

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

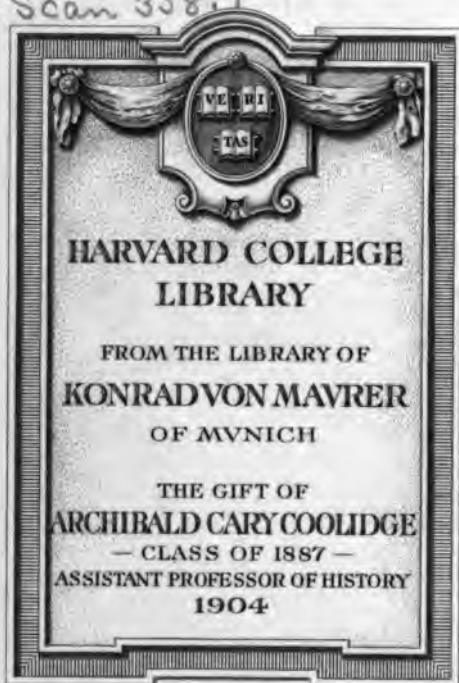
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

P Scan 338.1

SAMLAREN

TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF SVENSKA LITERATURSÄLLSKAPETS ARBETSUTSKOTT

FJORTONDE ÅRGÅNGEN 1893.

Innehåll:

Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte.	
Om bearbetningen af »Regium Horologium» på svensk	
vers.	Af E. Wrangel.
Harald Vallerius och musiken till Gamla Psalmboken . .	Af E. Wrangel.
Ett bröllopskväde från 1500-talet, meddeladt	Af Aksel Andersson.
Leopold och Reuterholm. II.	Af H. Wieselgren.
Johan Heysig-Kidderstjerna. II. [Forts. från Samlaren X]	Af E. Lewenhaupt.
Olof Svensson Lemwijk	Af E. Meyer.

UPSALA 1893
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Af Svenska Literatursällskapet utgifna skrifter:

1880—81.

- 1: 1¹. Samlaren, Tidskrift: I, 1. Pris i bokh. 3 kr.
1: 1². " " I, 2. " " " 2 "
2¹. Dagboks-Anteckningar af J. G. Oxenstjerna: I. Pris i bokh. 2 k.
3¹. Ur en Antecknares samlingar: sidd. 1—64.

1881—82.

- 1: 2¹. Samlaren, Tidskrift: II, 1. Pris i bokh. 2 kr.
1: 2². " " II, 2. " " " 1 " 50 öre.
2². Dagboks-Anteckningar af J. G. Oxenstjerna: II. Pris i bokh. 3 kr.
4. En Svensk Ordeskötsel af Samuel Columbus. " " " 2 "
3². Ur en Antecknares samlingar: sidd. 65—192.

1882—83.

- 1: 3. Samlaren, Tidskrift: III. Pris i bokh. 2 kr.
3³. Ur en Antecknares samlingar (slutet). 6 kr.
5. Skrifter af C. G. Tessin: I och II. Pris i bokh. 2 kr. 50 öre.

1883—84.

- 1: 4¹. Samlaren, Tidskrift: IV, 1. Pris i bokh. 2 kr.
1: 4². " " IV, 2. " " " 2 " 50 öre.
6¹. G. Benzeltjernas Censorsjournal: I. Pris i bokh. 2 kr.
7: 1¹. 1500- och 1600-talens Visböcker: I. Harald Oluffssons Visbok. 1 h.
Pris i bokh. 1 kr. 25 öre.

SAMLAREN

TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA LITERATURSÄLLSKAPETS ARBETSUTSKOTT.

FJORTONDE ÅRGÅNGEN

1893.

UPSALA 1893
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

ps. au 338.1

Harvard College Library
Von Meurer Collection
Gift of A. C. Coolidge
Jan. 12, 1944

65

Innehåll.

	Sid.
Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte	I—III.
Om bearbetningen af »Regium Horologium» på svensk vers. Af	
E. WRANGEL	1.
Harald Vallerius och Musiken till Gamla Psalmboken. Af	
E. WRANGEL	9.
Ett bröllopskväde från 1500-talet, meddeladt af AKSEL ANDERSSON.	21.
Leopold och Reuterholm. II. Af H. WIESELGREN	27.
Johan Heysig-Ridderstjerna. II. [Forts. från Samlaren X]. Af	
E. LEWENHAUPT	43.
Olof Svensson Lemwijk. Af E. MEYER.	97.

Härjämte medföljer såsom särskildt bihang för år 1893:

Lars Wivallius, hans lif och dikter. I. Biografi. Af HENRIK SCHÜCK.

Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte.

Den 26 April 1893 sammanträdde Svenska Literatursällskapet till sitt trettonde allmänna årsmöte, hvarvid af sekreteraren upplästes följande

Årsberättelse för arbetsåret 1892.

Till Sällskapets medlemmar har under detta år utdelats »Samlaren XIII»; Sveriges bibliografi 1481—1600 af *G. E. Klemming* h. IV (1527—1530), utg. af *Aksel Andersson*; *Bref rörande teatern under Gustaf III* h. 2, utg. af *E. Lewenhaupt* samt Personregister till »Bref rörande Nya Skolans historia», utarbetadt af fru *A. Frunck*.

»Samlaren» innehöll uppsatser och bidrag af Professor H. Schück, Bibliotekarien H. Wieselgren, Docenterne O. Levertin och O. Sylvan, Biblioteksamannensen E. H. Lind och Mr. Th. Cart, Professeur au lycée Henri IV i Paris.

Sedan sista ordinarie årsmötet har sällskapet genom döden förlorat tvänne för dess arbeten och sträfvanden varmt intresserade medlemmar, hvilka bägge i handling lagt i dagen detta sitt intresse, friherre N. Silfverschiöld, som upprepade gånger genom frikostiga penningebidrag underlättat sällskapets arbete, och lektor G. Frunck, som, så länge hälsa och krafter tillåto, var en flitig och framstående medarbetare i sällskapets literära sträfvanden.

Arbetsutskottet har under året haft 4 sammanträden.

Upsala den 26 April 1893.

E. Lewenhaupt.

Efter uppläsande af följande

Revisionsberättelse

öfver Svenska Literatursällskapets räkenskaper för år 1892.

Sällskapets inkomster under året hafva varit:

Saldo från föregående år	3,683: 72
Årsafgifter af 372 medlemmar	1,860: —
Svenska Akademien för 20 exemplar	100: —
Äldre årsafgifter	45: —
Debiterade frakter	88: 30
Räntevinst	143: 08
Summa kronor	5,920: 10

Sällskapets utgifter under året hafva varit:

Författarehonorar	505: —
D:o för 1893 års publ.	680: —
Boktryckeriräkning	1,374: 05
Klichéer	92: 61
Bokbindareräkning	56: 35
Distribution, frakter och diverse	189: 95
Saldo, behållning:	
Utlånt mot revers	2,000: —
I Upsala sparbank	955: 13
Kontant	66: 81
Summa kronor	3,021: 94
Summa kronor	5,920: 10

Räkenskaperna befunnos samvetsgrant förda och revisorerna få härmed föreslå, att Sällskapet tacksamt beviljar skattmästaren Doktor Aksel Andersson full ansvarsfrihet för år 1892.

Uppsala d. 24 April 1893.

Oscar Levertin.

Rolf Arpi.

beviljades skattmästaren full ansvarsfrihet.

Sekreteraren lemnade uppgift om publikationerna för året samt meddelade att Sällskapet, för att instundande höst i sin mån bidraga

till högtidlighållandet af den minnesfäst, som Svenska kyrkan då firar, kommer att till sina medlemmar på vanligt sätt till ett pris, motsvarande vanlig årsafgift, utdela ett extra häfte af »Samlaren» samt svenska kyrkans tvänne första reformationsskrifter från 1526, samt möjligen äfven den äldsta bevarade svenska psalmboken (1530), ånyo utgifna af Dr. Aksel Andersson.

Vid den i stadgarne föreskrifna utlottningen afgick Bibl. *Bygdén* ur arbetsutskottet, men invaldes ånyo.

Efter Prof. C. R. *Nyblom*, som afsade sig den plats i arbetsutskottet, han sedan sällskapets stiftelse innehafte, valdes Docenten O. *Levertin* till ledamot af nämnda utskott.

Till revisorer valdes Amanuensen R. *Arpi* och Professor K. R. *Geijer* med Lektor J. F. *Nyström* och Kandidat V. *Gödel* till suppleanter.

Till *hedersledamot* utsågs Sällskapets afgående mångårige ordförande Professor C. R. *Nyblom*.

Docenten O. *Levertin* höll därefter ett föredrag: *Några ord om Gustaf III:s Gustaf Vasa* och Docenten E. *Meyer* gaf en skildring af *Sven Lemwijks lif och skrifter*.

Vid arbetsutskottets samma dag hållna sammanträde valdes till Ordförande Professor A. *Noreen* samt omvaldes till Skattmästare Bibl.-amanuensen *Aksel Andersson* och till Sekreterare Bibl.-amanuensen Grefve E. *Lewenhaupt*. Utskottets öfriga medlemmar äro v. Bibliotekarien L. *Bygdén*, Professor P. A. *Geijer* och Docenten O. *Levertin*.

E. L.

Om bearbetningen af "Regium Horologium" på svensk vers.

Detta bekanta arbete, som för hvarje qvart af dagen innehåller på fyra versrader (alexandrin) uppställda regler och råd för konungar och öfverhetspersoner, åtnjöt i slutet af 1600-talet och långt in på 1700-talet en stor popularitet hos oss, fastän det icke blef tryckt här förr än år 1745. I Upsala Universitetsbibliotek finnes en mängd exemplar deraf i handskrift, t. ex. i bundten V. 5 och det är äfven afskrifvet i samlingsband t. ex. V. 8. Den mest bekanta källan¹⁾ är Palmsköldiana, der äfven den danska versionen befinner sig i afskrift. Det elegantaste exemplaret, jag sett, är det, som finnes i Kgl. Bibliotekets visningssal, dit det kommit från Gripsholmssamlingen; det lär hafva utförts för drottning Ulrika Eleonora d. y. omkring år 1740 och är textadt på pergament i stor 4:o med två vignetter i tusch (af Taraval?). Ett något mindre, men prydt med särdeles vackra och stilfulla vignetter i barockens ornamentik eger Linköpings Gymnasii-Bibliotek (Filosofi n:o 28, 4:o), dit det skänkts af A. F. Tempelman; enligt deri gjord anteckning skall C. G. Tessin hafva funnit det i Spegels sterbhus, hvilket väl, då vignetterna angifvas vara gjorda af Hårleman, endast betyder, att Tessin bland Spegels kvarlåtenskap funnit en afskrift af dikten, som han sedan låtit texta på detta prydliga sätt; exemplaret kom derefter i Tessins frände rikskans-

1) Begagnad t. ex. af Dietrichson: Læredigtet s. 131 f., hvars uppgifter och slutsatser dock till stor del äro oriktiga.

leren friherre (grefve) Fredrik Sparres ego, hvilken sedan förärade det till Tempelman.

Troligt är, att dikten befunnit sig bland Haq. Spegels papper, möjligen t. o. m. afskrifven med hans stil. Det var därför icke underligt, att Rhyzelius och Broocman, som år 1745 ombestyrde en samlad, ehuru högst ofullständig upplaga af Spegels »Poëtiska Skrifter», också upptogo densamma deri¹⁾. I sjelfva verket hade dikten redan på Spegels tid spridit sig i afskrifter under hans namn; och ända till våra dagar har hans »författarskap» ansetts vara säkert, till dess att ett bref från Spiegel, funnet af E. Lewenhaupt i en äldre afskrift i Westinska handskriftsamlingen (W. 602a), kastade ett nytt ljus öfver frågan. Brevet, som är dateradt d. 20 Juli 1710, och tydligen stäldt till Germund Cederhielm d. y.²⁾, är i utdrag meddeladt i Samlaren för 1882 s. 15. Spiegel »betygar sanfärdigt», att en »Fält Präst, som tjänat under Grefve Douglasses regemente» funnit dessa »danska qvatrains» hos en kyrkoherde i Skåne, »som ock sade dem wara skrefne några år tillförne utaf then bekanta Poëten Kingo», och år 1676 hade denne krigsprest verterat dem till svenskan. Spiegel hade fått ett exemplar, som han skickat med en del andra papper till en vän i Stockholm; »och efter han såg itt eller annat ord med min hand wara theruti till en liten ändring skrifwit», trodde han att Spiegel affattat det hela, och denna uppgift fick genast spridning, liksom sjelfva dikten, hvilken äfven i afskrifter här och der undergått förändringar. Upptäckten af detta Spegels egna yttrande kom J. Paludan särdeles väl till handa, när denne i »Renaissancebevægelsen i Danmarks Literatur etc.» skulle behandla den bekante danske satirikeru och pasqvillanten *Jakob Vorm*, från hvilken — och icke från hans styffader Kingo — en med den svenska versionen öfverens-

1) Redaktionen af »Regium Horologium» synes der icke vara den bästa; fjerde kvarterna i X och XI timmarne äro t. ex. nästan alldeles lika.

2) Adressaten kallas »wälborne herr lagman» och längre fram i brevet omtalas hans höge »Discipel», hvarvid i kanten är skrifvet »Hertigen af Hollsten Carl Fredrik»: för denne var lagmannen i Nerike G. G:son Cederhielm (äfven bekant såsom skald) guvernör från 1706 till 1716, då han blef landshöfding i Skaraborgs län.

stämmande i Danmark mycket spridd dikt härstammar. Paludan visar nu icke blott att den danska dikten är äldre än den svenska (emot Dietrichson), utan han anser t. o. m., att den är till allra största delen ett original af Vorm, så att den å titeln omnämnde judiske författaren »Jehuda Hakkodosch» (Zachodosch) blott är en mystifikation, samt att Vorm icke heller, oaktadt sin egen uppgift, kan sägas hafva B. Schupps »Regenten Spiegel» till förebild. Ideen att för hvarje timme eller hvarje qvart på dagen meddela furstar eller andra personer uppbyggliga råd och betraktelser på prosa eller vers, var dock gammal — häruti hade den långa, enligt Paludan, för Vorm, men äfven för tidehvarfvet i sin helhet karakteristiska titeln rätt — och varierades mycket särdeles under renaissance-tiden. I plan och uppräning kan den danska dikten därför icke vara originel, möjligen deremot i utförandet, enär detta icke skall vara, såsom vanligt, allmänt moraliserande, utan aktuellt satiriskt; i den anklagelse, för hvilken Vorm blef utsatt på grund af sina pasquiller, angreps också särskildt hans »Horologium regium». Paludan anser därför, att tonen i dikten föga öfverensstämmer med den sin konung nära förbundne Spegels sinnesriktning, och det visar sig ju nu, menar han, att Spegel sjelf angifver en annan såsom öfversättaren.

Hvem var då denne andre? Med Nescherska samlingen har till Kgl. Biblioteket kommit ett band i 4:o (»Samling af Poesier m. m.») innehållande en stor del af Haq. Spegel afskrifna dikter. Bland dessa äro några författade af Spegel sjelf, andra af hans son Jacob, af Lucidor (det märkliga andra Gilliare-Qualet), Holmström m. fl.; här förekommer äfven Aurora Königsmarcks bekanta vers till Carl XII jemte åtskilliga politiska poem äfven på danska, t. ex. några ampra motskrifter mot A. Riddermarcks bekanta qvåde öfver Carl XII:s öfvergång till Sjöland; till en annan der förekommande dansk dikt återkommer jag nedan. Såsom n:o 9 påträffas i detta samlingsband »Regium Horologium», och titeln slutar med dessa upplysande ord: »... efter den götiska Sphäram och Paralell ändrat af M. Andr. Hallandro»; detta namn är, san-

4 Om bearbetningen af »Regium Horologium» på svensk vers.

nohkt med Spegels stil, skrifvet öfver ett annat, som bortraderats, men ännu är något skönjbart och tyckes hafva varit af samma hand förut ditskrifvet, nemligen Haq. Spegels eget (»af Haqvin Spegel»)!)

Denne Anders Hallander skulle då vara identisk med den ofvan omtalade presten vid grefve Douglas' regemente under fält-tåget i Skåne. För att erhålla full visshet har jag gjort efter-frågningar i Krigsarkivet om »Douglases regemente» och dervid inhemtat, att ett dragonregemente, ursprungligen uppsatt af fält-marshalk Robert Douglas och derefter stående under flera andra chefer, år 1677 kom under befäl af sonen grefve Gustaf Douglas¹⁾; någon regementsprest finnes emellertid icke upptagen förr än år 1679, då dennes namn likväl var Olaus Gudheimius. Vidare upp-gafs, att från detta rytteriregemente, som under Carl X:s tid låg i Österajöprovinserna, år 1661 två skvadroner öfversändes till Sve-rige och ingingo i det Skånskt-Jämtländska dragonregementet, som då uppsattes; men »presterna vid detta regemente hafva ej burit det sökta namnet»; år 1674 bette reg:ts presten Peer Lemberg. — Någon bekräftelse på att en Andreas Hallander vid angifven tid (omkr. 1676) var fältprest i Skåne, har jag sålunda icke kun-nat erhålla; men de meddelade uppgifterna strida icke heller mot ett sådant antagande. Trots ifrigt letande har jag icke heller lyckats få reda på denne Hallander annorstädes. Hvarken i Riksarkivets, Krigsarkivets eller K. Bibliotekets biografiska samlingar har någon notis om honom kunnat uppsåras. I Herdaminne finnas flera prester med namnet »Hallander» eller »Hallandus», men ingen af dem passar in på den uppgifne förf. till »Regium Horologium» på svensk vers²⁾.

1) Detta reg:te kallas i Ättar-Taforna »Skånska och Bohuslänska Dragonreg:tet» En dess föregående chef, v. Post, dog efter blesyrer erhållna i slaget vid Land-krona: han hade, liksom Gustaf Douglas, varit med i slaget vid Lund.

2) I Westerås Stifts Herdaminne III s. 30 omtalas en Anders H., pastor vid Norns bruk; men han föddes 1675. En Stephan Jönsson Hallander, † såsom gar-nisonsprest i Malmö 1708 (Cavallin V s. 431, jfr. ock I s. 129), är bekant i våra litterära häfder såsom förf. till ett länge ganska populärt arbete: »O! Menniskia! Betänck etc.»; men han lär icke hafva prestvigts förr än år 1703 (se Skarstedts Göteborgs Herdaminne s. 1191). Man kan väl icke gissa på prosten i Gladsax Andreas Claussön, kallad »Hallandus», † redan 1677 (Cavallin IV s. 52)?

Anders Hallander skulle ju också varit magister (»M.»); men någon disputation af honom finnes icke upptagen i Lidéns katalog. Omöjligt är ju dock icke, att han promoverats utomlands. Man skulle ju kunna antaga, att en ung man med detta namn — t. ex. af den småländska prestsläkten från Hallaryd¹⁾ — efter studier utomlands en tid tjenstgjort såsom prest vid ett regemente under skånska fälttåget, men snart derefter antingen dött eller, utan att erhålla någon befordran hemma, återvändt utomlands. För hvarje uppgift om denne »skånske fältprest» eller Anders Hallander stannar undertecknad i stor förbindelse.

Hvem nu än pastorn vid Douglas' regemente eller Andreas Hallander må hafva varit, så kan man dock icke tillräkna honom all förtjänst vid den svenska bearbetningen af »Regium Horologium». Spegel måste nemligen anses dervid hafva i väsentlig mån medverkat. Först och främst har han i det citerade brevet medgifvit, att han gjort ändringar i den till Stockholm skickade dikten; och vidare tyckes han sjelf å det omtalade exemplaret ur Nescherska samlingen ursprungligen skrivit sig såsom författare eller bearbetare²⁾. Detta Spegels medarbetarskap har kanske varit af icke ringa betydelse, fastän hans blygsamhet förbjöd honom tillräkna sig äran. Hvad anmärkningen om diktens skaplynné såsom icke öfverensstämmande med Spegels sinnesriktning beträffar, så torde den icke vara riktig. Samma förmanande och varnande ton som i »Regium Horologium» finnes t. ex. i Spegels »K. Salomons Wishet och Härlighet», ja der framställes de mäktiges godtycke ställvis ännu bjertare än i den förra dikten; och hvad angår »satiren» i »Regium Horologium», så är den vida mindre skarp än t. ex. i Spegels »Högmod Nedfalls bedrifter». Slutligen visar också Spegels just under Skånska kriget förda dagbok, att han

1) Jfr. Wieselgren: Ny Smål. Beskrifning II s. 933; en kyrkoherde i Hallaryd, † 1559, hette Anders Hallander.

2) Anmärkas bör, att Spegel i det citerade brevet tillägger; »jag hafwer aldrig sedan sedt mer än en afskrift, huilken huruvida den kom öfverens med första conceptet jag nu intet kan minnas». Måhända var denna afskrift just den i hans »Samling af Poesier» förekommande.

6 Om bearbetningen af »Regium Horologium» på svensk vers.

ansåg för sin pligt att uppmuntra konungens goda och tillbaka-hålla hans onda böjelser — alldeles såsom »Regium Horologium» åsyftar rörande de mäktige. Rhyzelius säger till yttermera visso i sin å titelbladet till det 1745 tryckta poemet att det förtjenar »til Saliga Auctorens äreminne och wedermäle om hans wälmening och embetsnit, at komma i dagsliuset».

Detta »embetsnit» yttrar sig i dikten allra skarpast — mot presterna. I »Hora III» förekommer nemligen följande för denna tid kanske berättigade utfall:

Quad. 1. Bort, Simon Magus, bort med din fördömda pung,
Här säljes intet Gäld: wår chresteliga Kong,
Tillåter icke, at then helga Audas gäfvor
Biuds ut, som på Auction, och köps för werldsens häfwor.

Quad. 2. Wil någor Biskop bli han måste wisa mer,
Än rynkior och grått skägg: ty Konungen wäl ser,
At thet Vtwuxna mås gör icke stenen miuker
Och Hiorden mår ei wäl, när Herden sielf är siuker.

Quad. 3. En Qwinna fordom halp, att Petrus släpptes in
I stora Prestens sal; Men ei wil Kongen min,
At Qwinfolck åt en Prest jus Patronatus sälja,
Och Enkior någon man åt Christi Brud vtwälja.

Quad. 4. Gud led ei wid sitt bord en obereddän gäst,
Ei heller lider han wid sitt Altar en Prest
Osnygger och olärd: ty Kongen wil bland alla,
Som löpa, ingen ha', men sielf the goda kalla.

Att Spegel gerna kunde vara med om att sådana verser öfverflyttades till svenskan och t. o. m. för svenska förhållanden afpassades, är naturligt nog: dessa åsigter öfverensstämde ju wäl med hans egna och voro just de, som han sjelf i hela sin kyrkliga verksamhet sökte tillämpa.

Särskildt dessa verser blefvo också synnerligen populära och spriddes omkring, afskilda från de öfriga och utan att källan angafs. Så har jag funnit dem t. ex. i Nordiniana å Upsala Univ.-

bibliotek 4:o 1139 under rubriken »En Trofast Patriots Sansaga», vidare i Bibliotekets egen samling V. bundt 7 (»Copia») samt i ett litet häfte i 4:o befintligt i en folio-kapsel »Strödda poem af onämnde författare» i Kgl. Biblioteket. Äfven Fryxell har påträffat de citerade verserna i dylik afskrift och kallar dem, utan att veta källan, »en af tidens smygskrifter» från Carl XI:s regering¹⁾; och han anser — något som icke kan annat än styrka vår uppfattning om Spegels medverkan — att verserna innehålla beröm för konungen: »ej wil Kongen min etc.» anföres såsom »loford» för konungens rättvisa, och, längre fram, »Will någor biskop bli etc.» såsom folkets tankar om konungens riktiga befordringsgrundsatser.

Såsom en kuriositet kunna vi slutligen anmärka, att Spegel äfven haft att göra med en annan af Vorms satirer. I Nordiniana 4:o 1121 finnes ett litet häfte på 64 sidd. innehållande dikter, de flesta afskrifna i Stockholm Juni—Juli 1697 och många undertecknade Hq. Sp. eller Hq. Spegel; bland dessa senare förekommer en, befintlig strax före Spegels poem öfver freden 1679 och förmälningen 1680 (båda tryckta i Broocmans upplaga), med titel: »Siuge og swage i Hospitalet at bedie før». Denna lilla förteckning är en politisk pamflett mot Danmarks förnämsta män vid denna tid och härstammar enligt Paludan²⁾ från Vorm. I »Samlaren» för år 1886 har G. Klemming meddelat densamma, här kallad »För dhe Siuge og Swage udi General Håf-Spetaled som skal bedias före både før och effter Predikan», efter ett tryck, hvilket för öfrigt innehåller »Extract aff en ankommen Skrifvelse ifrån Seeland». Klemming har icke framställt någon förmodan om diktens upphof,

1) Berättelser ur sv. hist. d. 18 s. 37 f. Fryxell hade sett dem i »Vexjö Archiv Quart. 3», ett samlingsband, hvilket innehåller mest theologiska och kyrkohistoriska handlingar.

2) Anf. st. s. 375 not 2. — Såväl i det sist omtalade vishäftet som i Spegels ofvan omtalade samlingsbok hafva vi påträffat ett »Kort Extract vt af de danskes wijzor brachte i deras rätta melodie», en längre dikt (39 6-radiga strofer) på (half) danska, hänande danskarnes nederlag; ä förra stället är den undertecknad Haq. Spegel. Dess närmare ursprung eller dess möjliga förhållande till Vorms diktning hafva vi ännu icke haft tillfälle undersöka.

8 Om bearbetningen af »Regium Horologium» på svensk vers.

utan anmärker blott att den »är okänd såväl derstädes [i Danmark] som i Sverige», en anmärkning, som Paludan bemöter. Det nämnda trycket lär säkerligen vara från (Stockholm) år 1678. Kort förut hade ju Spegel i Skåne påträffat »Regium Horologium», också författadt af Vorm, och uppskickat det till Stockholm. Är det då icke sannolikt, att Spegel till sin vän i Stockholm på samma gång uppsände båda dessa Vorms dikter — och kanske ännu flere (jfr. noten 2 föreg. s.) —, hvilka han i Skåne påträffat; och att pamfletten »Singe og Swage etc.», som i det nämnda dikthäftet ju bär Spegels namn, antingen af denne vän eller efter någon från honom kommen afskrift tryckts såsom politisk ströskrift? I alla händelser är det ett intressant bidrag till tidens historia, att den fromme och högt i gunst stående svenske superintendenten Spegel sålunda på kanske mer än ett sätt samarbetade med den förbitterade och förkättrade danske pasquillanten Vorm, hvilken senare man dock hvarken kan förneka patriotism eller högsinnadt begär att förbättra sin tid — tvenne egenskaper, som i så hög grad utmärkte Spegel.

E. Wrangel.

Harald Vallerius

och

Musiken till Gamla Psalmboken.

Det uppgifves vanligen att professorerne vid Upsala Akademi *Olof Rudbeck d. ä.* och *Harald Vallerius* »satt melodierna» till sångerna i den s. k. Gamla Psalmboken, hvilka melodier ju så länge varit kära för hela vårt folk och hvilka ännu till stor del, antingen i sin ursprungliga form eller af Hæffner o. a. bearbetade sjunges i våra kyrkor samt vid andra andaktsstunder. Man har emellertid icke gjort sig mycken möda att efterse, huru arbetet med melodiernas arrangering till G. Psalmboken utfördes och hvilken del den ene eller den andre tog deri. Vallerius är också numera en ganska okänd personlighet; i Biografiskt Lexikon behandlas han ytterst knapphändigt, och mycket mera får man icke veta i Höijers Musiklexikon. Icke heller Olof Rudbecks verksamhet som musiker är på någondera stället tillfyllestgörande behandlad; på det senare yttras: »Tillsammans med Prof. Vallerius har han arrangerat melodierna till 1695 års Psalmbok». De källor, som af Biogr. Lex. bd. 19 s. 272 citeras (men icke begagnas), gifva ej heller mycken upplysning i frågan. Upmarck-Rosenadler uttrycker sig i parentationen öfver V. temligen sväfvande: på Swedbergs förslag hade Vallerius fått i uppdrag att lämpa de gamla melodierna till en riktig och symmetrisk form, under det att Ol. Rudbeck d. ä. lofvade sin hjälp» (»suam etiam addicente operam Olao Rudbeckio seniori»). I »Tidningar utgifne i Upsala 1777» s. 376 ff., der ett sammandrag af Upmarcks parentation meddelas, heter

det något förändradt om V.: »på Kongl. befallning, satte han, med Prof. Ol. Rudbecks tillhjälp, Svenska Psalmboken och Mässan på noter». I det af Bengt Bergius utgifna »Nytt förråd af Handlingar rörande nordiska Historien» (Stockholm 1753), i hvars III stycke (s. 172 ff.) meddelas »K. M:ts skrifvelse till Ärke-Biskop Swebilius, ang:de Prof. Har. Valerii wedergällning för des möde med Psalmernes inrättande uti tjenlige Toner til den nya Psalmboken», hade det t. o. m. försäkrats att »de lärde då warande Professorerne i Upsala Ol. Rudbeck den äldre, Jesper Swedberg och Harald Vallerius, alla tre såsom förswarlig insigt egande i Musiken, ... åtog sig det beswäret, at inrätta dertil [till Psalmboken] tjenlige Toner». Det tillägges hos Bergius, riktigt nog, att man icke har anledning säga »at de componerat musik til allasamman Psalmerne i nuwarande Psalmboken», utan de hade dels »lemnat åtskilliga af dem orörda, som förut stått i de gamla s. k. Manualer», dels ändrat några af dem; de äldre, af de nämnde herrarne utgallrade melodierna (»urgamla rostade Toner») kunde man, säger meddelaren, då för icke länge sedan få höra sjungas »af gammalt enfaldigt Bondefolk, som då än, jemte sina fordna Manualer, säkert ock lära haft i behåll de äldre Melodierne» — ett förhållande som i våra dagar upprepas gent emot 1819 års Psalmbok. Beckmans grundläggande arbete i svensk psalmhistoria meddelar den upplysningen, att Olof Rudbeck och Harald Vallerius »valde melodier för 1695 års Psalmbok». Slutligen citerar F. F. Carlsson i sin »Sveriges Historia etc.» V s. 262 f., liksom H. W. Tottie i sin biografi öfver Swedberg I s. 96, ett kgl. bref af d. 15 December 1693, enligt hvilket, på Swedbergs förslag och efter de regler han uppställt, det uppdrogs åt proff. Rudbeck och Vallerius såsom egande »förfarenhet i sångkonsten» att uppsätta melodierna i den snart utkommande Psalmboken; och Carlsson tillägger att V. arbetade derpå (i fem år) jemte Rudbeck.

Hvad som emellertid af allt detta står fast är endast, att de ofta nämnde två musikaliske professorerne erhållit ett uppdrag i angifna syfte, och att Vallerius fått en belöning för sitt arbete. Om och huru båda desse samarbetat, vet man af citerade doku-

menter ingalunda med visshet. Såsom strax skall visa sig, har man af det nyse omtalade kgl. brefvet dragit förhastade slutsatser. Det finnes emellertid en hel del i psalmboksfrågan upplysande originalhandlingar, hvilka hittills varit gömda först en tid i biskop Wallqvists boksamling och derefter från århundradets början i Vexjö Gymnasii-bibliotek¹⁾. Dessa handlingar utgöras dels af i Kanslikollegiet uppsatta skrivelser, vanligen i koncept, med påskrift eller rättelser af C. Pipers hand och med resolutioner påtecknade af konungarne Carl XI och Carl XII, dels af till Kgl. M:t eller Kollegiet inkomna skrivelser i original rörande Psalmbokens utgifning och tryckning. Några af dessa handlingar sätta oss i stånd att närmare utreda för handen varande fråga.

I ett memorial till konungen af d. 9 Nov. 1693 förklarade Swedberg att vid psalmboksarbetet återstode intet annat än att Kgl. M:t förordnade proff. O. Rudbeck och H. Vallerius med en eller annan af presterskapet att sätta »melodier och toner uppå the obekante och nye tilkomne psalmerne». Såsom ofvan antydts, utfärdade konungen strax derefter bref, med uppdrag att »afsätta musiken till alle psalmer», till de nämnde professorerne, hvilka egde att med sig adjungera »någon allwarsam och skicklig prästman». Någon dylik synes man dock icke hafva tillkallat, om nemligen dermed icke menades Swedberg sjelf, hvilken, af flera tecken att döma, äfven var den vägledande för denna del af psalmboksarbetet. Emellertid tyckes något allvarligt *komité*-arbete icke hafva blifvit af; men Swedberg, för hvilken det framför allt gälde att påskynda och göra oåterkalleligt konungens beslut att genom biskoparne påbjuda och sprida Psalmboken i landet, hade troligen redan förut träffat anstalter för de bekanta melodiernas uppsättande; han tog väl denna sak, såsom flera andra, något raskt.

1) Fol. 10. En hel del för vår kyrkliga utveckling högst viktiga dokument köptes af Gymnasii-biblioteket på bokauktionen efter Wallqvist i Vexjö den 27 April 1801 och följ. dagar. Huru dessa originalhandlingar kommit i Wallqvists »ego» kunna vi icke fullständigt utreda. Möjligen har han blott lånat dem hem från Kanslikollegiet för att afskrifvas. Afskrifter i utdrag af dessa handlingar rörande Bibel, Psalmbok m. m., gjorda af S. Gahm Persson, kommo ock med de Wallqvistska böckerna till Gymnasii-biblioteket.

Alltnog: man finner, att han i ett memorial, som expedierats i Kungsör den 2 Febr. 1695, uppgifver att »den större formaten, som blir med melodier», då nästan var färdig. Att en sådan större format i 4:o var under arbete, känner man af Klemmings redogörelse för upplagorna af Swedbergs Psalmbok. Endast evangelii-boken har färdigtryckt kommit till efterverlden; tryckningen af det öfriga hade sannolikt snart måst afstanna. Det var nemligen vid denna tid, som några af kyrkans målsmän hos konungen om Swedbergs redan en gång gillade Psalmbok »ett och annat haftt att påminna», då konungen beslöt uppskjuta sin slutliga stadfästelse för att höra det församlade presterskapet. Hurudan utgången blef, är allmänt bekant. *Komiterades* arbete med koralernas arrangerande, som ännu icke synes kommit riktigt i gång, bedrefs väl derefter icke fortare; de kände sig också naturligen dertill föga uppmuntrade af den äfven i ekonomiskt hänseende sorgliga proceduren, hvilken Swedbergs Psalmbok fått genomgå. När emellertid följande år den reviderade Psalmboken äntligen skulle utkomma, måste man nödvändigt för den stora, för kyrkorna afsedda upplagan hafva koralerna färdiga, och då utfärdades ett nytt kgl. bref till Upsala af Okt. 1696 hvari det heter: »Det berättas oss, att med Psalmbokens in 4:o Vpläggjande därigenom mycket skal dröjas, i det noterna för hwar och en Psalm icke så snart inkommer, som nödigt är; Altså kunnen I intala Professoren Wallerius, som sådant under händer hafwer, att han där wijd brukar sin yttersta flijt, görandes å wåre wägnar honom den Vnderdånige förhoppning, att när han där med kommer till slunt, skal säkert hafwa för sitt arbete att förmoda någon ergietzlichkeit». Sålunda var ännu i slutet af år 1696 koralernas uppsättande icke fullbordat: och det var nu endast Vallerius, som sysslade med uppdraget att »till hwar och en psalm tienlige melodier . . . vthsee och dem sedan med Choral och Basso afsättia», såsom Swebilius skref i ett strax nedan omtaladt bref. Rudbeck synes emellertid ännu nominelt qvarstått i koralkommittén; enligt Carlsson¹⁾ var det nemligen han, som den

1) Anf. st. s. 263.

20 Januari följande år anmälte, att Psalmboken nu var »till sina toner färdig». Slutrevisionen hade således nu bedrifvits med raskhet; snart s. å. utkom också den stora, officiella koral-psalmboken från trycket.

Den Vallerius lofvade »ergietzlichkeit» kom emellertid icke genast. Konungens sjukdom och död fördröjde den ytterligare. Men kontinuiteten i ecclesiastiska såsom i många andra ärenden bevarades likväl — ännu en tid åtminstone — af den i Carl XI:s skola uppfostrade Carl Piper, som efter Lindschölds död blef den verkliga kultusministern. Vallerius fann sig emellertid föranlåten att göra sig påmint om det kungliga löftet — hans ekonomiska omständigheter voro tydligen icke så goda, sedan han genom en våldeld några år fört »alt sitt goda blef förlustig». Hans supplik inskickades d. 27 Juli 1697 af erkebiskop Swebilius, hvilken nu vid psalmbokens slutliga revision fått officiellt träda i spetsen, och som nu ville intercedera för Vallerius att hans »giorde dienst och arbete i bästa måtto recommendera». Nu kom också belöningen: den 23 Aug. s. å. expedierade Piper på Carlberg beslutet, att Vallerius skulle »benådas i ett för alt medh 600 dlr s:mt»¹⁾.

I Vallerii supplik — liksom flera här omtalade handlingar och bref befintlig i original i Vexiöhandskriften — förekommer en högst viktig uppgift: han säger nemligen att arbetet »wardt vppå mig deriveradt, effter Prof. Rudbeck intet kunde för andre beställningar så hinna der med». Detta yttrande måste för närvarande fråga vara afgörande. För att iakttaga all försigtighet kunna vi medgifva möjligheten af att Rudbeck, Vallerii gynnare och sannolikt hans lärare i musiken, börjat att arbeta på koralernas arrangement²⁾ och sedan lemnat råd och omdömen, liksom han tyckes

1) Detta "ansågs för en stor summa" (Carlsson). Det kgl. brefvet, hvilket ofvan omtalas såsom aftryckt i "Nytt Förråd", hade meddelats Bergius af erkebiskop Henrik Benzelius.

2) Det inskjutna "så" i Vallerii yttrande häntyder kanske härpå. Å andra sidan utmärker kanske det "vero", som hos Upmark kommer efter den ofvan citerade satsen "suam etiam addicente operam etc.", att Rudbeck icke mycket kunde infria sitt löfte.

nominelt kvarstått såsom kommittémedlem; vi kunna också anse troligt, att Swedberg, kanske med hjälp af andra t. ex. Hjärne, Kolmodin och Spegel, träffat åtskilliga förberedande anstalter för koralarbetet. Men såsom säkert måste af allt det ofvan anförda och särskildt af Vallerii egen supplik framgå, att det är denne, *Harald Vallerius*, hvilken vi hufvudsakligen hafva att tacka för arrangerandet af Gamla Psalmbokens melodier¹⁾. Fem år hade han också, enligt minnestecknaren Upmarks vittnesbörd, (jemte sin professorstjenstgöring) egnat åt detta storartade välsignelsebringande arbete.

Det återstår nu att om denne Vallerius, hvilken sålunda i vår musikaliska konsts och vår kyrkliga historia spelat en icke liten rol, meddela några närmare underrättelser; hans betydelse förtjenar det i sanning.

Harald Johansson Vallerius var född d. 25 December 1646 i Vallerstads prestgård i Bobergs härad och Östergötland²⁾; äfven farfadern, som underskrifvit Upsala mötes beslut, hade varit kyrkoherde och prost i denna församling. Tidigt faderlös kom den unge Haraldus först i Linköpings skola och gymnasium och derifrån till Upsala akademi i början af år 1666³⁾. Här studerade han temligen länge och var bl. a. väl upptagen i Olof Rudbecks hus⁴⁾, der hans musikaliska anlag uppmuntrades. Både åt musi-

1) Att han sjelf skulle hafva komponerat några melodier, kunna vi icke direkt bevisa. Koralen 152 anser Beckman hafva skrifvits antingen af Rudbeck eller Vallerius.

2) Höijer säger "Jönköpings stift" och menar troligen, ehuru med orätt, det Wallerstad, som ligger i Jönköpings län. — Denna Östgötaslägt skref sig med enkelt "V".

3) Biogr. Lex. angifver studentåret till 1664, under det att Upmark säger, att han blef student vid 15 års ålder; enligt Upsala Studentmatrikel inskref sig "Haraldus Johannis Vallerius Ostrogothus" vid akademien i Mars 1666.

4) Rudbecks musikaliska talang anlidades vid alla högtidliga tillfällen i Upsala, t. ex. vid jubelfesten 1693, då han "höll med tvänne stycken sina döttrar en härlig musik". I Biogr. Lex. bd. XII berättas några anekdoter om hans starka stämna. På en annan anekdot om en lustig kontrovers, hvori R. genom sin starka,

kens teori och åt dess utöfvande egnade han sannolikt mycken tid: också blef hans första anställning såsom director musices vid akademien och förestod han »hela kyrkomusiken vid Upsala Domkyrka». Sedan han under eloqu. professor Anders Norreopensis år 1674 disputerat »De sono», hvilken afhandling han dedicerat till M. G. de la Gardie, blef han anställd vid biblioteket och skötte under flere bibliotekarier, ända till dess han blef ordinarie professor, vice bibliotekarie-sysslan, Först år 1679 fick han magisterkransen, men var då primus bland femtio kamrater. S. å. erhöill han »titulum adjuncti¹⁾» och blef fem år senare e. o. professor i filosofiska fakulteten. Sedan den utmärkte filosofen och matematikern Job. Bilberg blifvit förflyttad till en teologie profession, fick V. äntligen den 3 Febr. 1690 fullmakt såsom ordinarie professor

men väl ej alltid vackra sång råkade med en senare Director musices i Upsala Zellinger, häntyder en visa, som jag funnit i en liten studentvisbok i Lunds Univ.-Bibl. (nr Lidbeckska samlingen; gammalt nr W N:o 7) samt, i fragment, i Nordinska handskriftsaml. i Upsala Univ. bibl. N:o 1124 som lyder:

Hemlig stod iag en morgon uti skinbrackestad
Selling han spelte på orgior och gamle Rudbecken quad
Skinbracker store och små stode med stor förundran
Och lydde heruppå.

Selling till Rudbecken sade din röst han är för stark
han gör ett sådant Echo uti mitt orgii werck
förställer all min Bass Jag blir rätt nu så rasen
Jag slår mina orgior i kras.

Förifrades den gamle i bänckia der han satt
begynte til at samla hwar han skulle få fatt
en påk med kulor på hwarmed han wille basa Selling
både brun och blå.

1) V. hade gjort ansökning om denna titels erhållande, enär dermed följde rättighet att undervisa ungdomen genom collegier m. m.; han hade annars svårt "i lengden at subsistera af den lön, som staten denna tjensten [vice bibliotekarie-sysslan] tillade". Jfr. akademi-kansleren M. G. de la Gardies bref härom, dateradt d. 27 Jan. 1679. Till e. o. professor blef V. utnämnd d. 4 Okt 1684 (Peringshöld har orätt: 1689). Dessa jemte några andra här meddelade uppgifter hafva benäget meddelats af v. bibliotekarien dr. L. Bygdén. — Till ord. professor blef V. rekommenderad genom ett bref från bibliotekarien N. Stiernberg till sekreteraren S. Åkerhielm af d. 22 Okt. 1689 (infördt i "Nytt Förråd" efter det ofvan omtalade, som rör Vallerii ersättning för koralarbetet).

i matematik och astronomi. Omkring tjugo år verkade han på denna plats; år 1711 sökte han tjänstledighet och på hösten s. å. förordnades hans äldste son Johan att förestå professuren. Följande år lemnade fadren alldeles tjänsten, då sonen genom ett kgl. bref af d. 16 Febr. 1712 erhöll fullmakt derå, men fick åtnöja sig med adjunktslön, under det den förre uppbar professorslönen. Sin död (den 8 Mars 1716) hade Vallerius, enligt Upmarsks berättelse, förespätt några månader förut, då han, temligen kry ännu, ehuru blind på ena ögat, skulle taga afsked af barn och barnbarn, hvilka vid jultiden såsom vanligt samlats hos den glade och förnöjsamme åldringen. Äldste sonen och efterträdaren öfverlefde fadren blott i två år.

Vid sin död var Harald Vallerius enkling efter ett långt och lyckligt äktenskap med Elisabeth Holtz. Denna hade förut varit gift med director musices Carl Wallin, hvars plats Vallerius fick jemte »både bo och bohag». Ända till dess V. blef ord. professor hade han emellertid icke större lön än 400 dlr k:mt. Knappt hade han också efter denna länge fördröjda befordran låtit med stor omkostnad iordningsätta en nyligen inköpt, vacker gård, förr än denna lades i aska af en våldeld, hvilket också erkebiskopen i det ofvan citerade brefvet fann nödigt påpeka för K. M:t. Genom Upsala stora brand 1702 blef V. åter en gång för en tid hemlös. Med jemnmod och utan misströstan bar dock denna, såsom det synes, lugna och harmoniska personlighet alla motgångar.

Vallerius, hvars porträtt hänger i den matematiskt-naturvetenskapliga sektionens sessionsrum i Upsala nya universitetsbyggnad, besatt en omfattande lärdom och hade gifvit undervisning både i filosofi, matematik och fysik; särskildt synas hans föreläsningar i denna senare disciplin hafva varit omtyckta. Utom hans ofvan nämnda första afhandling under Norcopensis samt en 1678 under M. Steuchius ventilerad (»de Vacuo») uppräknar Lidén icke mindre än 106 disputationer af Vallerius från år 1682 till och med år 1712. De flesta behandla fysikaliska och matematiska spörsmål samt dermed nära sammanhängande i astronomi och geografi. I filosofien

tyckes V. med förkärlek hafva sysslat med de psykofysiska frågorna, hvarigenom han stälde sig på en mera »exakt» ståndpunkt än de flesta samtida filosofer.

Sina åsikter om musikens teori, hvilka verkligen synas vara värda forskares uppmärksamhet, nedlade Vallerius i tvenne senare disputationer utom den första. Äfven denna, »Disputatio Physico-Musica de sono», tyckes han sjelf hafva författat att döma af præses' (Andr. Norcopensis') tillskrift till honom »juvenem de sono perite philosophantem»; den innehåller, på sex tättryckta ark i 4:o, 83 »theses», hvilka, här och der späckade med upplysande teckningar, ingående behandla de till akustiken hörande frågorna om tonernas uppkomst och förhållande till hvarandra, grunderna för det harmoniska ljudet, octaven o. s. v. En fortsättning deraf bildar en 1686 utgifven afhandling, för hvilken V. sjelf var præses och hvilken kallas »Disputatio Physico-Musica Secunda» och börjar med thesis 84 och ark G, gående t. o. m. th. 122 och blad I. Denna senare afdelning af Vallerii musikteori handlar »de modis» d. v. s. om »certa tonorum intervalla», hvilka uppkomma »ex 7 octavæ specibus & gradibus». Anmärkningsvärdt är, att förf. exempelvis omtalar en stor del af de gamla svenska psalmerna samt de för dem bäst passande tonarterna; detta var ju ett slags specimen för det blifvande uppdraget med koralernas arrangerande. — Den tredje afhandlingen (år 1698), af respondens Ol. Retzelius dedicerad till Haqvin Spegel, »mæcenat magnus» upptager, på 56 sidd. 8:o, till behandling den musikaliska takten, hvarvid talrika exempel, bl. a. från militärmusiken (s. 54) meddelas i notskrift. Vallerius förråder i alla dessa disputationer stor beläsenhet i den äldre och samtida tyska, franska och italienska musikkulturen; så t. ex. citeras P. Gassendi och framför alla A. Kircher, en då berömd forskare på detta område.

Vallerii praktiska förmåga, både såsom exekutör och kompositör blef emellertid långt mer uppmärksammas än hans teoretiska insigter. På kunglig befallning fick han vid flera högtidliga tillfällen uppföra musik och kallades för den skull icke sällan till

Stockholm. Detta var t. ex. förhållandet vid de bekanta högtidligheter, då Strumpebandsordens insignier öfverlemnades till konung Carl XI, samt när drottning Ulrika Eleonora mottogs i Stockholm med stora ärebetygelser, om hvilka man kan läsa i Rüdlings »Det i flor stående Stockholm» (Supplement). Vidlyftigt omtalar Upmarck den hyllnings-aria (»oda acclamatoria»), som var Vallerii insats i de storartade musikaliska prestationer, hvilka förhöjde glansen af den nämnde konungens kröning. Vid detta tillfälle, hvartill artister kallats från Tyskland, Frankrike och Italien, och då bl. a. Olof Rudbeck d. ä. sjelf föredrog en af honom komponerad sång accompanierad af 12 trumpeter och 2 par pukor¹⁾, hade Vallerius nemligen fått i uppdrag att till en aria ombilda de gamla versifierade böner, som med början »det Deus Regi nostro» plägade vid kröningar sjungas; denna aria framställde enligt Upmarck figurligt, huru alla Europas folkslag och nationer bringade konungen sin hyllning.

Säkerligen medverkade Vallerius äfven vid firandet af Upsala Mötes jubelfest 25 Febr.—20 Mars 1693, der det musicerades före och efter hvar oration eller disputation samt dessutom särskildt vid teologie doktorspromotionen fredagen d. 3 Mars. Vid detta som vid andra tillfällen samarbetade V. nog med sin gamle gynnare Ol. Rudbeck²⁾. Tillsammans fingo ju också, såsom vi sett, dessa båda, den forne läraren och lärjungen, i uppdrag att utföra det viktigaste musikverk, som under denna tid sattes i gång: arrangerandet af melodierna till den allmänt påbjudna psalmboken; men då synes den förres krafter eller tid icke längre räckt till,

1) Finnes enligt Höljer i kgl. Operans bibliotek.

2) Ett dylikt tillfälle var sannolikt då den afhållne Universitetskanslern och store bildningsvännen M. G. De la Gardie begravdes: Vallerius skref då en sorgkantat, som af Upmarck jämföres med Orpheus' ur dödens dvala väckande musik; och Rudbeck hade åtminstone fått i uppdrag att sätta tonen till en af De la Gardie i listiden skriven parafras af Davids 25 psalm. Kanske gick det här som vid koralerna att den förre fick utföra nästan hela arbetet. Vid en annan sorggudstjänst, hvarom Biogr. Lex. b. XV s. 175 berättar, öfver prof. A. Spole 1699, komponerade V. en psalm, som utkom med tryckt melodi: »O sälla själ! Vi kunna knappt försvara etc.».

och ensam fick också den senare, efter detta verks fullbordande, arbeta på att lämpa den gamla *messen* och den öfriga *handboks-musiken* »in suaviorem aurium pastum constitutis & præceptis legibus». — Det är sålunda ett betydande rum i vår kyrkas och i vår tonkonsts annaler som bör lemnas åt den hittills icke mycket uppmärksammade och nu mera nästan bortglömde Upsalaprofessorn Harald Vallerius. På sin tid rönt han dock erkännande och vid hans graf sjöngo flera framstående skalder. Från Lund uppsände hans förre nationskamrater, nu mera professorerna derstädes Joh. Hermansson och Magn. Rydelius, båda berömda latinska skalder, sorgeqväden på klassiskt tungomål. I Upsala besjungs han af akademi-adjunkten Nils Celsius, likaledes på latin, samt på latin och svenska af studenten af Kalmar nation Bengt Månsson Morin, i vår vitterhetshistoria bekant för en versifierad beskrifning öfver Öland. Intressantast är dock det lilla qvåde, som öfver Vallerius skrefs af den vittre rådmannen i Stockholm Olof Sillieström och hvilket vi härmed slutligen vilja meddela:

»En gammal from och liuflig man,
 Den alla frommas hiertan wan,
 Den bland de Lärde räknad war,
 Och blef på slutet deras Far,
 Den uppå barken intet klöst,
 Men utur kärnan *safften* öst.
 Den som de wittrast böcker läst.
 War dock bland de sina äi upbläst,
 Men redelig i tal och swar
 Och äi til någon afwund bar.
 När som de nije wor' i dantz
 Han som Apollo bland dem fantz,
 Som Orpheus han rörde dem
 Att de äi dantsa wänd' igen.
 Ibland hans wärck är thet och wärdt,
 Att han wår' Präster siunga lärdt,
 Nu kan Gud ähras af hwar man,
 Då alle Psalmer läre kan.

20 Harald Vallerius och Musiken till Gamla Psalmboken.

Hans största loford kommer sist,
Han såg i trona Herran Christ.
Bland hans Lärjungar war och jag,
Som wil han lefde än i dag,
Men nog! han lefver hos oss än
Fast jorden tagit sitt igen».

E. Wrangel.

Ett bröllopskväde från 1500-talet,

meddeladt af *Aksel Andersson*.

Det här meddelade lilla poemet har sitt intresse såsom den äldsta, och tillika från 1500-talet den enda kända tryckta bröllopsskriften på svenska¹⁾. Den tillhör numera Universitetsbiblioteket i Uppsala, dit den, klistrad på en gammal bokpärm af pergament, förvärfvats genom byte från Grossherzogl. Geheime- und Haupt-Archiv i Schwerin²⁾.

Den lilla skriften utgöres af ett, tyvärr defekt, ensidigt och i 2 spalter tryckt helark. Dessa båda spalter åtskiljas och omgifvas

1) Vår literaturs äldsta bevarade personalskrift af detta slag är ett "Epithalamion" till Gustaf Wasas dotter Catharinas förmälning med grefve Etzard af Ostfriesland, på latinsk hexameter författadt af hofpoeten Henr. Mollerus från Hessen och tryckt i Stockholm 1559. Samme poet utvecklade för öfrigt en icke obetydlig verksamhet i det svenska konungahusets tjänst i samma riktning. Vår äldsta bevarade personalskrift till enskild man är af 1562, tryckt i Rostock: Scripta in funere ingeniosi et modesti iuuenis Iohannis Caroli Upsaliensis, qui ... ex hac vita decessit Rostochij, innehållande poem af flera af den afiidnes vänner. Om några äldre, nu förlorade personalskrifter se Schücks Literaturhistoria, I: 631, 633. Af sådana i patentfolio kända vi från 1500-talet utom den förevarande endast tvänne: "Urbs Stocholmia", skriven till Erik XIV:s kröning af Laurentius Petri Gothus, samt ett utomlands i koppar stucket "Poema hieroglyphicum" till Sigismund af år 1593.

2) Ett stycke af ett annat exemplar af samma tryck är inklistradt mellan detta ex. och pärmen, hvilken tillhört ett från Hof- und Landgericht i JGüstrow till arkivet år 1836 öfverlämnadt band handlingar.

af ramlister, af hvilka den öfre nu saknas; men det lider intet tvifvel, att den fanns där, då originalet var i helt skick. Och ofvanför denna öfre ramlist fanns säkerligen en öfver hela bladet gående dedikation till brudgummen och bruden samt troligen under dedikationen poetens namn. Vi kunna sluta till dessa antaganden från en jämförelse med de många likartade begravnings- samt bröllops- och andra gratulations-skrifter från 1600-talet, hvilka äro anordnade efter den här lämnade beskrifningen¹⁾. Författaren satte dock vanligen sitt namn under sjelfva texten.

Första spalten slutar med 14:e strofens 4:e vers: »Ett städigt qwaal och iemmerdaal». Nederst, under båda spalterna, således tvärs öfver sidan, innanför nedre ramlisten, med större stilar: Tryckt j Stockholm / aff Andrea Gutterwitz. Anno 1588. Bredden mellan ramens vertikala ytterkanter är omkring 27 cm., höjden från underlistens ytterkant till öfversta textraden omkring 37 cm.

Brudparets namn är okänt, så ock skaldens. Den enda upplysning vi i skriftens nuvarande defekta skick erhålla är den, att bruden var den senares systerdotter. Att poemet är på svenska häntyder måhända på, att brudgummen var en borgare. Det var nämligen, åtminstone under 1600-talet, det vanligaste att lyckönska studeradt folk på latin, ibland också på grekiska och andra språk²⁾. Adeln gratulerades också oftast på latin, ibland på tyska. Det finnes för öfrigt exempel på latinska bröllops-poem äfven till borgare.

1) Såsom exempel må nämnas bevarade gratulationsskrifter till ett par kända personers bröllop: Wendela Skyttes med sedermera landshöfdingen Hans Kyle år 1626 och Johannes Schefferus' med Regina Loccenia 1648. Vid det förra tillfället hade professor Skytteanns Joh:s Simonis samt Joh:s Loccenius strängt sina lyror, vid det senare brudens halfbror på mödernet Joh:s Gotthardus Walrave. Båda dessa gratulationsskrifter äro tryckta i Uppsala hos Eskil Mattsson, och båda äro försedda med ram af samma stockar som begagnats på vårt original. Dessa begagnades nämligen efter Gutterwitz död först af hans änka och öfvergingo därefter till det 1613 nyinrättade akademiska boktryckeriet (Eskil Mattsson) i Uppsala.

2) År 1637 gratulerades lektorn Gabr. Holstenius i Vesterås till sin utnämning till domprost af lektorn, sedermera prosten i Stora Tuna Simon Benedicti Arbogensis i ett "Honorarium *πεντάγλωττον*" på 5 språk: hebreiska, kaldeiska, syriska, grekiska och latin.

Vårt skaldestycke lyder så¹⁾:

- (1) **H**an är förwist en frommer (Man /)²⁾
 Then och medh rätta prijsas (kan /)
 Til Echtenkap som giffner sigh /
 Och leffner ther i gudeligh.
- 2 Effter Gudz stid och helga bod /
 Medh enne hustru (f)rom och good /
 Kennistios Rön främjar ther med /
 I rätta ordning döfar thed.
- 3 Och vndflyr all oloffligh bland /
 Medh andra Quinnor i all Land /
 Och tiener h^{er}ran lyffteligh /
 I hwshåldning gndhfruchteligh.
- 4 At sådant må thes bätre stee /
 Bör them hwar androm / sigh så thee:
 En Ehtaman / bör medh förnufft /
 Sijn hustru elsta i all tucht.
- 5 Såsom sitt eget Rött och blod /
 Medh hjerter / hogh och wilia good /
 Medan hon thädan tagin är /
 Och haffner sittit hjertat nää.
- 6 Bör hon och fogas tijt igen /
 Såsom hans aldrabäste wen /
 Then honom aff Gudz milda hand /
 Är giffuin til ett gått bestånd.
- 7 Hustrun bör i all ödmuikheet /
 Förtaga Mansens bitterheet /³⁾
 Then honom hender dagh och stund /
 I samma Rall så margalund.

1) De bokstäfver, som äro satta inom parentes, äro antingen alldeles eller delvis borta i vårt exemplar; 15:e strofen saknas däri helt och hållet; af den 16:e hafva de besiftnliga bokstäfverna återgifvits på platser som ungefär motsvara dem, som de intaga i originalet.

2) Första strecket af M synes.

3) Orig.: *bitterheet*.

- 8 Och haffna i sin hogh och acht /
 Hwar til hon är aff Gudi skapt /
 At hon / effter Gudz wilia god /
 Skal wara Mansens hielp och stod.
- 9 Så giffner Gudz them sina Råd /
 At thetas Stånd / anslag och Råd /
 Winner framgång medh ymnigheet /
 Och haffna frögd i Livffligheet.
- 10 Så länge the på Jorden boo /
 Haffna the gooda frögd och roo /
 Kunna och så / när HERN wil /
 Medh glädie färdas honom til.
- 11 Men hiu / then onda / argha ätt /
 Som Gudz ordning förachtar slätt /
 Och moot hans helga ord och bud /
 Will altijdh södka andra Brund.
- 12 Eller och så lättferdeligh /
 I thetta Stånd begiffna sigh /
 Ey bidia Gudz om sina Råd /
 Förachtandes hans hielp och Råd.
- 13 Belsignuelle och ordning goodh /
 Aff wrångheetz sin och stälto moodh /
 Och leffua i thet helga Bund /
 Medh ilwilia / som Ratt och Hund.
- 14 Ther medh the Gudz ordning och stid /
 Wanära så margfalleligh /
 The göra aff Gudz hielp och waal /
 Ett städigt¹⁾ qwaal och iemmerdaal.

1) "Städigt" är måhända tryckfel för "ständigt", men formen förekom också i *Een nyttuogh onderwijsning*, 1526, min upplaga sid. 184, och kan vara ett lån från lågt. *stedich*, ständig.

- Digitized by Google

- Dnstar här medh aff hertans grund /
 At tigh går wäl i alla stund.
 25 Och hoffner iagh thenna lära /
 Scriffuit til tijns Bröllops ähra /
 Tu som mijn Systerdotter är /
 Wigh i mitt Hierta mykit läär.
 26 Gudh giffue tigh welsignelse /
 Effter sins Rådz tillsäwelse /
 Sampt tinom Wan så älskeligh /
 Medh ymnigheet så rikeligh.
 27 Bthi thet helga Ehta stand /
 Gudh Fadher / Son / then h: And /
 Som samma Stand sielff stichtat haar /
 I Paradijs ther glädie war.
 28 Han giffue edher sammalund /
 Een hertans glädie i alla stund /
 Effter sins Rådes ymnigheet /
 Honom stee prijs i Ewigheet.

Tryckt i Stockholm / aff Andren Gntterwitz. Anno 1588.

Leopold och Reuterholm.

II.

Utgifvaren af uppsatsen i »Samlarens» 12:e årgång (1891) med ofvanstående rubrik, utan ordningsnummer, skall säkert icke miss-tycka att »Samlarens» 14:e årgång lemnar fortsättning. Ty, liksom han med rätta förutsätter (anf. st. s. 92), att »det torde bereda »Samlarens» läsare ett verkligt nöje att knyta bekantskap med dessa den oförliknelige brefskrifvarens (o: Leopolds) alster såväl för deras eget literära värde, som för det ljus de kasta öfver det sätt, på hvilket Gustaf III:s, såsom man bittills med ifver framhållit, osviklige vän umgicks med den man, som med lika ifver stämp-lats såsom denne konungs ovän» (o: Reuterholm) — likaså vågar jag förutsätta, att det skall intressera både utgifvaren af dessa märkliga bref och »Samlarens» öfriga läsare, att ur goda källor se belyst den »Leopold—Reuterholmska mytens» uppkomst.

Myten innebär tvenne moment: I:o) Leopolds flyttning till Linköping såsom orsakad af obehaget att vistas i Reuterholms och anti-gustavianernas omedelbara närhet, om ej rent af en förvis-ning; II:o) Leopolds fasthet att, oaktadt alla försök å Reuterholms sida att dertill förmå honom, icke kröka rygg för den mäktige och aldrig stämma sin lyra till hans lof.

Mytens första del har sin förnämsta hemul i A. F. Skiölde-brands tal vid krossandet af Leopolds sköldemärke och i Marianne Ehrenströms nära samtida »Notice Biographique sur Monsieur de Leopold». Enligt bådas meddelanden skedde flyttningen i förtry-

telse öfver rättegången mot Extra-Posten (art. af Luther). Otvivelaktigt har också saken så framställt i Leopolds senaste umgängeskrets, till hvilken både Skiöldebrand och Mad. Ehrenström hörde, och båda uppsatserna hafva före tryckningen granskats och efter utgifningen berömts af denna vännekrets, som i synnerhet under Leopolds sista årtionde träget omgaf honom.

Men uppgiften är fullkomligt falsk, enär flyttningen till Linköping företogs ungefär två år innan åtalet om Luther egde rum, såsom också upplyses af Ljunggren (Sv. Vitt:s häfder, 2, 294). Alltifrån 1791 — året efter sitt giftermål — hade Leopold brevexlat med sin gamle vän Jonas Nordvall, då kyrkoherde i Riseberga i Skåne, om inköp för hans hustrus och hennes systers penningar af en mindre landegendom i Skåne, der Leopold i dessa kära personers sällskap och i den gamle vännens närhet skulle få fröjdas åt landtlifvets behag åtminstone under somrarne. Under de ännu 1793 fortgående underhandlingarne än om den ena än om den andra lilla skånska egendomen, som skulle blifva en tillflykt efter Leopolds död för hustrun och hennes syster, föranledde sparsambetsomtanken den af Lindblom föreslagna förflyttningen på tre år till Linköping¹⁾. »Jag har trodt at hushålla och jag har ledsnat vid grälet i Stockholm: se der hela mitt raisonnement. Nu kommer det tredje skälet. Jag får del i en liten landtgård bredvid Riseberga, om handeln går för sig, hvarå jag på min svägerskas begäran, skickar dig inneliggande fullmagt, den du brukar på sätt som du med henne öfverenskommit». — skrifer L. till N., Linköping d. 17 Okt. 1793. Men handeln blef ej af. Svägerskan

1) Ljunggren, a. st., citerar Leopolds bref härom till Nordvall. Wieselgrens efter berättelser i Leopolds aftoncirklar upptecknade anekdot om Nordvalls befordran vederlägger Lj. a. st. s. 282, genom anförande af N:s utnämningsdatum. Den vitra kretsen var ej stark i kronologien. Prosten Nordvalls systerson, stadsmäklaren A. Hamrén, som 1870 till K. B. skänkte L:s bref t. Nordvall, visste berätta, att anledningen till Konungens välvilja för studenten Nordvall var hans ådagalagda fäkt-skicklighet vid en uppvisning i Upsala inför konungen och en honom åtföljande förnäm fransk herre. Gustaf III erbjöd Nordvall en plats bland sina drabanter, men N. föredrog att, för bättre utkomst skull, bli prest och fick sedan, på Leopolds rekommendation, det pastorat i Skåne, till hvilket konungen var patronus.

beslöt sig i stället att dela systemens och svågerns stadshem, som redan 1795 på sommaren åter förlades till Stockholm, der fröken Fehrman en tid (några år?) vistades hos dem.

Mytens andra del, ståndaktigheten mot Reuterholm, har äfven hemul i den gamle Leopolds vänkrets, men härstammar bevisligen från hans egna tidigare uppgifter till en af Reuterholms »offer», den dödsdömda och benådade deltagaren i »Armfeltska sammansvärjningen» — heldre Armfeltska brevexlingen — K. Sekr. Alb. Ehrenström, ifrån 1811 bosatt i Finland.

Leopold skrifver, Stockholm, 10 Mars 1803, till A. Ehrenströms broder, Generalfälttygmästaren E. (samma dag gift med L:s väninna från ett årtionde tillbaka Marianne Pollet): »Det kan ej vara möjligt att ju Hr Kongl. Sekreteraren Ehrenström nu, vid detta tillfälle, är i Staden. Skulle han ej ha den goda och vänskapliga föresatsen att se mig innan afresan, så var god och rekommendera mig hos honom till denna hågkomst. En hel hög med böcker ligger hos mig för hans räkning, sedan en mängd veckor. Jag har dessutom andra saker, som jag önskade att få med honom språka om. Han tycks ha på någon tid öfvergifvit mig: Gud vet hvarföre. Men jag uppmantrar honom att vara beständig i vänskapen som hans — från denna dagen — förträffliga svägerska. Hon är deri ej blott ett exempel för sitt kön. Hon är det för sjelfva Philosopherna». Det af Ljunggren (a. st. s. 303) meddelade brefutdrag af 4 aug. 1803 visar, att Alb. Ehrenström då blifvit öfvertygad, att »*Hr Kanslirådet förblef tyst*», när »Chefen för hans (o: Gustaf III:s) smädare . . . ville upphöjas af rikets förste skald».

Derför var det också, som Alb. Ehrenström blef »beständig i vänskapen» och 1827, efter uppmaning från svägerskan Marianne, subskriberade på de nya delarne af Leopolds skrifter. När hon sedan höll på med sin »Notice biographique» och hennes uppgifter om Leopold och Reuterholm af flere personer inom vännekretsen blifvit motsagda, begärde hon sin svägers intyg. Han lemnade det, och på hans ord, ytterligare upprepadt i en artikelserie i »Journalen» (1832 18—24 dec. till bemötande af en artikelserie i

Stockholmsposten föregående sommar, af Mandorff, Reuterholms vän) har den »sanning» blifvit fastslagen, som nu krossats af de i »Samlaren» tryckta brefven från Leopold till Reuterholm.

Det intresse, med hvilket man *nu* läser Ehrenströms bref, är icke detsamma, som omgaf dem i Leopolds vännekrets, men det är knappt *mindre* därför att det är ett annat.

Albert Ehrenström skrifver till Marianne, Helsingfors le 12 Avril 1827¹⁾.

Le 30 Mars j'ai eu le plaisir de recevoir Votre bien aimable lettre, ma chere Amie, du 15 du même mois. Une attaque de goutte, cette fois-ci assez légère, et le besoin d'avoir une réponse du Comte d'Aminoff, avant de Vous écrire, ont causé le retard que j'ai mis à remplir le devoir de Vous faire mes actions de graces pour cette nouvelle marque de Votre amitié, devenue encore plus précieuse pour moi par la communication *in originali* du charmant billet, dicté par *Homère-Leopold*, et signé par lui. — — — — —

J'ai été, comme Vous le sentez bien, infiniment touché de toutes les choses aimables que notre *Apollon* a exprimé sur mon compte, non seulement dans le billet qu'il a dicté et soussigné, mais aussi de vive voix dans ses conversations avec Vous, et dont Vous avez eu la bonté de me faire part. Tout cela prouve la con-

1) A. Ehrenströms bref till C. Adlersparre 1812—13 trycktes 1832 af brodern, excellensen Georg A. i "Handlingar till Sveriges Äldre, Nyare och Nyaste historia", till Albert och Mariannes stora förtrytelse. Hon skrifver med anledning deraf till svågern, 30 Maj 1833: "Votre ami Adlersp. était bien léger, bien inconsequent de laisser ainsi des lettres à la merci des curieux Ne craignez rien de ma part. Il m'a pris une telle indignation en voyant cet abus publique, que j'ai fait un autodafé de toutes mes lettres et qu'après ma mort personne ne sera compromise". Icke dess mindre torde hon ha öfverlemnadt Albert Es bref af 1827—34 till Askelöf, med hvars autografsamling de 1851 tillföll K. Bibl., som efter hennes död 1866 inköpte forts. till 1847, jemte Leopolds bref till henne m. m. I Alberts sista bref, 5 febr. 1847 (han dog ¹⁵/₄ s. å.) påminner han ännu nästan rörande om sina brefs förstörande, "afin qu'elles ne courent pas le risque de tomber entre les mains de Crusenstolpe et ses pareils". Sjelf brände han icke heller sina bref, ty i Upsala U. B. finnes nu hans Brefvexling i 6 band. Brefven från Marianne äro der 37 st., skrifna 1829—40. K. Bs bref fr. Alb. till Marianne äro 35, fr. 1826 t. 1847. Många hafva dock undgått "les mains de Crusenstolpe et ses pareils".

stance de cette Amitié dont il m'a honoré, surtout à dater de l'époque de mes malheurs, qui lui inspirèrent pour moi un sentiment d'interêt que je n'aurois pas pû obtenir par mon mérite. Ma destinée a vraiment été digne d'envie, sous un point de vuë. Destiné dès ma première jeunesse à la carrière militaire, et privé par ma position, dans une petite Ville de province, de tous les moyens d'avoir une éducation Académique et savante; devant me borner uniquement à l'étude des sciences qui appartenoient au metier que j'étois appelé à embrasser; n'étant par conséquent pas *lettré*, et n'ayant pas reçue de la nature le talent, ni de la poésie, ni de l'éloquence; j'ai cependant eû le bonheur, dans des tems differens, de gagner l'affection, la confiance et l'amitié ou la bienveillance des Poëtes les plus distingués qu'a eû la Suède, et dont les ouvrages honoreront à jamais leur patrie et le règne éclatant de Gustave III. Dès mon arrivée à Stockholm, à l'âge de 24 ans, je fis la connoissance de *Kellgren*, que je voyois depuis presque journellement, qui me fit l'honneur de lire lui-même pour moi, dans son cabinet, la porte fermée, le Manuscrit de l'Opéra *Gustave Wasa*, et qui une autre fois, vint chez moi pour lire et me donner son Ode: *Förtviflan*, que je n'avois pas encore vû; distinctions bien flatteuses de la part de *Kellgren*, qui n'aimoit pas à parler de ses ouvrages. Dans le même tems j'étois intimement lié avec *Clewberg*, puis le Président B:on d'*Edelcrantz*, et cette liaison dura jusqu'à ce qu'il composa les fameux vers, chantés dans la Chapelle royale lors de la reception du B:on de Reuterholm parmi les chevaliers de L'ordre des Séraphins. J'avoue que malgré toutes les avances que me fit cet ancien ami *après*, j'avois de la peine à oublier cet hommage public et deshonorant, rendu, par des vuës d'interêt particulier, à un pouvoir généralement détesté, même par celui qui l'encensoit. Feu Comte de Gyllenborg et son aimable neveu, le Comte d'Oxenstjerna, me témoignèrent aussi beaucoup de bonté, surtout le dernier; et Vous savez Vous même, mon Amie, tout ce que M:r de Leopold a été pour moi depuis tant d'années, et ce qu'il est encore; quelle consolation son amitié m'a

donnée, et que ni le tems, ni l'absence, ni les préventions de mes ennemis, n'ont pû altérer ses sentimens bienveillans pour moi. Je sais qu'il a crû trouver dans mon caractère quelque fermeté déployée dans des situations difficiles, et c'est sans doute à cela, que je dois la favorable opinion qu'il a pris de ma personne. — — — 1).

* * *

Marianne Ehrenström, f. Pollet, till Alb. Ehrenström.

Stockholm 1829, 10 nov.

— — — — — »Ces Messieurs [o: le petit cercle des Amis de Leopold] respectent en moi l'ainée des amis de Leopold et font tout pour me prouver combien j'étais chère au defunt. Voilà donc le dernier pillier du beau siècle de Gustave III d'écrasé — mais sa mémoire survivra à la poussière et aux siècles, et ceux qui ont voulu lui jéter de la boue, seront remplacés par ceux qui lui érigeront des autels». — — —

* * *

Albert E. till Marianne E., Helsingfors ce 26 Novembre 1829.

— — — — —
— — Je perds en Leopold un Ami qui a prouvé ses sentimens bienveillans pour moi, pendant le tems de mes malheurs, et voilà ce qui ne s'oublie jamais. Depuis ce tems là, il n'a cessé un instant à me montrer de la confiance et de l'amitié. Il n'a pas trouvé en moi un homme d'une vaste érudition, ou capable de descendre avec lui dans les profondeurs des sciences philosophiques; mais nos longues conversations ne laissoient toutefois d'être intéressantes réciproquement, car il vouloit bien m'accorder le don de le comprendre, un jugement sain, la faculté d'apprécier son mérite, et il étoit convaincu du sentiment de reconnoissance que je lui portois. D'ailleurs nous causames la plupart du tems sur Gu-

1) Att detta bref blifvit uppläst för Leopold kan icke betviflas.

stave III, matière inépuisable entre nous et dont il aimoit par préférence à s'occuper. Pendant la campagne de 1789, nous demeurâmes ensemble pendant plusieurs mois à Borgo, dans la même maison, et nous vîmes le Roi tous les jours. Nous ne tarissâmes jamais sur les reminiscences du règne de ce Prince, époque qui a donné lieu à tant de libelles, mais à qui une posterité impartiale assignera le rang de gloire qu'elle mérite. Léopold étoit comme Vous dites, un des piliers de cette gloire, et il en étoit un des derniers. Kellgren l'étoit aussi, et j'avois le bonheur d'être intimement lié avec tous les deux de ces grands Poëtes et hommes aimables. Tout est passé maintenant. Je nourrissois toujours l'espérance de revoir encore une fois Leopold, quoique je ne pouvois plus en être vû; mais cet espoir s'est évanoui comme tant d'autres. Il ne tardera pas longtems avant que je le reverrai dans le monde où il est allé! Cela me console. — J'ai mandé au Comte d'Ami-noff avec la dernière poste la perte commune que nous avons faite. Avec celle-ci je lui communiquerai les détails que contient Votre lettre des derniers instans de notre Ami. Je rends grace au Ciel de ce que ses douleurs pour sortir de la vie n'ont pas été de longue durée. Il a cessé de respirer dans ce monde, mais ses écrits le feront vivre dans la mémoire de ses Compatriotes, jusqu'à ce que la nuit de la barbarie couvre ce pays de ces ténèbres. Les phosphoristes ont fait tout ce qu'ils ont pû pour avancer leur arrivée; mais heureusement ils n'ont pas réussi jusqu'à ce moment.

* * *

Albert E. till Marianne E., Helsingfors ce 3 December 1829.

— — — Je suis bien fâché de ne pas pouvoir remplir vos desirs et ceux des Amis de Leopold, en repondant aux questions qui me sont faites sur quelques particularités de sa vie. Dans les pages ci-jointes, tracées à la hâte, j'ai expliqué les causes de mon

ignorance à cet égard. Elles contiennent d'ailleurs quelques anecdotes, mais qui sont déjà connues. Je me suis bien gardé, en traçant ces lignes, de me laisser aller à quelque élan d'enthousiasme, mais comme j'ai rappelé des circonstances qui me sont personnelles et ont rapport à mes liaisons avec Leopold, je Vous prie de ne les communiquer à personne, mais de les jeter au feu après les avoir lues. Il ne s'y trouve presque rien qui pourra servir à la Biographie de Leopold. Le terrible règne du Baron de Reuterholm a encore ses préconiseurs et adhérens en Suède, à cause de la haine violente qu'il portoit à Gustave III, et à ses Amis. Cette haine est encore partagée par beaucoup de gens, parmi lesquels il y a des personnes qui ont de l'influence sur l'opinion du jour. Une nouvelle preuve de la rage infernale avec laquelle on tache de noircir la mémoire de ce prince, se trouve dans la traduction en langue Suédoise qu'on vient d'imprimer, de l'infame ouvrage d'un Anglois nommé Brown, intitulé *Les trois Cours du Nord*. Je n'ai fait que le feuilleter, mais j'y ai trouvé des faits les plus absurdes, et des mensonges les plus grossiers. Ne se trouve-t-il donc plus en Suède quelque Ami de la vérité, qui voudra dire à cet Anglois et à son traducteur, qu'ils ont menti, qu'ils ont travesti les faits, et en ont inventé qui n'ont jamais existé? Pendant le règne de Reuterholm, le juge territorial de Blix, assuré de l'impunité, se mit à sa table à écrire, et vomit des injures contre un Monarque qui étoit tombé la victime des fureurs du parti de Blix. L'Auteur triomphoit de son audace; mais quelques années après, *Hercule-Leopold* écrasait sa réputation usurpée à coups de massue, desorte que le pauvre Auteur, malgré sa hardiesse, ses prétentions à l'esprit, et la boîte d'or que Reuterholm lui avoit fait donner de la part du Gouvernement, n'osoit plus se montrer; sans doute il ne faut plus espérer un pareil fait d'armes de nos jours, car la Démocratie paroît avoir déjà fait trop de progrès chez Vous, pour qu'on ose être juste envers un Roi. Il est déjà condamné uniquement parcequ'il a eu le malheur d'être Roi; parcequ'il a osé mettre un digne aux excès de la Licence, qui

manquoit de faire périr le Royaume avant sa révolution de 1772 et parcequ'il savoit tenir les rênes du Gouvernement avec fermeté. — — — — —

* * *

Utdrag ur mina Anteckningar.

Kongl. Secreteraren Leopold hade straxt efter Salig Konungens död och begrafning, aflyttat från Stockholm till Linköping. Han hade någonstädes träffat Baron Armfelt under denne Barons resa från Stockholm till Ystad, och sagt till honom: »Så vida hvarken Snillet, eller Smaken eller talangerne, kunna trifvas tillsammans med så många bestöflade dårar, masquerade som Comedie hjeltar, har jag, för min del, beslutat, att under minderårigheten, gömma mig i en vrå af landsbygden». I denna vrå blef han likväl uppsökt af Baron Reuterholm genom bref, uti hvilka Baronens tydligen röjde sin önskan att blifva af honom besjungen; men Leopold svarade i prosa på de förbindtliga brefven. Han kunde icke beqväma sig att böja knä för sin Höge Vålgörares fiende. När förbudet emot införsel och förbrukande af Caffé utkom, genom hvilket förbud, under-balancen i Rikets handel skulle, såsom det stod i författningen, förekommas, och Sveriges förstörda Finanser upphjelpas, skref Leopold till Baronen, och anhöll att ett undantag måtte göras för honom, så vida han för sin hälsas bevarande, icke kunde umbära drycken af dessa bönor. Baronens svarade genast, att den Store Skaldens hälsa vore för dyrbar för Staten, att icke tillbörligt afscende skulle göras på hans begäran: requisition af behovet skulle blott inskickas till Baronens; han skulle besörja om införskrifningen och aflämnandet. »När Herr Kongl. Seert:n, skref han, gör små ensliga promenader i månskenet, så erinra sig en frånvarande Vän, som brottas med vågorne på det öppna svallande hafvet». Nu trodde han att ett skaldebref, hvaruti han upphöjdes öfver skyarne, skulle följa; men

det uteblef. Fru Leopold var intagen af Reuterholms ädelmodiga uppförande; men hennes man sade: »han är en Tiger, som gömmer sina klor». Också visade sig hans Tigernatur sedermera. Upretad öfver den tystnad Leopolds skaldmö iakttog i anseende till honom, nyttjade han tillfället af en i Extra posten införd Artickel, författad af Leopold, och uti hvilken Doctor Martin Luthers ära ansågs för nära trädd, att anställa en Action emot Artickelns författare. Denna Action blef hämden för det saknade och fäfängt väntade poetiska rökverket. — — — — —

Mais c'étoit surtout pendant ma longue persécution qu'il me montra de l'interêt et de l'amitié. Même avant ma rehabilitation, il m'écrivit des lettres charmantes, en Vers et en prose. Il lui plaisoit de dire, que j'avois deployé quelque fermeté et force d'âme durant mes malheurs, et il m'honora quelquefois, à cause de cela, du titre de *Romain*. A ma rentrée dans le monde, il me montra un attachement sincère, qui excita toute ma reconnaissance. Kellgren étoit déjà mort, et Leopold lui avoit érigé un monument impérissable. Edelcrantz, en profitant habilement de toutes les conjonctures, avoit prostitué sa muse jusqu'à chanter les Hauts faits du Baron de Reuterholm, lors de sa reception parmi les Chevaliers de l'ordre des Séraphims, foiblesse qui m'indisposa envers cet ancien Ami. Le caractère de Leopold le mettoit à l'abri de toute tentation de ce genre. — — — — —

* * *

Marianne E. till Albert E., Stockholm 1830 5 Avril.

— — — — »Pontin a lu le manuscrit de son nécrologue devant Franzén, Brinckmann, Westberg, Wahlström, Cederschiöld,

Nordforss, Hasselström¹⁾. Il en est venu à l'article du Br. R— [qu'il a copié de mon manuscrit], alors plusieurs voix se sont élevées, disant que cela n'étoit pas — que R— l'avait toujours aimé . . . qu'il lui avait envoyé 2 *œ* de café &c. &c. — j'ignore ce que Pontin fera, mais *moi* j'ai laissé mon article, disant que R. lui en vouloit de ce qu'il n'avait obtenu le fauteuil académique, mais qu'à la longue il s'était adouci et avait écrit des lettres charmantes à L. —, le priant de songer à lui en se promenant au clair de lune &c. &c. — Je n'ai pas osé dire que L. avait résisté au désir du Baron d'être célébré par le poëte, car enfin — il faut vous l'avouer — *Förtjensten* till *** (i andra bandet) fut composé pour R. — et celui ci prit de l'humeur que l'auteur, qui le lui avait envoyé, l'inséroit i *Läsning af blandade ämnen*, sans lui en faire la dédication. — — — — —

* * *

Albert E. till Marianne E., Helsingfors ce 29 Avril 1830.

— — — — —
— — — — — Je suis bien surpris qu'on ne Vous a pas invité à la célébration de la mémoire de Leopold dans la *Polymnie*. Qui auroit dû y être préférablement à l'ancienne et fidelle amie du défunt? A cette surprise se joint un sentiment de malaise et de chagrin de ce que Vous me mandez au sujet de la protestation faite par M:r de Brinckman et six autres personnes, contre les anecdotes relatives aux liaisons entre le Baron de Reuterholm et Leopold, anecdotes dont ils ont nié la veracité. Est ce donc que l'ombre de ce Baron plane encore sur la Suède, et inspire des

1) F. M. Franzén, envoyéen C. G. Brinckmann, Kommerserådet B. G. Westberg, (sedan 1785 Leopolds vän och 1795 medarbetare i Extra-Posten), Regeringsrådet P. Wahlström, läkaren prof. P. G. Cederschiöld, Sv. Akad:ns pensionär Öfverste C. G. Nordforss, Sv. Akad:s amanuens J. A. Hasselström, under många år L:ds sekreterare och lektor. — Pontins nekrolog är tryckt i K. Vet. A:ns Handl. för år 1829. Han har modifierat "l'article du B:n R." och säger uttryckligen att flyttningen till Linköping icke var någon förvisning. Men han sätter åtalet mot Luthers-artikeln som orsak till flyttningen.

craintes? Veut on dénigrer la mémoire de Leopold, en lui représentant comme faisant bassement la cour à un Fou, sans esprit et sans talens, et que l'excessive orgueil rendoit si éminemment ridicule. Il est vrai, que pour ne pas être dévoré par cet ogre, Leopold lui avoit adressé son Poëme *Förtjensten*; mais tel que ce poëme a été imprimé, je n'y vois rien, dont la muse de Leopold ait à rougir. Il n'y a que des reflexions générales, sans aucune application directe ou indirecte au trop fameux Baron. Combien de fois Leopold et moi, n'avons nous pas parlé de cet ennemi acharné de Gustave III, de cet homme haineux et vindicatif, qui ayant le pouvoir en mains, étoit superbe, audacieux, hautain et impitoyable, et lorsqu'il en fut privé, après en avoir abusé si cruellement, se montra bas, poltron rampant et méprisable. — — —

* * *

Albert E. till Marianne E., Helsingfors ce 1 Juillet 1830.

— — Si ma mémoire ne se trouve pas en défaut, je crois d'abord, que la transplantation de Leopold de Stockholm à Linköping, se fit quelques mois après la mort de Gustave III, dans l'été de 1792, et puisque l'affaire de Martin Luther n'eût lieu, que dans la dernière période de la Minorité, c'est-à dire, vers la fin de 1795, ou au commencement de 1796, principalement par le motif de punir Leopold de sa negligence de n'avoir pas porté ses offrandes poétiques sur l'Autel du Favori, malgré toutes les avances et les cajoleries que celui-ci lui avoit faites. — Vous êtes bien bonne de distribuer gratuitement à ce trop fameux Baron, l'éloge d'un *esprit cultivé*, et de *dévouement aux sciences*. Si vous voulez parler des *Sciences occultes*, du *Mysticisme* etc. je n'ai rien à objecter, car il étoit connu et avéré qu'il étoit tout aussi versé dans celles-là, qu'il se trouvoit ignorant dans toutes les autres. Vous pouvez juger de l'opinion générale à ce sujet, par l'*Ode à Fanta-*

sten, dont je joins une Copie, qui fit beaucoup de bruit dans le tems, et qu'on attribua faussement à Leopold. [N:o 1].

Quant à *l'esprit cultivé* du Baron, cette culture est prouvée par ses trois Discours imprimés, tenus au nom de la Noblesse, aux trois ordres inférieurs, à la diette de 1786, et avec lesquels il s'est fait peindre à Rome, par Angelica Kauffman, les tenant à la main, et affublé de la Toge Romaine. C'étoit de ce Tableau, que Silfverstolpe écrivoit:

»Så Reuterholm på Tiberns strand
 »Som Cicero sig måla låter,
 »Men af de Tal han har i hand,
 »O blygd! igenkåns åter».

Au reste, son esprit s'étoit nourri des *Épreuves du sentiment* d'Arnaud, des *Oeuvres de Dorat*, et d'autres ouvrages de cette classe. Pour Vous montrer sa force dans l'orthographe de sa langue maternelle, je joins aussi quelques fragmens d'une de ses lettres à moi [N:o 2]¹⁾. C'est seulement pour Votre instruction particulière que je Vous communique ces morceaux. Après en avoir fait la lecture, Vous pouvez les jetter au feu.

N:o 1.

Ode till Fantasten.

Du som på Galenskapens vingar
 Ditt bjernetoma väsende
 Till Andeverldens rymder svingar,
 Låt mig, O Svedenborgare!
 O Alchemist! O Rosencreutzare!
 O alla galnas Skyddare!
 I dessa rader Dig bele.
 Du eger till mitt löje rätt,
 Men då jag åt Din dårskap skrattar,
 Nog mången narr, ännu ej mätt,
 Dig Tiggarbref och Andar skattar.

1) N:o 2 fins ej kvar.

Liksom Du ser på flodens strand
 Hur hunden med en utsträckt tunga,
 Och hungrig, slickar jägarns hand:
 Så narrarne din ära sjunga.
 Ja! upp till dina örons höjd
 De lyfta sina knäpta händer:
 Du föder dem, — och magens fröjd
 Ditt lof kring vida världen sänder.

Ja, Sanningen är ofta stum
 Då hungern bjuder henne tiga;
 Men jag är mätt, — och jag kan stiga
 Med gapskratt uti dessa rum,
 Der dårskaperne mot Dig niga.
 Ja, jag föraktar denna Lag:
 »Sjung Svedenborgs och Mesmers ära;
 »Sjung Galenskapens födslo dag;
 »Vet att förträfflighet beskära,
 »Åt dårarne som hunnit lära,
 »Att härma Momi anletsdrag».

Nej, — jag är tolk af dessa bud,
 Som Dig till dårhusen befalla;
 Af dessa sunda Vettets ljud
 Som emot Danviks bergen skalla:
 »O galning! våga icke mer
 »Att ärans höga bana följa;
 »Ifrån dess höjd Du faller ner
 »I glömskans och i L... fjälns bölja».

Anmärkning. En dålig man och föraktlig lycksökare, Hofjunkaren Ehrenmalm från Finland, hade vid början af Baron R:ms välde, författat, och låtit särskildt trycka, ett till denne nybakade Magnat adresserat Skaldebref, utmärkt af det lägsta kryperi, och det osmakligaste smicker, hvilka framstälde sig i eländiga verser. Kortt tid derefter, utkom i *Extra-Posten* [om mitt minne ej be- drager mig]¹⁾ ofvanstående *Ode till Fantasten*, som påtagligen var

1) H. W. har ej der lyckats finna parodien.

en parodie på det Ebrenmalmska Lofquädet. Denna Ode väckte mycket uppseende, och retade R:m ofantligen, samt gaf honom vedervilja för den af honom octrojerade Tryckfriheten. Publiquen igenkände uti denna målning Baronen, hvilken, före sin upphöjelse, icke blifvit omtalad utan som en ifrig gesäll i Frimureriet, vid uppbyggandet af Salomons Tempel, som en anhängare af Cagliostro, Mesmer och St. Germain, som en Andeskådare, Skattegräfvare, m. m. Men Svedenborgare var han icke.

Efter tryckta exemplaret i K. B:ts samling af "Verser till och öfver enskilda personer" meddelas här "det Ehrenmalmska Lofqvädet".

Vördnads och Glädje-Tankar, yttrade vid Tidningen
om Hans Excellence Herr Baron Reuterholms
Uphöjelse til lika Värdighet med Rikets Herrar.
Stockholm, tryckt hos Anders Zetterberg, 1793.

Du! som så högt på Snillet vingar
Ditt dygderika väsende
Till Årans ljusa rymder svingar
Låt mig Dig detta offer ge:
Du äger dertill dubbel rätt
Först af den dygd, som sjelf du skattar,
Dernäst af den, Din ädla Ätt
Uti Sitt sköte innefattar.

På Tiberns blomster-krönte strand,
Der med en ljuf och manlig tunga
Du räckte Cicero Din hand: —
Der — visste Skalderne Dig sjunga:
Men då til våra örons fröjd
Din röst blef hörd på Balthens stränder,
Ack! Hvi blef ej den låga höjd
Som Skaldens ömma rökverk tänder?

Jo! — Vördnaden är ofta stum;
Men brottsligt vore nu att tiga,
Och på den höjd, dit Snillen stiga
Bör äfven Sångmön få ett rum.

Jag lyder denna starka lag:
»Sjung Reuterholms och Snilletts ära;
»Sjung Excellencens första dag,
»Som skall åt Svearne beskära,
»Ett nytt och retande behag,
»Att höghet uti själen bära».

Ja! lyckligt, lyckligt var det bud
Som Dig till Rikets Herre kallar:
Medborgaren med brutna ljud
Sin glädje och sin känsla skallar.
Och jag, jag vågar icke mer,
Att Dig på ärans bana följa,
Nöjd — om med nåd Du blickar ner
På mig från Ætherns ljusa bölja.

E. — m.

Vid Svenska Litteratursällskapets sammankomst den 12 November 1892 meddeladt af

H. Wieselgren.

Johan Heysig-Ridderstjerna.

II.

[Forts. fr. Samlaren X.]

Heysigs literära vänner, som med öfverraskning och ledsnad sågo honom ändra lefnadsbana, skulle dock snart finna, att det varma intresse för vetenskapliga och literära sysselsättningar, som i förening med det lifliga samlarnitet var så utmärkande för »Schefferi gamle discipulus» och M. G. De la Gardies boksynte bibliotekarie, i oförminskad styrka lefde kvar hos den nyblifne gardesofficeren. All den tid, som ej upptogs af militär tjenstgöring, egnade han nämligen åt en mångsidig läsning, åt ordnande och bearbetande af sina rika literära och historiska samlingar samt åt samspråk med sina talrika lärde och vittre vänner i hufvudstaden. Att döma af hans förut omnämnda dagboksanteckningar hade han nämligen ett mycket lifligt umgänge ej blott med sina nya kamrater utan i lika om ej till och med i högre grad med forna och nyförvärfvade vänner inom den vetenskapliga och literära världen. Själf vän af umgänge, tyckes han ock varit en gärna sedd gäst inom mycket olika kretsar i hufvudstaden. Hans dagbok visar honom t. ex. intagande sin måltid i fadrens anspråkslösa hem, efter att dagen förut hafva varit gäst hos »gref Gustaf», hans forne gynnares riksdrotsens äldste son, i hvilkens högaristokratiska hem han än i sällskap med grefvens farbröder »gref Axel» och »gref Pontus» vid middagsbordet lyssnar till värdens skildring af sina dueller med svågern Otto Wil-

helm Königsmarck och Arvid Wittenberg, än efter slutad måltid hjälper grefven att ställa böckerna i ordning i biblioteket eller deltagar i diskussionen om riksdagshändelser o. d.

Än tillbringar han kvällen hos sin värd bokförläggaren Thomas Bergman under lifliga samtal om nyttkommen literatur, hvar med han gärna skyndar sig att göra bekantskap, eller med att »se barnen leka i värkstaden», än »var han till måltids om aftonen» hos sin öfverste, där han »för jungfruerna las visan om Axel Thorsen» eller »talte engelska med Sigrid Gyllenstjernas», Hastfehrs gemål, den lärde Johan Gyllenstjernas dotter, när han ej, som också hände, »efter måltiden snackade latin, fransöskä och engelska». I fädernehemmet firar han »Mårten Gås» eller »säg barnen och pigorna jula», men deltagar en annan dag i festligheterna »på slottet i fyrkanten der printz Carl Gustaf kristnades». Att han ej, som dagbokens ord lyda, endast »säg på huru de gjorde sig lustiga och war i kungens kammar och såg huru de Kgl. Råden och Ständernas deputerade blefvo tracterade» visar tillägget: »gick till sängs kl. 10, hafde ett halft rus». Vid ett »halft» sådant stannade det dock, efter hans egna naiva bekännelser, ej alltid, när han och hans militära eller civila vänner »gjorde sig lustiga» eller »voro roliga» på »Rostock», »Tre Kungar» eller andra af den tidens omtyckta värdshus. — Mycket ofta gick han om aftnarne d. v. s. redan kl. 5 e. m. »på Comoedian», där han såg de »Nordische Comoedianter i Hochdeutscher Sprache» agera *Ein böses Cathrin; der durchleutige Kolbrenner; Pickelherings Hochzeit; die fürstliche Schäferei; Wiens belägring; Maria Stuart af Skottland; Amalasunta; Bassiano och Geta* m. fl. stycken.

Bäst trufdes han dock, när han i sitt hem fick syssla med sina bibliografiska och historiska arbeten eller för sina lärda vänner förevisa sina samlingar, vare sig sina sällsynta böcker eller ännu dyrbarare handskrifter såsom »Drottning Christinæ bref till Palbitski, Dr. Lutheri till hans hustru, Hamiltons Archiepiscopi Hibern. till Carolum Gustavum» eller de »brefcopior ex Archivo Oxenstjern. som han hade lengesen fått af Lars Normannus särskildt Salvii och

Johan Oxenstjernas contentiones om Grotii titel, item Cyrilli Patr. Const. till gref Axel Oxenstjerna», eller »musslor» och andra curiosa.

I den lärde sergeantens hem möttes också det nyss till Stockholm öfverflyttade Antikvitetskollegii tjenstemän, ELIAS BRENNER, JOH. HADORPH, NILS KEDER, JOH. PERINGER och JONAS WERWING med de lärde och vittre läkarne URBAN HJÆRNE, ANTON FRIEDREICH och JOH. M. ZIERVOGEL.

Den ifrige numismatikern BRENNER rådgjorde med honom om sina planer på numismatiska arbeten och förevisade »afritningar på några gamla mynt», hvilket gaf Heysig anledning att lifligt tillråda honom att publicera dessa och »illustrera verket med några tjenlige och rare discursar».

Gemensamma intressen förenade Heysig med den jämnårige JOHAN PERINGER, hvilkens meddelanden från Antikvitetskollegium, där han sedan 1680 var anställd, alltid mottogs med nöje af den för all antikvarisk forskning lifligt intresserade Heysig. Peringer, som i Nov. 1685 genom ett kungl. bref fått fritt tillträde »till Rikens Archivi alla Registraturer, gamla Acter och manuskript» lemnade ofta sin vetgirige vän del af sina forskningar såsom t. ex. öfver Oxenstjernske släktens genealogi, eller af sina literära försök såsom t. ex. ett epitafium öfver Sten Bjelke.

Den för lärdom och skicklighet allmänt ansedde läkaren ANTON FRIEDREICH, hvilkens bekantskap han gjorde redan 1674, då han vistades i Stockholm som informator för dennes svåger Joh. Alb. Huswedel, tog med intresse del af hans samlingar och förevisade själf vid ett besök 1685 »sigillum Collegii medici och sitt carmen deröfver». Barndomsvännen och kamraten i Tyska skolan JOHAN M. ZIERVOGEL nämnes ofta i dagboken såsom trägen gäst så väl i Heysigs eget hem som i fadrens, alltid tagande en liflig del i samspråket, vare sig detta rörde sig om Heysigs många literära planer eller om hans eget sexåriga vistande i England, Holland och Italien. Lefvande intresse för naturvetenskapliga studier förde de bägge vännerna understundom ut på längre eller kortare exkursioner för insamling af »musslor» och mineralier. Så före-

togo de i början af September 1685 en resa till »Kopparberget», hvarander de besågo Skultuna messingsbruk samt grufvorna vid Sala, Bispberg, Falun och Garpenberg. Så fort tillfälle gafs, iakt-togo de vid hyttorna »smältningsprocessen». Vid Avestafors voro de »om aftonen och hela natten i hyttan och sågo huru de smältade kopparn till kl. 4 om morgonen».

Bland Heysigs öfriga umgängesvänner förtjena att nämnas ANDREAS SÖDERMAN, författaren till *Palæstra Svecana* och den vittre prestsonen från Östergötland PETTER BRASK, öfversättaren af de la Serre's m. fl. religiösa uppbyggelseskrifter och Samuel Puffendorffs historiska arbeten. Under sina nästan dagliga besök hos förläggaren af dessa skrifter THOMAS BERGMAN, hos hvilken han bodde 1685, tog Heysig ifrigt del af nyheterna i förlagsväg¹⁾ samt tröttnade ej att höra sin värds berättelser ur den literära världen. Så har han i sin dagbok antecknat att hans värd en gång »refererade sine discusser med Spegel och mig» och en annan gång huru han där »las i Spegels verk om Skapelsen», hvilken anteckning lemnar ett nytt bevis mot den framställda åsigten om att Spegel ej vore den egentlige författaren af »Guds verk och hvila».

Mera tillfälligt sammanträffade Heysig under denna tid med ERIK DAHLBERG, som samtalade med honom »om Arrhenio och sitt arbete om Sveriges description» och DAVID KLÖCKER EHRENSTRAHL, som »talte mäst om sina kopparstycken» och visade sina »figurer öfver Carruselet». Vid sin återkomst till Stockholm hade Heysig helt naturligt ej försummat att återknyta bekantskapen med franske residenten DE LA PIQUETIÈRE, men i ännu närmare beröring förde honom hans starkt utpreglade engelska sympatier med engelske residenten JOHANNES ROBINSSON. Hos denne läste han engelska tidningar, med honom och resande engelsmän tillbringade han mången qväll på »Engelska vapnet» i »staden» under samtal om »Mommuths decadence och execution» eller andra vig-

1) Bland de bibliografiska anteckningar af Heysig, som förvaras bland Palmekölds samlingar till Bibl. Sviogot. i Rålambska handskriftsamlingen i Kongl. Bibl. finnes »Register på Swenska Böcker, som finnas hos mäster Thomas Bergman».

tiga politiska nyheter från England eller under disputer »om Engelske poëteriet och svenska språket». På Robinsons uppmaning öfversatte han 1685 »de Engelska sjöartiklarne» och »en Relation ifrån England om Rebellernas nederlag». Samtidigt hade hans omfattande språkkunskap blifvit tagen i anspråk äfven för militära ändamål, i det han, som det förefaller, på uppdrag af sin öfverste öfversatte ett arbete af »de Villes», förmodligen *Antoine Deville's* berömda »Les fortifications» (Paris 1629) hvaraf 5:te uppl. utkom 1622. Arbetet härmed och med andra literära företag hindrade honom dock ej från att egna mycken tid åt läsning. Tvärtom gifva hans dagboksanteckningar vid handen att han oakadt sitt flitiga arbete vid skrifbordet, en rätt trägen militär tjenstgöring och ett lifligt sällskapslif ändå egde tid öfrig för mycken och alfvarsam läsning. Utom *Bibeln*, *Laurentii* och *Olai Petri postillor* och andra religiösa skrifter, hvarur han hemtade uppbyggelse, däribland äfven engelska som *Strong's Heavenly, Pierce: Compendium Teolog.* m. fl., läste han historiska arbeten såsom *Scriptores rerum Norvegicarum*; *Gottfriedii Inventarium Sveciæ*, »*Sylvi Phryggii* publicerade skrifter om *K. Gustaf I, Johan III, hertig Johans i ÖG. lefverne och afsked*» m. fl.; naturvetenskapliga som *Theophrasti Historia plantarum*, *Tobias Beutel: Geometrisches Lustgarten*, *Morkhof: de transmutatione metallorum*, *Forsii Physica* i handskrift och flera nyutkomna disputationer i hithörande ämnen. Läsningen af *Loccenii Lexicon juridicum*, *Svenonii svenska tractat om affall från trone*; *Reineccius: de historia genealogica*; *Th. Smith: de statu Ecclesiæ græcæ*; *Erasmi Colloquia familiaria*; *Bo Jonssons Historia Alexandri*; *Alexandri Christiani Troja vitna om mångsidigheten i hans studier*. Under tiden försummade han ej sin militära uppfostran, till hvilkens förkofran han utom krigsartiklarne studerade bl. a. *Ren. Vegetius: Institutionum rei militaris libri V.* Mycket ofta tog han del af innehållet i »*Nouvelles de la republique des lettres*» och »*Proceedings of Royal Society*», hvilket sällskaps historia af *Th. Sprat* äfven förekommer bland de böcker han detta år studerade. Hans redan under vistelsen i England ådagalagda

lifliga intresse för finska, lappska och isländska språken hade ej slocknat, utan dref honom att sommaren 1686 taga lektioner i finska för en finne vid namn Paqvalin, som därför uppbar 2 dukater, samt att då och då uppköpa lappska och finska böcker. Med »isländaren», antagligen den i Antikvitetskollegii tjenst anställde GUDMUNDUS OLAI, växlade han täta besök, hvarunder de »discurerade om gamla språket».

Alla dessa nöjen och sysselsättningar af olika slag kvarhöllo Heysig under dessa år i hufvudstaden, hvilken han åtminstone 1685 ej tyckes hafva lemnat mer än tvänne gånger. Straxt innan han företog den förut omnämnda utflykten till grufdistrikten, besökte han nämligen Upsala på några dagar med anledning af den mönstring konungen där höll med Uplands regemente till fot och lifkompagniet af Lifregementet d. 25—28 Augusti. Hans dagboksanteckningar för dessa dagar gifva oss en klar bild af det omväxlande lif han därunder förde, då han skulle tillgodose så väl sina militära som vetenskapliga intressen. Kl. 8 på morgonen den 25 Aug. anlände han till Upsala ridande och »gick mot kl. 4 op på slottet och såg konungen mönstra Rytteriet». De trenne följande dagarne var han tidigt på morgonen, redan kl. 5 eller 6, i färd med att åskåda mönstring och exercis så väl vid slottet som ute på Polacksbacken. Sedan han på detta sätt egnat sin förmiddag åt åskådande af de militära öfningarne, tillbragte han återstoden af dagen med att besöka sina lärda vänner eller bese stadens märkvärdigheter, främst domkyrkan och slottet, hvaraf han en dag tog »prospecter på den sidan till Rickomberg». Bland professorerne uppsökte han CARL LUNDIUS, som förevisade sin »Historia juris», ANDERS SPOLE, som antagligen fortfor att söka få hans resällskap till Lappland, hvarom de redan i början af året brevväxlat, ERIC BENZELIUS, LARS MOLIN, HAR. VALLERIUS, ungdomsvännen LARS NORRMANNUS m. fl., men först och främst OLOF RUDBECK, hvilken han nästan dagligen gästade. Redan dagen efter sin ankomst till Upsala, besökte han i Rudbecks och Magnus Gabriel De la Gardies sällskap »Gamla Academien» och domkyr-

kan samt sammanträffade åter kl. 2, sedan De la Gardie ätit hos konungen, han själf hos Rudbeck, på slottsbacken, där »rikdrotsen steg ur vagnen, gick förut till att bese rummet at sätta op sitt Bibliothéque uthi». Efter ett kort besök i domkyrkan förde Rudbeck sina kära gäster ut till Gamla Upsala, där de i flera timmar »woro omkring och besågo orternas lägenheter», hvarvid den gamla striden mellan Schefferus och Werelius säkert grundligt afhandlades.

Den 29 var han i De la Gardies sällskap inbjuden till frukost hos Rudbeck, som »viste många curieuse antiquiteter och åtskillige af hans manuskripter» sedan han förut fört dem omkring till sin »nya hamnardam så ock barnhuset». Dagen därpå var Heysig åter hos Rudbeck till måltid både kl. 11 f. m. och 6 e. m., vid hvilket senare tillfälle han »discuterade med honom till kl. 9 om allehanda saker mäst om hans arbeten och moverade honom några quästioner om Antiquiteter», ett samspråk, som fortsattes följande dag under flera timmar efter intagen frukost. Samma dag han reste, d. 1 Sept., var han äfven och »besåg Rudbecks konsthus». Den stora välvilja, hvarmed Heysig sålunda mottogs af Rudbeck, och den aktning, som tydligen visades honom, hvilken dock innehade en mycket anspråkslös plats inom arméen, ej blott af denne och hans kamrater vid universitetet, utan äfven af hans forne husbonde M. G. De la Gardie, är ett talande bevis på det anseende för lärdom och kanske äfven för personlig älskvärdhet, som Heysig vunnit hos dem, med hvilka han kommit i beröring.

Det angenäma lif, som Heysig på grund häraf vid denna tid tyckes hafva fört, stördes genom de misshälligheter, hvari han råkade med Axel Sparre och Job. Hadorph. Med den förre, broder till Heysigs förre discipel och reskamrat Erik Sparre, inväcklades han nämligen i en injurieprocess i början af år 1685, hvilken oaktadt öfverste Hastfehls försök att åstadkomma förlikning räckte nästan hela året och först i Nov. blef i godo uppgjord »förmedelst rättens intercession och hans (Sparres) gjorda contestationer». Den 16 Dec. har Heysig antecknat att han »afhörde domen mot Sparre». En uttömmande framställning af Heysigs och

Hadorphs ömsesidiga förhållande kan visserligen ej lemnas af brist på tillräckligt material för ett opartiskt bedömande, men så mycket är klart af tillgängliga källor, att de åtminstone tidtals stodo i spändt förhållande till hvarandra. Af Heysigs hand finnes i behåll ett *Memorial på några Hadorphii handlingar med Collegio Antiquitatis*¹⁾, som i all sin korthet ådagalägger att Heysig delade den åsigt, som af en Hadorphs biograf i våra dagar blifvit så formulerad:²⁾ »Likaledes kan anmärkas att hans rastlöshet är mera berömvärd än hans noggrannhet, äfvensom att han i allmänhet lät väl betala sina tjänster och sin möda, och ej sällan lät det rent literära nitet stå tillbaka för egoistiska afsigter». Heysigs anteckning, hvilken tyckes stödja sig på meddelanden af P[eringer]? lyder nämligen: »Hadorph berättar at Scipio Prytz hade följt honom åhrigen at afrita Runestenar. NB. Han har allenast varit 14 dagar med honom». P.

Had. beklagar sig i memorial till gref Bengt att han icke hade penningar att betala sin skuld med för mat och kläder. NB. Samma dagar har han dock lånt ut pen. på intresse å 8 pro cento till Per Örnflychts arfvingar. P.

Gothlandslagens ms. säger han wara gammal 600 åhr. Sed probal Af Clösterbrefwen säger han sig hafwa några volumina afskrifwa låtit. Sorte några arck allenast. Ref. P.»

Af de afskrifter af Antikvitets-kollegii räkenskaper och handlingar, som, skrifna af Heysig, ännu finnas i behåll³⁾, framgår att denne, som man ju ock kunde vänta, med särskildt intresse följde förhållandena inom nämnda collegium. Dagboksanteckningarne

1) Å Ups. Univ. Bibl. [N. 1059].

2) I Svenskt Biogr. Lex. VI. — Jfr. följande drastiska yttrande af den originelle samlaren S. L. Gahm Persson, som på tal om att Hadorph i sina räkningar för 1674—79 skulle uppfört Erik Wennæsius såsom uppbärande lön för tvänne tjänster utbrister: »Om så varit som Hadorph förebragt, kan man ej vara säker om, ty denne gunstige herren gjorde konstiga räkningar, och hade han varit att beklaga om den gransynte hushållaren, den störste af alla Svea konungar, Konung Carl XI kommit öfwer alla hans konster. Säkerligen hade då Faen tagit honom.»

3) t. ex. å Ups. Univ. Bibl. [N. 78.]

för 1685 vitna ock om i hvilken hög grad Hadorph utgjorde föremål för hans samspråk ej blott med dennes embetsbröder och underordnade utan äfven med andra umgängesvänner. Ofullständigheten af dessa anteckningar göra det dock svårt att af dem draga några bestämda slutsatser angående deras inbördes förhållande, isynnerhet som en del af anteckningarne kunna röra den yngre Hadorph. Under år 1685 hade Heysig nämligen rätt mycket att bestyra med den i Nov. 1684 afiidne Aktuarien i Antikv. kollegium Eric Wennæsii kvarlåtenskap. Jämte sin vän notarius publicus Andreas Söderman företog han bl. a. inventering i Wennæsii storbhus, hvarvid han efter att hafva »sett igenom korgen med skrifter» utvalde en hel kista af »disputationer och Carmina så ock andra skrifter» af den afiidne skalden, hvilka han köpte. Vid omnämmandet af hans sammankomster med anledning häraf med Wennæsii mor och brodern Lars förekomma ofta anteckningar om discussioner rörande Hadorph, om dennes »försvarsskrift» om hans »procedere», hvilket tyckes tyda på någon tvist antingen med den äldre Hadorph eller med sonen, som i Januari 1685 utnämndes till Wennæsii efterträdare som Aktuarie i Antikvitets-kollegium.

Resultaterna af sina trägna bibliografiska forskningar och af sitt flitiga sysslande med sina rikhaltiga literära samlingar nedlade Heysig i flera olika arbeten, af hvilka dock blott tvänne hafva, så vidt känt är, bevarats till vår tid, ehuru de ända till aldra sista tiden förblifvit ouppmärksammade af forskarne på detta fält. De förtjena dock ett bättre öde, ty det ena af dem är, åtminstone delvis, samtidigt med Joh. Schefferi berömda »Svecia Literata», som hittills gällt som vår första bibliografi, det andra är vårt första systematiskt uppställda arbete af detta slag.

Bland de många sällsynta böcker och handskrifter, »som uthi 30 åhrs tid med flit och kostnad samlade af Erik Ström Hindricksson Kämner vid Stockholms stads Kämnersrätt» offentligens försåldes¹⁾

1) Bägge dessa arbeten voro under Joh. Hadorphs namn upptagna i Upsala Univ. Biblioteks handskriftskataloger, det ena i den under prof. Georgii ledning efter 1754 uppgjorda katalogen öfver Palmsköldska samlingen, det andra

i Stockholm 1749 förekommo *Joh. Heysig: Scripta Sveo-Gothorum* och »*Bibliotheca Svecana af Johan Heysig (Ridderstjerna). Original*»¹⁾.

Bland de »tractater angående Res patrias», som Gustaf Lohrman i sin förut omnämnda rekommendationsskrivelse berättar att Heysig redan 1679²⁾ hade skrivit och hvilka han anför som bevis

i den på 1870-talet påbörjade öfver bibliotekets »egen samling», tills dess författaren af denna uppsats vid katalogiserandet af Bengt Rosenhanes bref genom läsning af det förut citerade brevet af G. Lohrman leddes till forskningar, som styrkte Heysigs rätt till författareskapet. Så vidt jag vet, äro H. Schück i sin uppsats »Skrifter i Svensk Literaturhistoria» i »Samlaren VII» 1887, och E. Meyer i sin akad. afh. »Gustaf Rosenhanes de ende, som hittills påpekat deras tillvaro.

1) I det ex. af katalogen öfver denna auktion, som med J. Westins bibliotek kommit till Upsala Univ. Bibl., finnes priserna antecknade, hvaraf synes att följande handskrifter af Heysig där såldes till följande pris:

Folio. *N* 13. Sweriges Rikes Ridderskap och Adel efter den ordning, som fins i Wapenboken, original med egenhändiga anmärkningar. 6.

N 27. Bibliotheca Svecana etc. Orig. 18.

N 35. Relation om Upsala Concilio . . . Orig. inb. i blått sidenband. 12.

Quarto. *N* 94. Samma relation. 1.

N 300. Memorial inneh. några Observationer . . . om Sv. Ridderskapets genealogiers . . . beskrifvande etc. 1680. 1,26.

N 307. Scripta Sveo Gothorum; Bibl. Hist. rerum Sveo-Goth. etc.; Diarium pro anno 1685. 86. 89; Variæ Epistolæ ad Viros Eruditos. Orig. 16,16.

Pergamentsbref *N* 9. Sköldbref för Regements-Adjutanten Johan Heysig (Ridderstjerna), inb. i förgyldt band med rikssigillet 1689. Orig. med Carl XI:s egenhändiga underskrift. 4.

2) Denna uppgift bekräftas af Heysig sjelf i de bibliografiska anteckningar af hans hand, hvilka förvaras bland Palmskölds »samlingar till Bibliotheca Sveo-gothica», som med Rålambska handskriftsamlingen kommit till Kungl. Bibl. och på hvilka Bibl. Wieselgren fäst min uppmärksamhet. I Vol. 107 förekommer bl. a. ett häfte med titel: »Scripta Svecorum, som skole införas uthi mit Wärk som jag under händer hafwer 1679», innehållande en mängd boktitlar.

I samma volym finnes en mängd anteckningar om böcker och handskrifter, som han funnit hos »Sparres», »Thure Bjelkes»; »Anders Söderman», »Odhelius», »C. Prytz», »Petr. Joh. Kiellingsius», »Thomas Bergman», »värden uthi Ståke mellan Stockholm och Dalarö» m. fl. Så har han t. ex. nedskrivit ett *Memorial på några skrefne svenske saker och handlingar, som jag hoos äthskellige set har:*

hoos M:r Pryss en an. 1596 skrefwen Stads lag, deruthi fans också et Riksens Råds bref, som samtycker arf intil 5:te man. Dat. Sthlm 1507.

Et aditament som uthi sombliga lagböcker finnes insat til dråpmåhla balken medh willia.

Uthtydning på några ordh i lagboken.

för sin skyddslings »godha cognitionem librorum et historiæ literariæ» nämnes äfven en *Bibliotheca sveogothica* »bestående af Vitis et Scriptis eruditione et doctrina clarorum Sveogothorum». Benämningen »Bibliotheca» förer visserligen tanken först på den nyss nämnda *Bibliotheca Svecana*, men tillägget att den skulle bestå ej blott af »scriptis» utan äfven »vitis» träffar ej in på denna. Biografiska upplysningar, om ock mycket kortfattade, förekomma däremot i det andra nyssnämnda arbetet *Scripta Sveo-Gothorum*, som nu förvaras i Palmsköldska saml. [N:o XV, Tom. XXXIX] å Upsala Univ. Bibl.

I detta arbete har Heysig upptagit alla af honom kända svenska författare, alfabetiskt ordnade efter deras förnamn, med angifvande af titlarne på alla af dem författade eller öfversatta arbeten i tryck eller handskrift. Huru mycket han direkt hemtat ur sin lärares Schefferi bekanta *Svecia Literata* är ej möjligt att afgöra. Detta arbete utkom i tryck först 1680, men hade enligt utgifvarnes utsago i dedikationen till M. G. De la Gardie varit ett af Schefferi sista arbeten¹⁾. Heysig arbetade på sin bibliografi

Någre spörmåhl af laghen.

Uthtydning öfwer några twifwelachtiga puncter och stycker utthi stadslagen.

HampnaBätt, dat. 1400, handlandes om fiskeri.

Några arftaflor.

Et extract om arf Per Anderssons i Stockholm 1557.

Nils Onuteons Episcopi Wex. dom om ketteri.

Hos Petrum Kiellungium i en lagbok i 4:o war skrifwit Johannis Gersdorffs brevissima descriptio anatomis på svenska med figurer. Ms.

Bland här ofvan förekommande »Annotanda in Bibliothecam Sveogothicam» har Heysig antecknat: *En gemen Bordlag eller husrät therigenom en Matsfader eller huswärd med sine gäster och folck må holla gudfruchtighet ähra och goda seder wid macht, och otucht och grofwa seder må afskaffade och förhindrade warda. Skrefwen af I. R. N. 1613, tryckt i Stockholm hos I. M. efter Knut Påses begäran med hans egen bekostnad 1615 på en stor tafla samt*

Dygdigas nöije eller odygdigas förtreet uti hast efter gudinnan Minervas befälning med sömniga ögon och sofwande penna i ilugen framgifvet af Fiolmer Richardsson Byggmästare. Ms. 7 ark och

Historia om Alcidalis och Zelide af frantsöskan på svenska öfversatt af B. P. Ms.

1) I en af Schefferus egenhändigt skrifven förteckning öfver hans literära arbeten, som förvaras å Ups. Univ. Bibl. [X. 212] förekommer bland »libri alii dimidiâ partem absoluti, alii inchoati» äfven »De Scriptoribus Suecis, libri».

ända till slutet af 1680-talet. Från detta årtionde äro dock blott ett tiotal böcker anförda, den sista från 1688. Heysig anför ungefär 625 författare, Schefferus omkring 720, hvarvid är att märka att den förre ej upptager några »scriptores adoptivi» åt hvilka den senare däremot egnat mycket utrymme.

Bland de af Heysig omnämnda handskrifterna finnas rätt många upptagna hos Schefferus. Denne och hans arbete nämnes visserligen ej i Heysigs P. M. till företal, men citeras på några ställen.

I en P. M. uttalar Heysig sin afsigt att i ett företal nämna alla de svenskar, som före honom sysselsatt sig med dylikt författareskap. Först borde då visserligen de män ihågkommas med beröm, hvilka härpå offrat tid och krafter, äfven om de också blott gjort det »ut Bibliothecas suas scriptoribus patriis instructas haberent», men bland andra, som äfven förtjenade att nämnas, uppräknar han »Joh. Rudbeckius, Episc. Arosiensis et Olaus Laurelius, qui magnam habuerunt in Bibliothecis suis copiam scriptorum Svecicorum» samt tillägger »Inter amicos meos Olaus Odhelius non tacendus. Præcipue vero laudanda diligentia Olai Sparmanni». Hvad han själf i denna väg uträttat »a prima juventute» anser han äfven böra nämnas. Främst bland arbetarne på detta fält förtjenade dock att framhållas »Messenius, Baazius senior; præcipue vero Johannes Thomæ Buræus, qui de Scriptis Sveorum opus integrum scribere incepit, de quo ipse loquitur in præfatione sua ad librum Konunga styrilse pag. 5 Præfationis».

De anförda författarne och deras arbeten äro i det stora hela de samma, som nämnas hos Schefferus. Bland handskrifterna upptager Heysig dock flera, som ej den senare tyckes hafva känt till. Sådana äro

Andreas Gothus Wadstenensis: Doctrina Pareliorum Sigfridi Aroni Forsii refutata atque incudi reddita. Ms. Fragmentum ejus est inter mea Ms.

Arnold Messenius: Historia de caussis belli inter Sigismundum et Carolum IX. ex Ms. in Bibl. Claud. Rålamb.

Andreas Brodinus Dalecarlus: Tumulus Romanus. Diss. philolog. Ms.

Bengt Skytte: Om städernas i Sverige uppkomst och förkofring. Ms. in Archivo Oxenstjern.

Claudius L. Sæbenius: Hist. et Poës. Lect. Aros. Disp. Ethici in gymn. Aros. — ventilatæ. Ms.

Catharina Bure: vert. Math. Haffenrefferi Compend. loc. teolog. Epistolæ plurimæ ad doctos in Svecia præcipue ad illustr. virginem Wendelam Skytte.

Edmund Gripenhjelm: De ultimo mundi die et vita æterna diagramma epicum. Paris 1648 in tabula ære incisa¹⁾.

Eric Benselius: Collegium sapientum seu Recensio Philosophorum ab urbe condita ad præsentiam temporum. Ms. 1666.

Eric P. Hambrælius: Compendium Theologiæ.

Meditationes in libros aliquot biblicos. Ms. apud Silnæum. [Lect. Strengnens.]

Eric. J. Schroderus: Lexicon quadrilingue Sved. Germ. Lat. Græc. in 4:o. Ms. apud Silnæum, postea ex donatione Silnæi meum factum²⁾.

Eric. Brunnius: *Superint. Gotob.* Tractatus de definitione et divisione Historiæ.

Epitome Hist. Sveo Goth. ex Joh. Magno concinnata in Acad. Ups. 1642. Ms. apud Odhelium.

Jacob Skytte: Oratio hab. Dorpati ad Professores — de suo in Moscoviam abitu. Ms. vidi inter schedas alias in aula Grönsö-ensi an. 1684.

Isac Hedræus: Tractatio de constructione et usu mapparum. Ms.

Israël Lagerfelt: Vita Axelii Oxenstjerna Magni Sveciæ Cancell. Ms.

Johannes Frankenius: En lustig och Philosophisk discours belangandes thetta spörmålet om Ormarne på en wiss tidh om åbret när the hålla theras convent eller Ting en af the-
ras rundel fördöma til döden, hvilken de sedan med triumf och stor comitat uthföra på en widhbegrepen platz och honom sedan efter afsagdan dom blåsa til en sten, som then gemene man kallar Ormestén. Ms.

1) Enl. Stjernman Bibl. Svlog. [Ups. Univ. Bibl. U 201] var detta ett »Diagramma epicum — — ad — D. Gustavum Bannerium, Caroli filium. L. B. quem in itinere apud exteros comitabatur».

2) Schefferus uppgifver efter L. Normannus att en sådan handskrift fanns i Bibl. Oxenstjerna, hvilket ju ej hindrar att äfven en annan afskrift förekom.

Annotationes in loca obscuriora Anatomiae Bartholini. Ms.
Tractat. de Originalibus Herbarum appellationibus et
derivationibus. Ms.

De signaturis et characterismis plantarum. Ms.
de abditis et occultis rerum naturalium proprietatibus
(in 5 cap.) Ms.

Nomenclatum omnium simplicium et compositorum
medicamentorum qui in pharmacopoliis inveniuntur etc. Ms.

Tract. chymicus rerum vegetabil. animal. et mineral.
spagyricam et artificiosam separationem continens. Ms.

Laur. Normannus:

Lucians Sanna Historia Lib. 2. Ms. e græco in lingu. svec.
translat. 1670.

» Taxaris eller Wänskap. Ms.

» Jupiter öfvertygad. Ms.

» dödens degling. (?) Ms.

Index Alfab. omnis generis bonorum scriptorum. Ms.

Descriptio Compendiarie selectæ omnibusque partibus
absolutæ Bibliotheca. Ms. 1679.

Laurentius Petri Nericius: Rationes quædam per quas prohibita viden-
tur conjugia consobrienarum etc. Ms. apud Ol Odhelium.

Laurentius Raimundius Past. Thuringensis: Hist. Sveciæ, vernaculo
sermone scripta, teste Silnæo. Ms.¹⁾

Exercitium Theol. in omnes libros biblicos. Ms.²⁾

Laur. Stigselius: Tract. de ratione et modo interpretandi. Ms. in
Cod. Odheliano.

1) Är kanske det arbete, som Stjernman på följande sätt omnämner i sin
Bibl. Sviog. [i Ups. Univ. Bibl. U 201]: »Meminit Prof. A. Spole in suis ad —
Comitem — Eric. Dahlberg anno 1684 die 18 Apr. scriptis literis, cujusdam a
Laur. Raimundio concinnati Chronici Svecici ad annum 1612 deducti qua nar-
rantur non pauca de vita et gestis proditoris Dackii».

2) Enligt Schefferus fans af orig. handskriften här till sin bibliotheca Dn.
Johannis Heysig två delar, omfattande Pentateuchen och Profeterna. Detta
bekräftas af Heysigs egen uppgift i sin »Relation om Svenska Bibelns tvenne
versioner» att han 1668 af detta arbete öfverkom 3 delar af ett underligt till-
fälle, då allaredan de andra 17 Tomerna woro sönderskurna och papperet dels
på fönster och väggarne dels på annat behof war opklistrat och förbrukat.

Math. Mylonius: Colleg. oratorium illustrat. exemplis et Historia Svec. petitis. Ms. in Cod. Odhel.

Nicol. Buddæus Neric.: Exercitat. græcæ de Tonologia¹⁾.

Institutio linguæ hebr. Ms. ap. Odhel.

Nicol. Haq. Wallerius Calm. Past. Doderbyensis. Brudhepredikan om Presternas Ecktenskap och Jungfruståndet af 1 Cor. 7. hållet 1606. Ms. Concio funebris in matronam nob. Catharinam Stenonis filiam. Ms. Concio habita die omnium Sanctorum 1607. Ms. Concio funebris in nob. vir. Gullbrand Orrhane 1610. Ms.

Olaus Laurelius: Den gamla svenska kyrkoordningen. Ms.

Oratio paneg. de mediis statum Acad. Upsal. instauratum conservantibus habita Upsaliæ d. 30 aug. 1625; cum professionem Theolog. ausspicaretur. Ms.

Orationes synodales. 1653. 1654. 1658. 1660. 1661. 1662. 1665. Ms.

Oratio de bono professore, hab. Ups. in renunciatione. novi Rectoris d. 10 maj 1638. Ms.

Oratio de pia — — — verbi Dei tractatione, hab. Ups. in renunciatione novi Rect. Ms.

Oratio de meditatione præsentis Dei, hab. Ups. cum Rectoratum Acad. in se susciperet. Ms.

Oratio de statu Acad. bene ac feliciter instituto, hab. Ups. d. 24 sept. 1621. Ms.

Oratio de officio — — — docentium, hab. Holmiæ d. 19 juni 1643, cum inauguraretur gymnasium Holm. Ms.

Olaus Biörn: Calculus Ecclipsæ lunæ d. 16 maj 1668 ad meridianem Arosiens. constit. Ms.

Olaus Andreæ Palm Oreobroens: Oratio de justificatione, qua contra Antichristum Romanum omni virtute agendum esse svadetur. Ms.

Olaus Rudbeckius: Physica. Svetice. Ms. ap. Odhel.

1) Finnes tryckt i Strengnäs 1660 in 8:o.

Olaus Verelius: S. Olafs saga cum versione et notis.

Epitome Hist. Svecanæ.

Fortuna circuitus seu casus Sejani brevis consideratio

J. Bapt. Manzini ex Italico translat. in latin. 1646.

Notæ in Epist. defens. J. Schefferi 1677¹⁾.

Index linguæ veteris scandicæ ex vetusti ævi monumenti max. partem manuscriptis collectus. Ms. ap. Ol. Rudbeck²⁾.

Petrus Gangius Lect. Aros: Disputationes polit. gymn. Aros div. temp. ventilatæ. Ms.

Strengnensis diœcesios clerus: Emendationes et correctiones in univ. Bibliam svecanam scriptæ 1600 et 1601. Ms.³⁾.

Bland anonyma handskrifter nämnes;

Kort anledning til dhe förra Svecars och Göthers penningegång, gild och tygn uthi några 100 åhr tillbaka, script. a. 1678. Ms in Bibl. El. Brenner.

Epitome rerum svecicarum Ms. in Arch. Oxenstj.

Libri genealogici varii » » » »

Bevis på 3 Cronor at dhe äre Sweriges Wapn⁴⁾.

Compendium Philosophiæ practicæ. Ups. 1654 ap. O. Odhel.

Chrönika om alla Påwar i Rom⁵⁾ in Bibl. Sparman.

Om *Petrus Helsingius*, som ej alls nämnes hos Schefferus, anføres här dels att han var »Consul Holmensis» dels följande:

»virum in omni literarum politiorum genere et antiquitatibus patriæ oppidi eruditum Loccenius appellat, cumque testatus Leges

1) tr. Ups. 1681.

2) tr. Ups. 1691.

3) Fans i L. Raimundi handskrift hos Heysig.

4) I Ups. Univ. Bibl. finnes, sign. E. 142, ett band handskrifter in 4:o, som tillhört J. Schefferus och som bl. a. innehåller Laurentii Petri Ner. uppsats »om tre cronor» renskrifven af Heysig. Schefferus har i början själf tillskrifvit »Auctor scripti Laurentius Petri Nericius Archiepiscopus Upsaliensis, ex cujus autographo descriptus A:o 1673 mense Sept. a Joh. Bergenhielm», hvilket, då handstilen alldeles tydligt är Heysigs, väl vill säga, att dennes afskrift är gjord efter Bergenhjelm's copia.

5) I Ups. Univ. Bibl. [N. 36]. Jmfr. H. Wieselgrens *Reconditi labores i »Samlaren» IX s. 100.*

Svec. transtulisse in linguam latinam ante an. 50 aut 60. sic annotatum legitur in Loccenii Mts Lectionibus ad leges nostras anno 1624 habitas vel paulo post».

Utrymmet tillåter ej någon närmare jämförelse mellan Heysig och Schefferus med afseende på upptagna författare och arbeten eller någon mer detaljerad undersökning om riktigheten af de här meddelade bibliografiska upplysningarne. Undantagsvis kan dock nämnas att Heysig uppgifver att den med C. L. G. uppkallade öfversättaren till den 1667 i Stockholm tryckta *Samtahl mellan en fördömd själ och kropp på swenske rijm stält* är en *Gestrinius*.

Under *Carl IX* anförer han dennes bekanta anonymt 1604 utgifna *Någre symnerlige Bewijs om then personliga förening* etc. men uppgifver med hänvisning till Enevald Svenonii 1662 i Örebro utgifna »Gymnasium cupiendæ rationis humanæ» etc. en *Theodoric Micronius* som författare.

Mindre till omfånget och senare affattadt, är dock Heysigs andra bevarade bibliografiska arbete af stort intresse såsom utgörande det första försök, som i vårt land gjorts, till en systematiskt efter innehållet ordnad bibliografi.

Originalhandskriften, en foliant på 466 sidor, förvaras nu å Upsala Univ. Bibliotek [U. 190] och bär till titel: *Bibliotheca Svecana thet är en förteckningh på the Böcker och Skrifter, som uthi allehanda lärdom och Wetenskap på thet Swenska Språket för tiden finnas skrefne eller uthtålkade wara. Sammandragen och författadt af J. H.*

När Heysig börjat med detta arbete, kan ej med bestämdhet uppgifvas, men i Nov. 1681¹⁾ har han i London nedskrifvit sina planer om dess författande med tillägget »diu ante cogitatum». Dessa planer rörde sig dock kring ett bibliografiskt arbete af betydligt större omfång och rikare innehåll än det, som nu föreligger under nämnda titel. Arbetet skulle nämligen komma att bestå af tvänne delar, hvaraf den förra skulle upptaga svenska förfat-

1) Samtidigt tänkte han äfven på en »Bibliotheca Svecana portatilis in usus Reg. U. E.»

tares arbeten ordnade efter innehållet, den andra däremot alfabetiskt ordnade biografier öfver författarne, dels utförligare öfver de svensksödde, dels kortare öfver de utlänningar, hvilka antingen skrivit på svenska eller fått sina arbeten öfversatta till detta språk. »Bibliotheca Svecana» kom i verkligheten att blott motsvara den första af dessa delar. I »Scripta Sveo-Gothorum» hade Heysig redan, ehuru i liten skala, då där endast upptagas mycket kortfattade biografiska upplysningar om svenska författare, börjat utföra förslaget för den senare delen. I början på år 1685 arbetade Heysig ofta på Bibliotheca Svecana och har med synbar glädje antecknat att hans värd och vän Thomas Bergman uttalat sin önskan att förlägga densamma.

Antalet upptagne författare är mycket mindre än i »Scripta Sveo-Gothorum», endast omkring 160, hvartill dock kommer en mängd anonyma.

I afd. I om »then Heliga Skrifts åtskilliga uplägningar» nämnes egendomligt nog ej 1526 års Nya Testamente, men mellan Bibelupplagorna 1541, 1618 och 1626 gör han jämförelser samt nämner såsom upphofsmän till 1618 års uppl. Joh. Rudbeckius och Joh. Lenæus, men »det stora registret hafver Erkebiskopen Dr. Peter Kenicius sammanfattat».

Bland »Böcker som äro tjenlige till att desto bättre förstå den Hel. Skrift» upptages *Olavii Coccii Norv.: Wår christ. troos wissheet och Triumph. Sthlm 1617* [ej i Scripta Sveo-Goth.].

Bland »Böcker — — som handla om wår christl. Troos bekenelse etc.» upptages bl. a. *Een liten Book om sakramenten — — Sth. 1528* med tillägget »Jag tror att Olaus Petri är autor till denna skriften».

Som författare till den bland »skrifter emot Liturgien» upptagna *Relension och gensvarsskrift mot en skamlig dicht — —, på sv. rijm — — — 1610* uppgifver han *Sylwester Joh. Phrygius*.

Bland »Gudhelige Betraktelser etc.» upptages *Er. Wennæsii öfv. af J. Stegmans Christus agonizans Sth. 1684* [ej i Scr. S. G.].

Angående *Ivonis Barschampen: Konstspegel rätt til at dø* — — — *försv. af L. S. Wester. 1676* säger han: »Thenne lille bokens uthtolkare är Lorentz Springer; han är ock längesedan af en annan utheatt på swenska och af trycket uthgången, hvaraf jag har ett exemplar, hwilket jag ock bemelte Springer wijet hafwer, men han har icke wist något deraf tilförene, icke heller kan man wist säga, när och af hwem denna gamla uthtolkningen gjord är aldenstund på mitt ex. hwarken begynnelse eller ende finnes, och har jag desuthan aldrig kunnat öfwerkomma denna boken hos någon annan».

Bland »Kyrkohistorier» upptages *Georgii Holyks Behmisk Klagegråt* — — —. *Ups. 1672* [ej i Scr. S. G.].

Bland »Sång- och Böneböcker» förekomma *Then H. Bernhards Böön* — — — *afsatt af Joh. P. Kellingio. Sth. 1671* [ej i Scr. S. G.], *Canticum Cant. Salmonis* — i psalmevis sammanfattade af *Svenone Svenonis Ep. Scar. Sth.* [ej i Scr. S. G.].

Een wisa om Propheten Jona och the Niniviter så och twenne andre. 8:o [ej i Scr. S. G.].

Raguelis A. Fagrelis fem sköne och nya andel. wijsor. Ups. 1656 [ej i Scr. S. G.].

Bland »Spåskrifter» upptages: *Salvi Palmträä Betrachtelse om then förändring som i vår tidh och allt härefter skee skal intil worldens ända. Fahlburg 1676 8:o* med tillägg: » — — — autor är Olaus Palm Nericius och är hon under desse förtäkte namn oplagdt i Stockholm. Autorn blef död 1677».

I Afd. II (Juridik) förekommer »*En Kort* — — — *underwijsning eller förmaning allom dock isynnerhet dem som sig anten för domare eller nämдемän för rätta måste eller skola bruka låta nyttig — at weta. Ms. 3 ark ap. Joh. Pering.*, om hvilken tillägges: »autorn är obekant, men den copian jag såg var skrifven med borgmäst. i Örebro Jacob Lithmans egen hand mellan an. 1640 och 1650».

I Afd. III (Medicin) nämnes *Isr. Erthmans Huus-medicin* — — *transferreradt och med autoris egen bekostnad ånyo utgången igenom Johan Utterman. Sth. 1672* [ej i Scr. S. G.] samt

Joh. Danielis Horstii Smur- och Springebrunnns uthi långa Svalbachs korta beskrifning af 25 åhrs erfarenhet. Gisen 1669. 12:o. [ej i Ser. S. G.].

I Afd. IV (»allehanda werldslig wisheit») upptages bl. a. *Julius Richard De la Chapelles Militarisch Exercitie-Book eller Regements Spegel af et infanteri* — — — Sthlm 1669 [ej i Ser. S. G.]

samt *Andreas Söderman Not. Pupil. Palæstra militaris, een militarisch Exercitie-Book* — — — Sthlm 1679. [Ej i Ser. S. G.]

I afdelningen »om seglation, commercier etc.» anføres *A. H. Sahlstedts Gasophylacium Commenc. Regni Sveciæ* — — — förf. in Majo 1686. Ms. apud auctorem.

Bland »Historier — om utländska handlingar — — »förekommer *Een skrifwelse om en adelsman widh namn Albrecht Pereckowskij, huruledes han til en hund är förvandlad worden. 1632. 4:o.*

Bland »kyrkiohandlingar» upptages: *Peter Dijkmans antiquitates Ecclesiasticæ* — — — 1677. M. S. apud auctorem, hvilken sedan trycktes 1703, samt

Chronica Episcoporum Lincopensis paa Swenske hur mange Bescop wtij Lincöping domkirka haffwa waret aff försthä byriels och then tid wi scrive guts aar twsinda fem hundradha tiugha och try. Tryckt i Sudercöping per Olauum Wlrici presbiterum an. Dn. 1523. 8. hos Elias Brenner [är förmodligen samma ex. som veterligen fans i Antikv. Kollegium].

Bland skrifter rör. »undervisningen uthi språk» upptagas *Samtaal på Tyska och Svenska* — — — Sth. s. a. 18:o och *Barth. Pourcel: Court et droit sentier a la langue française thet är en rätt gångwägh* — — — Sthlm 1650. [Ej i Ser. S. G.].

Bland »uthdichtade historier» upptages: *Berättelse om den underlighe* — — *Trofasteet mellan Hunding och Hading* — — *ställt af David Sihon s. l. 1646 8:o* samt *Historia om* — — *hielten Polycarp som kallas Ridder Finke* — — — s. l. e. a. 8:o.

Utgifvandet af Schefferi *Svecia Literata* väckte naturligtvis Heysigs lifliga intresse. Själf just vid denna tid upptagen med tankar på ett dylikt arbete, till hvilket han, som vi sett, redan

samlat material, kunde han ej undgå att med sakkunnig kritik emottaga detta första försök på det af honom redan beträdda arbetsfältet, men denna kritik riktades ej mot hans gamle lärare Schefferus utan mot en man, som enligt Schefferi eget vitnesbörd ej obetydligt bidragit till arbetets författande. I företalet till 1680 års upplaga säger nämligen Schefferus efter uppräknandet af andra medhjälpare: *non minori sedulitate suam præstitit operam Dn. Ericus Wennæsius Gevalensis conquisitis undique libris et monstratis mihi*¹⁾. I en liten uppsats med titel: *Observationes in Schefferi Sveciam Literatam ab Erico Wennæsio nequisime interpolatam*, hvilken i original förvaras i Upsala Univ. Bibl. sammanbäffad med hans *Scripta Sveogothorum* har Heysig antecknat de fel han upptäckt vid genomläsningen af det nya arbetet. Huru noggranna och träffande än dessa anmärkningar äro, kunna de dock ej rättfärdiga de skarpa uttryck, hvari Heysigs förbittring tagit sig luft i en 1681 i London nedskrifven anteckning angående Wennæsii sätt att handskas med fäderneslandets literära storbeter. Ehuru uttrycken tyda på »Svecia literata», har man svårt att förstå, att Wennæsii åtgörande vid dennas författande kunnat ge Heysig anledning att vilja tillskrifva Joh. Hadorph en »epistolica dissertatio de fato Sveciæ literatæ qua clarissimorum Sveorum nomina injuria et impostura Erici Wennæsii Gevalensis solide atque candide liberantur et illæ maculæ orbi literario Sveonico per memoratum Wennæsium contra omnem æquitatem et rationem injustæ penitus delentur et eradicantur». De fel, mot hvilka ofvannämnda »observationes» äro riktade bestå nämligen till stor del uti författarens förbigående af en del författare och arbeten. Bland alldeles förbigångne författare framhållas *Jon. Billovius, Jon. Zephyrinus, Gustaf Horn* och *Petrus Holm* liksom särskildt en mängd lärda qvinnor såsom *Catharina Bure, Marg. Laurelia, Helena Skytte, Regina Christina, Beata De la Gardie, Beata Stenbock, Axehjelmii filia, Geselii filia, Sophia Elis. Brenner* etc.

1) Enl. Alrot: Diss. de Gesticia P. II Ups. 1722 var V. äfven behjälplig vid korrekturläsningen. »Schefferi Sveciam Literatam, dum typis vulgabatur, curavit».

Bland utlemnade skrifter uppräknas *M. G. De la Gardie's* tal m. m., *Hofvenii Tabulæ physicæ et medicæ Ms.*; *Joh. Olai Comedias plures et Comment. in leges nostras*; *Birger Gregorii Elogium*; *Geseli Sylloge vocabulorum*; *Joh. Matthiæ Apparatus Biblicus*, etc.; *Herbinii Quæstiones catecheticas* etc.; *Gyldenstolpes Prolixa Sveciæ descriptio Ms.*; *Norcopensis: Comment. in Cæsarem Ms. et Versio Atlanticæ Rudbecki*; *Wolinhaus: opera plura*; *Gustaf Rosenhanes Wenerid* och »de studio linguæ vernaculæ» hvarjämte det anmärkes att det ej uppgifvits att samme man till latin öfversatt »duo decreta comitorum, in Etymologicum etiam scripsit multa denique in Jure varia concinnavit». Uppgifterna om *Messenius* äro föremål för sträng granskning. Utgifvandet af *Eriei Olai Historia* är ej anmärkt ehuru *Messenius* författat både företal och register; »non indicavit Messenii opera plurima esse manuscripta et ubi illa reperiantur quod tamen omnino fuisset faciendum in gratiam lectoris. Omnia reperiuntur in Archivo Regni;

dicat Messenium vitam finisse in carcere quod falsum est, sicut constat ex Cronica de vita ejus. Ms. apud me;

omisit annotare de M. eum vertisse 1) Exegesein Historicam ordinum Regni Sveciæ de Sigismundi exclusione, (quidam dicunt ipsum Regum Carolum IX scripsi se, alii Nic. Chesnecopherum tribuunt) 2) sententiam ordinum Regni in aliquot Senatores Regni perduellionis accusatos.

Ej nämnes håller att »Messenius Narrationem de lectionibus et exercitiis in Collegio suo privato Upsaliæ aliquot vicibus edidit Holmiæ in 4:o, hvarjämte Heysig omnämner en »Apologia pro sua innocentia Ms. apud me».

Likaledes omnämnes ej att *Samuel Columbus* »ex gallico in svecicum transtulisse plurimas Molliere Comoedias» och att »Nic. Lundius Pithensis Lappo scripsit de rebus Lapponum an. 1675 Upsaliæ 9 ark till Prof. Schefferus».

En mängd verkliga fel anmärkas ock såsom att *Aesch. Petræi Institutiones lingu. Fennicæ* tillskrifves *Petrus Petri Upsal.*;

att *Sigfrid Ar. Forsii Mineralogia* »som dock autor kallar *Minerographia*» uppgifves vara tryckt 1613 hos Amund Olufsson i st. för 1643 hos Ignat. Meurer;

att *Kloster-Lasse* deltog i Liturgiens författande 1575, »quod falsum est, Lasse advenit primum 1576 post editam Liturgiam»;

att »*Forum Adiaphororum*» tillskrifves Abrah. Angermannus, »cum tamen non sit ejus opus, sed aliorum theologorum, sicut extat in fronte libri».

Tvänne arbeten uppgifvas såsom handskrifter, ehuru de äro tryckta, nämligen »*Swarti Chronicon rhythmicon de Gustavo I*, editum 1557 et est inter meos libros», ehuru Schefferus säger sig aldrig hafva sett den; samt en »*Narratio eorum quæ in bello inter Svecos et Danos gesta sunt 1568*» som är tryckt i Rostock in 4:o [förf. var enl. Linköpings Bibl. Handl. *Martinus Olai Helsingus*].

Uppgiften att *Adamus Styla* på egen bekostnad utgifvit sin *Grammatica Germanico-Italica* rättas till att detta egt rum på Nic. Keders bekostnad.

Dessa bibliografiska arbeten voro dock ej de enda frukterna af Heysigs forskningar. Af Lohrmans förut anförda bref framgår att han 1679 utom den förut omnämnda där kallade *Bibliotheca Sveogothica* hade författat tvänne »tractater» *de origine et progressu rei litterariæ per Sveciam* och *de meritis illustr. Sveciæ virorum in rem literariam* och på Ströms bokauktion såldes en *Bibliotheca historica rerum Sveo-Gothicæ seu elenchus scriptorum Historiæ Sveo-Gothicæ* handskrift in 4:o, på hvilken han enligt sin dagbok arbetade i Febr. 1685, samt *Sweriges Rikes Ridderskap och Adel efter den ordning, som finnes uti vapenboken*, handskrift in folio.

Af dessa finnes, så vidt känt är, endast den sistnämnda i behåll. Med Cronstedtska Biblioteket kom den nämligen till Upsala Univ. Bibl., i hvilket handskriftsamling den nu bär sign. X. 82. Den innehåller en förteckning på alla adelns medlemmar efter deras ordning på riddarhuset jämte kortfattade anteckningar om den först adlade samt smärre stamtaflor. Vid dessas slut har Heysig antecknat: »Alt hit til hade Kempenschöld anoterat Familiernas namn uti ofwanbemälda Codice¹⁾. NB. Dhe som nu efterfölja äro tagne uthur

1) Att denna handskrift varit i Heysigs ägo bevisas äfven af anteckningen i dagboken för d. 14 Jan. 1685 att han vid dr. Friedreichs besök »viste honom Adels matricel cum annotationibus Kempenschöldis».

Matrikeln som justerades på Riksdagen i Stockholm anno 1672 uti samma ordning som dhe der opreknas». På slutet kommer ett »Register på the Wapen och Familier som finnas antecknade i en genealogi-bok som är i det Oxenstjernska Bibliothecet».

Vid blott titel och innehållsförteckning stannade den skildring af 1686 års riksdag, som han d. 22 Dec. s. å. »föll på tanken att concepera på latina», sedan han den 20 varit åsyna vitne till de fästligheter, som åtföljde prins Carl Gustafs dop, i hvilka ständernas deputerade äfven togo del. Det kortfattade utkast härtill, som bevaras å Ups. Univ. Bibl. [N. 1190] innehåller blott titeln: *Irenæi Hyperici Sveonis Relationes historicae ad amicos extra patriam de S. R. M:tis et Ordinum Regni Sueciæ Actis Comitalibus Anni 1686. Excusæ Irenopoli anno 1687* samt en »Index Relationum», hvaraf framgår att skildringen skulle hafva utförts i 26 kapitel, behandlande i detalj orsaken till riksdagens sammankallande, dess högtidliga öppnande med de därvid hållna talen, de olika ståndens öfverläggningar och konungens däraf förorsakade beslut, riksdagens afslutande och till sist en »Catalogus omnium Documentorum et Actorum comitalium partim typis editorum partim non editorum».

Ovisst är däremot huru mycket väckligen blifvit utfördt af den mängd planer till dylika arbeten, hvilka han sin vana trogen flitigt utkastat och antecknat i ett litet häfte, som bär titeln *Irenæi den Förföljdes i Sweuland Goda Tankar fattade i onda tijder och til en dehl utmärkte och opskrefne ifrån anno 1680 till 1693* eller *Några Memorialer och Observationer som medh tijden böra i acht tagas mästadels angående Sveriges Rijkets och des Inbyggiares nytta, heder och förmåner uti många måhl*. [Nu i Ups. Univ. Bibl. N. 1190].

Enligt dessa anteckningar ämnade han än författa en *Academia Svecana seu Historia proluxior cl. virorum nationis Svecanæ qui scriptis editis aut doctrina sua bene de patria sunt meriti*, än en *Historia litteraria Sveo-Gothorum continens Dissertationes Historicas de origine et progressu rei litterariæ per Sveciam et vicinas regiones*,

hvilka titlar påminna om de i Lohrmans bref omnämnda »tractat-terne». Mera speciellt hade han ock i sinnet att behandla Finlands och Rysslands literaturhistoria i en *Bibl. Finnonica h. e. Hist. litt. celeberrimorum Suecorum gentis Finnoniæ* och en *Scholæ Moscoviticæ h. e. Moscov. sive Ruthenorum hist. litt.*

Om vidden af hans bildning och mångsidigheten af hans intressen vitna för öfrigt de många afhandlingar han påtänkt eller påbörjat ej blott i literaturhistoria o. d. utan äfven i filosofi, filologi, juridik, naturvetenskap, historia, genealogi, kyrkohistoria m. m., hvilkas titlar han noga antecknat i det ofvannämnda lilla häftet. Bakom dessa kortfattade och torra anteckningar skönjes ock bilden af en man, som midt uppe i det rika vetenskapliga lif, som då med nyvaknad kraft rörde sig i vårt land, med oförtrötta ifver sökte i sin mån arbeta för allt, som kunde vara »til Sweriges rikets och dess inbygjares nytta, heder och förmoner». Om han också hvarken i omfattande snille eller okuflig energi kan mäta sig med sin ryktbare gynnare och vän Olof Rudbeck, så var han dock dennes like i glödande fosterlandskärlek och varmt intresse för allt, som kunde göra fosterlandet känt och äradt. Utom skildringar af egendomliga och minnesvärda naturförhållanden i Sverige såsom Trollhättefallen m. m., beskrifningar öfver landets olika provinser, biografier öfver dess ryktbare män m. m., hade han sålunda i sinnet att sammanskrifva en *Elogium Sveciæ* eller en *Svecia Judicata*, hvori skulle sammanföras de öfver Sverige uttalade »judicia et testimonia virorum clarissimorum cujuscuque ætatis et nationis». Hvilket ämne han än behandlade, var alltid målet för hans författareskap att gifva Europas lärde en sann föreställning »de rebus admirandis et memorabilibus in Svecia». För detta måls vinnande ämnade han till och med utgifva ett slags tidskrift, som under namn af *Annales Sveo-Gothicæ* skulle från och med 1680 utkomma två gånger om året i Januari och Juli på svenska, latin, tyska, engelska och franska.

Att det slutliga resultatet af allt Heysigs arbete så litet motsvarade dessa vidtomfattande planer, är beklagligt, men bör ej

beröfva honom eftervärldens tacksamhet för hans oegennyttiga och oförtrutna sträfvanden. Ett oegennyttigt, brinnande intresse för allt, som kunde bidraga till höjande af odling och bildning i vårt land, kan ej förnekas den, som i likhet med Heysig med vaken blick för det allmännas gagn t. ex. föreslog inrättande af ett Hofrättsbibliotek i Stockholm; tillkref den lärde landshöfdingen Nils Gripenhjem »at hans sahl. faders bibliotec icke må föras uthur Sverige», föreslog M. G. De la Gardie att skänka sitt »stora Bibliothec» till Upsala Universitet och biblioteket på Leckö till Skara gymnasium samt arbetade för inrättande af en »Academia Carolina» på Visingsö, dit han uppmanade den boksynte Wilhelm Julius Coyet att skänka sitt bibliotek och presidenten Anders Lilljehöök att förära ett boktryckeri. För att i någon mån söka minska de olägenheter, som vid denna tid vidlådde handeln med böcker till stort obehag för både säljare och köpare, delgaf han Olof Rudbeck och dennes måg Anders Göding ett förslag om bokhandelns ordnande i universitetsstaden, hvori äfven ingick planen på utgifvandet af en årskatalog, antagligen af samma slag som den han själf 1681 utgaf för Stockholm.

Allt, som rörde uppfostringsväsendet, tyckes särskildt hafva varit föremål för hans varma intresse, hvilket väckte hans tanke på behovet af »*Leges Scholasticæ pro Scholis Regni Sveciæ*» eller af »*autores in usus scholarum*», hvilkas utgifvande han föreslog. Samma intresse förmådde honom att tillråda amiral Wachtmeister att upprätta en navigationsskola på Öland samt framträder i hans förslag till upprättande af en »*Exercitieschola* i Stockholm för den unga Adeln der som Axel Lilies hus och gamla konungens stall står» under namn af »*Schola Regia Carolina*», emedan konungen skulle låta »sin unge Printz Carl aldra först deruti studera». Möjligen är denna skola densamma, som han en annan gång omtalar under benämningen »*Collegium Carolinum*», i hvilket prins Carl skulle »uptuchtas och informeras under inspection af de 3 öfversta Stånden, 3 af hvardera Ståndet, hvilka skola lefva i Collegio på theras egen omkostnad». Undantagsvis kunde dock preste- och borger-

skapets representanter få underhållas af sitt stånd. Alla dessa »inspectores» skulle utses på riksdagen och egde att tjenstgöra endast till nästa riksdag.

Att Heysig i denna fråga stod mycket framför de flesta af sina samtida framgår af hans förslag att en liknande skola skulle inrättas äfven för prinsessorna, hvarigenom man ju på samma gång »kunde tillika göra någon wälgerning til Adelens döttrar at de måtte utan stor omkostnad och fahra på aldra bästa sätt underwisas och uptuchtas, i Sverige bättre än på någon annan ort i hela werlden». Han hoppades att de tre då samtidigt lefvande svenska drottningarne Christina, Hedvig Eleonora och Ulrica Eleonora skulle »fundera ett Palatium amazonum Sveo-Gothicum för Sveriges princessor och Adelens döttrar på Drottningholm». Hela Lofön skulle »consecreras till desse usus och skulle dit skaffas Präster, lärde män, språkmästare, musicanter, Qvinfolk, som lära sy, göra knytning och bordera. Här skulle hollas bön dagligen 2 gånger publice och skal läsas af Pröfessorerne för damerne in Theologia, Jure, Medicina, och Philosophia, men alt på Swenska».

Äfven till det högre undervisningsväsendet sträckte sig hans intresse. Till presidenten Steu Bjelke skref han med bön om att denne skulle »promovera Academien i Pernau» och sitt intresse för Upsala universitet, där han själf studerat, lade han i dagen på flera sätt, såsom då han samtidigt med Antikvitets-Kollegii öfverflyttande till Stockholm föreslog ett »Collegii illustris fundation och befästande» dock så »att Academien i Upsala icke tager deraf någon afsaknad». Bland hans förslager från 1681 finner man ock ett om inrättande af en »Societas literata Svecana», en »Svensk Akademi», hvilken plan som bekant först ett helt sekel senare kom till verkställighet. Högsta värden om svenska literaturen ville han dock anförtro åt en myndighet, som äfven skulle hafva tillsyn så väl öfver Kungl. Biblioteket som arkiven i riket. Denne »iuspector supremus archivorum et rei literariæ» skulle hedras med titel af »Can-cellarius Archivorum».

Heysigs lifliga intresse var dock ej uteslutande egnadt åt literära eller vetenskapliga angelägenheter, det omfattade äfven så-

dana af ren praktisk natur. Så t. ex. tyckes han utkastat förslager till postväsendets ordnande och uttalat den i våra dagar framställda tanken »om det wore bättre at Prästegälden gingo til Cronan och Prästerne fingo theras löhn af Konungen, hwar och en Präst uti sitt stift af landtränsmästaren».

Heysigs varma intresse för literära forskningar och sysselsättningar af denna art stod i oupplöslig förening med hans utpräglade samlarvurm, som dock förledde honom till större utgifter än hans mycket måttliga inkomster medgäfvö. Han såg sig också nödsakad att ett par gånger sälja delar af sitt dyrbara bibliotek. Kort innan han anträdde sin utrikesresa 1681 försålde han en del, en annan ännu dyrbarare lät han i maj 1687 afyttra dels på auktion dels genom ett lotteri, för hvilkets egendomliga anordning redogöres i det tryckta tillkännagifvande han därom utfärdade och hvilket meddelas i Bil. III efter ett i Palmsköldska Saml. bevaradt exemplar. Detta ger äfven en god föreställning om de verkliga dyrbarheter, som Heysig lyckats förvärfva sig. Under de ekonomiska bekymren och i den bittra sorg, som Heysig kände öfver att på detta sätt nödgas skilja sig från sina dyrt förvärfvade och med kärleksfull omvårdnad i det längsta omhuldade skatter, fann han en tröst i de många prof på välvilja och förtroende, som under dessa år kommo honom till del. Svårligen kan man ock finna ett mer talande bevis på det stora anseende Heysig åtnjöt för lärdom och redbarhet och särskildt på det stora förtroende han vunnit hos sina förmän, än öfverste Hastfers förslag att han 1686 skulle blifva »præceptor» för den fyraårige kronprinsen. Som bekant blef det ej Heysig beskärdt att få leda den blifvande Carl XII:s första literära uppfostran, hvilken anförtrordes åt den lärde Upsala-professoren Andreas Norcopensis. Ett ögonblick tyckes dennes lemnade professorsplats hafva frestat Heysig, att dömma efter dagboksanteckningen för den 20 Nov. 1686: »hos Hastfers — till måltids och ibland annat discurs. om Prinsens Præceptor och att han ville gerna hafva mig till den chargin. NB. hvad jag svarade derpå och om Profession i Upsala efter Norcopensis». Några dagar därefter sam-

språkade han »i förtrolighet» med vännen Elias Brenner »om några — angelägenheter serdeles om Hastfers dessin hos Prinsen». Vederbörandes välvilja förnekade sig ej håller, när Heysig d. 10 Okt. 1687 utnämndes till Adjutant vid Lifgardet. Troligen hade han väl äfven sin öfverstes rekommendation att tacka för det konungabref, hvarigenom han d. 21 Febr. 1689 hugnades med adelskap och som s. å. gaf den fattige adjutanten säte och stämma på Sweriges riddarhus under namnet Ridderstjerna¹⁾. Huru väl upptagen än Heysig varit af sina adliga förmän och kamrater, hade han dock ej kunnat undgå att märka att en del af desse »seet något snett» på honom, som han själf säger i det förut citerade brevet till Spole, liksom att han, om han varit adelsman, säkerligen skulle vunnit snabbare befordran. Kanske var det dessa förhoppningar han uttalade i de supliker till konungen och drottningen på hvilka han skref i Januari 1685. En ren formalitet var däremot otvifvelaktigt den suplik om »att blifva — — benådat med Adeligt Stånd och Wapen til någon lyckas wijdare befordrande vid E. K. M:ts Lifgardie», hvilken han inlemnade dagen före adlandet.

Någon sådan befordran kom honom dock ej till del, vare sig detta berodde på hans kläna hälsa, dåliga ekonomiska ställning eller att hans vetenskapliga och literära intressen till slut alldeles togo öfverhand öfver den »begärelse» han i ofvannämnda suplik förklarar sig »draga till att mehr och mehr göra sig capabel uthi militäriska affairer och alla adeliga handteringar». Det var ej håller på grund af lysande krigiska bedrifter som »Adjutanten Ridderstjernas» namn skulle redan under hans lifstid blifva känt utom de lärdas krets och till och med förvärfva sig ett berättigadt kraf på eftervärldens hågkomst. Att så blef förhållandet berodde på den framstående del han tog så väl i förberedelserna till Carl XI:s Bibelrevision som till firandet af Upsala mötes hundraårsminne.

1) Hans adeliga vapen blef den blå sköld, hvaruti är en sparre af silfver och öfwerst i densamma står en tilltagande måne af blå ferg; utom sparren 3 moletter af guld. På skölden en öppen tornerbjelm, hvarur uppstiger öfre delen af ett silfverfergadt Lejon, seendes tillbakas och hollandes i högra ramen en sjuuddad stjerna af blå ferg. Krantzen och löfverket af guld, blått och silfver.

Bland de många sällsynta handskrifter Heysig ända från sin studenttid samlat funnos flera af vigt för de svenska bibelöfversättningarnes historia, hvilken han med särskildt intresse tyckes hafva studerat¹⁾. Konungens beslut att låta företaga en ny revision af bibelöfversättningen helsades därföre af honom med stor tillfredsställelse och med lefvande intresse emotsåg han resultatet af den 1691 tillsatta kommissionens arbete, hvilket i början af 1693 lemnades till Ärkebiskopens och teologiska fakultetens i Upsala granskning. I glädjen öfver att konungen »af ett gudeligt upsäth låtit anställa en ny Revision öfver vår Swenska Bibel» öfverlemnade han d. 8 Maj s. å.²⁾ till denne inbundna och nedlagda i ett chatull de viktigaste af sina »från ungdomen ihopsamlade skrifter — — — som till samma Revisionswärck tienlige ähro, — — — så wähl i anseende till den allmenna nytta som enkannerligen till att i underdånighet afläggia ett litet tacksamhetetegn för den kongl. ynnest och stora wählgjerningar hwarmed Eders Kongl. M:t mig allergunstigast benådat hafwer». Med de sålunda öfverlemnade tio volymerna följde äfven en af honom uppsatt »*Relation om Swenske Bibliens twenne revisioner*

1) I sin här nedan nämnda »Relation» af år 1693 berättar han att han, då han »för 14 år sedan wistades vid Acadmien i Upsala» hade hos sed. lektorn i Westerås Ol. Rabenius tagit del af dennes nedskrifna Observationer öfver tryckfelen i bibelöfversättningen, samt att han 1680 i juni i Westerås uppsökt d. v. lektorn derstädes Gabriel Holstenius för att få se hans likartade »Observationess». Enl. dagboken sysselsatte han sig 1685 med jämförelse mellan Bibelupplagorna.

2) Af den 8 Maj 1693 är nämligen den här citerade tillegnan till konungen, som föregår själfva »relationen» i den afskrift, som förvaras i Upsala Domkapitels arkiv. Denna afskrift har samma dato under den efterskrift, som med en hyllning åt konungens »gudfruchtiga hjärtan och »faderliga omsorg» afslutar »relationen». Egendomligt nog är denna efterskrift daterad den 13 Mars 1692 i tre andra afskrifter, hvilka skilja sig från den ofva nämnda blott genom frånvaron af tillegnan och genom en del uteslutningar i själfva relationen. Af dessa senare afskrifter finnes en å Ups. Univ. Bibl. [Palmsköldska Saml. N:o V Tom. XVI.], de två andra, af hvilka den ena begagnats af Loenbom i hans »Utkast till en historia om Svenska Bibelöfversättningar», i Riksarkivet. Om här föreligger ett afskriftsfel eller [hvilket är troligare] om relationen verkligt först blifvit nedskrifven d. 13 Mars 1692 men sedan, omskrifven och försedd med tillegnan, öfverlemnad till konungen först d. 8 Maj 1693, är omöjligt att afgöra, då originalet till relationen ej kunnat återfinnas.

som — — — H. Carl den IX och K. Gustaf Adolph genom några förordnade höglärde män hafwa anställa låtit»; eller som han i en annan titel kallar det: *Relation om dhe Manuscripter, som jag undertecknat uti många åhrs tid samlat hafwer angående Svenska Bibliens Revision och förbättrande af dess margehanda fehl, som dehl finnas uti sielfwa versionen dehl uti dhe åttskillige Editioner genom tryckarnas förseende och äljest af andra orsaker ähro tilkombne.*

Af de i denna relation omnämnda skrifterna förvaras de nio handskrifterna, försedda med af Heysig egenhändigt skrifna titlar, i Upsala Domkapitels arkiv. Det under n:o 9 omnämnda arbetet af Petrus Arenbeckius var dennes 1648 i Strengnäs tryckta *Specimen conciliationis linguarum* etc., som utgör ett prof på en af honom påbörjad ny bibelöfversättning¹⁾.

De nio handskrifterna, för hvilka utförlig redogörelse lemnas i S. Loenboms »Utkast till en Historia om Svenska Bibelöfversättningar» och J. A. Schinmeier's »Versuch einer — Geschichte d. Schwed. Bibel — Uebersetzungen», voro:

De s. k. »*Observationes Strengnenses*» i Laur. Raimundi originalhandskrift, hvilken Heysig »jämte flere andra skrifter» tillbandlat sig af dennes arfvingar, med hvilka han under sin studietid i Upsala »af ett lyckeligt tillfälle råkade at komma i bekant-skap med».

1) Vid omnämnande af detta arbete säger Heysig: »Petrus Arenbeckius — — — hafwer ock utarbetat ett stort wärck om den Swenska Bibliske Versions förbättrande, hvilket jag icke ännu hafwer fullkomligen kunnat igenfinna». Af detta arbete, som denne »på Dr. Johannis Mathiæ godtfinnande begynte utarbetas» låt han »ett prof utgå af trycket i Strengnäs 1648 — — — dedicerat Drottning Christina. Häre visar han »åtskilliga ställen af vår versio vulgata, som han med versione renovata biuder till att förbättra, anförandes uthur thet gamla Testamente 37 rum oah uthur thet nya 8 ställen till ett prof allenast. — — — Detta exemplar hafwer jag med stor möda mig kunnat förskaffa, effter dhe meat alla ähro uthur vägen stukne — — —».

Bibl. H. Wieselgren har godhetsfullt gjort mig uppmärksam på att detta sällsynta bidrag till våra bibelöfversättningar är en vid Strängnäs gymnasium d. 6 Maj 1648 ventilerad dissertation, hvaraf ex. finnes så väl i K. Bibl. som å Ups. Univ. Bibl. Förf., som äfven kallar sig blott *Petrus Dieterici* har på samma sätt utgifvit 1845 *Confessio fidei de Sacra Scriptura, errorumque rejectio* och 1647 *De Deo essentio uno et personis trino.*

Joh. Rudbeckii med egen hand skrefne hela arbete öfver Biblien afslutadt d. 17 Febr. 1618.

Petr. Kenicii egenhändigt skrifna Summarier öfver alla cap. i första Mosi's Book.

Joh. Rudbeckii och Joh. Lenæi Relation och Sändebref på latin till Biskoparne och samtelige Sveriges Prästerskap — — på Riksdagen i Örebro 1617 i original af Rudbecks hand.

Chronologiske Taflor — — öfver den Hel. Skrifts märkeligaste män och handlingar — — sammandragne af Joh. Rudbeckio med hans egen hand till den edition af Svenska Biblien som trycktes anno 1618.

Joh. Lenæi observationer och anteckningar, dels på latin dels på svenska öfver åtskilliga rum, som honom syntes behöfwa någon Correction af det som efter handen fans uti correcturen då Biblien trycktes Anno 1617 och 1618. orig.

Joh. Rudbeckii och twänne andre lärde mäns annoterade errores typographici — — uti correcturen då Biblien trycktes sista gången. orig.

Joh. Rudbeckii observerade errata typographica — — — i 1618 års bibel. orig.

Gabrielis Holstenii observerade errata typographica uti fyra editioner af Swänska Bibeln neml. anno 1618, 1646, 1648 och 1674.

Det exemplar af själfva relationen, som förvaras i Upsala Domkapitels arkiv, har följande troligen af Erik Benzeliuss d. ä. nedskrifna anteckning: »Vid denna Relation den Johan Heitzich, den sedan ähr worden nobiliterad och kallad Ridderstjerna, har uppsatt och till den store konungen Carl den XI ingifwit och der på wunnit åtskilliga beneficier, ähr mycket at påminna både huru han samlat samma skrifter som ock sedermera dem anmält. Men particulariteter deraf kunna nu ej anföras, uthan besparas till de tillfällen som kunna gifwas att wid ett och annat här anförde document wisa rätta sammanhanget. Documenterne N:o 1 och N:o 4 kunna synas komma i någon consideration fastän det förriga ähr dessuthan nogsampt bekant¹⁾ och ej af den raritet som här anmäles etc. etc.»

1) På den afskrift af N:o 1, som finnes i detta samma band, som innehåller »Relationen», har Benzeliuss antecknat: »Strengnensium Annotationes öfver Biblien de Anno 1600 och 1601 dem iag låtit till mitt enskylda behof afskrifva af ett exemplar som har funnits inter Acta Facult. Theol. Ups. 1663 då iag war Facultatis Notarius».

Heysig-Ridderstjernas grundliga studier i vår kyrkohistoria i förening med hans lifliga intresse för allt, som kunde bidraga till fosterlandets ära, och hans starkt utpräglade religiösa sinne kom honom att taga en värksam del i förberedelserna till den jubelfäst, hvarmed Carl XI 1693 upplifvade hundraårsminnet af Upsala möte. Redan tio år förut under sin vistelse i England kom han att tänka på lämpligheten af en sådan högtid. Första orsaken härtill vill han själf finna i en slags dröm eller profetia, som han hade i Oxford d. 6 Aug. 1682¹⁾. Eburu han själf bekänner sig icke förstått denna profetia, tyckes han dock hafva fästat stor vikt därvid, då han d. 15 Sept. 1683 nedskrifvit den i mystiska ordalag. Samma dag har han äfven antecknat att »de Jubilæo Carolino skola mina tankar opsättias uti ett särskilt memorial till konungen, när jag får tid», uti hvilket han bl. a. skulle »råda konungen til at celebrera en alment Jubelfäst an. 1693 uti Febr. Mars Apr. och Maj månader på wissa dagar, hwilka skola wara tilsammans reknade 9 af orsak 1) gamla afgudadyrkan war på 9:de åhret (!) 2) Carol IX hölt concilium».

Fästen skulle kallas Jubilæum Carolinum »quia Carolus in memoriam Caroli. Såsom Gustaf Adolf lätte anno 1621 holla Jubilæum Gustavianum in memoriam Gustavi I seu pro reformato statu politico». Uti memorialet skulle äfven »refereras omnium gentium ritus in celebr. Jubilæis» samt »projecteras» hans »tankar om hela wäsende».

Dessa planer utvecklade han värkligen i den skrifvelse han 1693 öfverlemnade till konungen under titel: *IRenæi Atlantici underdånigt och oförgripeligt Project på texterne som kunne förklaras uthi Festo Jubilæo Carolino Anno 1693 som med någon Extraordinarie Solennitet synes böhra Celebreras uthi Stockholm Upsala, Strengnäs så och alla Academier och Gymnasier öfver hela Rijket och dess underliggjande Provincier*²⁾.

1) Möjligen var det denna dröm, som åsyftas af Palmsköld, som i N:o XV Tom. XXV Suppl. P. VII säger att R blät år 1692 d. 3 Febr. af trycket utgå en gammal spådom om Sweriges lycka i tillkommande tider», hvaraf dock något ex. nu ej kunnat anträffas.

2) Original. i K.B. i folio, bundet i gult siden. Omnämnes af Stjernman i Centuria Secunda Anonymorum etc. Holmiæ 1726.

I en tillegnan till konungen undertecknad »Renæus den Förföljde i Swea landh» framlägger han först sina skäl för en dylik fästs firande. »Alldenstund uthi Upsala Concilio Anno 1593 icke allenast träffades och slöts en stadigvarande enighet uti Religionswäsende, uthan ock till studiernes förkofrande här i Norlanden en ganska god grundwahl lades» på hvilken sedan byggts »med lyckelig Success — till den effecten, att Sweriges Rijke med många Academies, Gymnasier och Scholor till ungdommens bästa och studiernas florerande ganska härligen och wähl finnes försedt wara, så fordras nu icke obilligdt den obligation och veneration af hela Republica Literaria Sveo-Gothica eller den studerande hopen uti Svea land och Götha, så wähl Lärarne som Lärjungarne at the framsför alla andra undersåtare i Rijket för hela werlden nu wisa en skyldig tacksamhet och lembna de efterkommande tijder deraf et berömmeligt och merkeligit efterdöme».

I »En lijten Efterrättelse om det Gustavianiske och Caroliniske Jubeldåhrs Fjirande» utvecklar han sedan de redan i första utkastet af år 1683 antydda skälen för att i analogi med »Jubilæum Gustavianum» 1621 under namn af *Jubilæum Carolinum* fira en fäst till minne af Upsala möte då »det bullersamma och orohliga liturgiska eller påfwiska messowäsende med dees giftiga anhang och skadeliga Swärmeri ifrån Guds församlingar här i Norlanden blef afskaffat och således Ecclesia Sveo-Gothica befriad och frälst ifrån den påfwiska suurdegen och diewulens stämplingar. — — — —»

»För den skull så mycket som menniskiornas siäblar äro förmehra än som deras kroppar, och så myckit härligare den andeliga freden är än som den världsliga eller uthwärtas timmeliga freden, så mycket mehra synes det wara billigdt att man ock uthi detta Jubilæo Carolino några wissa Texter explicerade uthur det nya Testamentet som lempa sig både till närwahrande och tillstundande stora högtidsdagar som ock derjempte representera tillståndet af den Swenska Guds församlingen som det war näst före och uthi då warande Upsala Concilio».

Efter att ännu vidlyftigare hafva framställt de skäl, som tala för en minnesfäst med anledning af Upsala möte, »som är ett så märkeligit möte att det wäl meriterar någon större ihugkommelse än somb-

liga mehna», föreslår han fästens firande i Stockholm »för det Kongl. Hofwets skull», i Upsala »för sjelfwa håldna Mötets skull 1593 och Aca-
demiens restauration» samt vid Strengnäs gymnasium »för många or-
saker skull — — — — men aldræst för det manneliga och gudeliga
arbete som Theologi Strengnenses uthi alla tijder hafwa så troligen och
wähl anlagdt till conservation af den rätta Evangeliska läran mot dhe
arga Papisters stämplingar och svårigheter särdeles uthi K. Johans Litur-
giska regementstid».

»Om nu på samma ort detta Jubilæum celebrerades med större so-
lennitet än som wid något annat Gymnasium» så berodde detta äfven
på »att uthi denna lilla staden äro ganska stora ting uthrättade», hvar-
vid anføres Gustaf Wasas konungaval, Laurentii Andreæ m. fl. re-
formatoriska sträfvanden, »Observationes Strengnenses» m. m.

Till »alla dessa prærogativer af stoor consideration» kom äf-
ven att »Strengnäs domkyrkia är lijka som ett helgadt och invigdt
Mausoleum eller hvilokammar för den kongl. Caroliniske familien, hwar-
est så många furstelige personer och drottningar hafwa wehlat lägga
sig till att hwijhla till den stora Herrans tillkommelses dag» i det att
»theras efterlembuade Behn och Aska giömmas uthi Strengnäs dom-
kyrkias grafwar likasom uthi så många ädla skattekijsers». Främst
bland dessa Strengnäs »skatter» stod naturligtvis den graf, som
inneslöt stoftet af Carl IX, »som denna Religionsfreden — — så
lyckelig och snart uthrättat och således förorsakat oss detta Jubel-
fäste».

I ett särskildt »Förslag på dagar och texter till Jubilei Caro-
lini celebrerande widh Academier och Gymnasier framlägger han
slutligen en mängd texter, utvalda med särskild hänsyn till de förut
på de föreslagna Söndagarne brukliga evangelierna, hvilka nu
borde »förklaras till en ingång och läggas lijka som till ett fundament
för sjelfva predikningen, som sedan efterföllier öfwer de nu uthvalda
texter», samt till »sjelfva Upsala Concilii dageliga handlingar». Dessa
texter voro så valda, att »att man icke kan annat än med hugnadt
betrakta denna härliga sammanstemningen emellan Historien, Evange-
lierne, Texterne, dagarne och alla öfriga omständigheter, hvilka en för-

faren Orator Ecclesiasticus eller Academicus Professor både i Guds huus med anderika och upbyggelige predikningar som ock uti den Academiska Cathedern med panegyriske Orationer och andre brukliga Exercitier för ungdomen lätteligen och med en särdehles behagelighet lähr kunna framställa och berömmeligen beskrifwa för dem som nu lefwa till stort nöije och för dem, som ünnu icke födde äro, i framtijden till ett loffigit efterdöme».

Lördagen d. 25 Febr. föreslår han att det »anställes en förberedelsedagh och hålles een Concio Præparatoria» öfver Psaltarens psalm 100: »Fröjdens Herranom all världen» etc.

Söndagen d. 26 Febr. predikas först öfver dagens evangelium Lucas 18 kap. »huru Christus förkunnar sitt lidande» hvarefter »expliceras med behörig application så wähl till Upsala Concilium — 1593 som och till närvarande tillfälle af den hugneliga Jubelfästens lyckeliga begynnelse» Petri Första Epistel Cap. 2 v. 1—5: »Så lägger nu bort all onsko och allt swek och skrymteri och afund och allt förtabl» etc.

Söndagen den 5 Mars öfver Math. 4 cap. »huru Jesus frestas af djefvulen» samt Petri Första Ep. Cap. 2 v. 6—10 och 25 »Si jag lägger i Zion en kostelig utwald hörnsten» etc.

Söndagen d. 19 Mars öfver Lucas 11 cap. »huru Jesus utdref en djefvul» samt Pauli Andra Ep. till Timotheus Cap. 2 v. 1—5 »Så stärk dig nu min sohn genom nådena som är i Christo Jesu» etc.

Måndagen d. 20 Mars »då kan allenast een Predikning hållas och tacksäjelse till Gudi och Konungen afläggas för det lyckeligen celebrerade Jubilæo Carolino». Texten skulle då tagas ur 147 Psalmen v. 1, 2 »Låfwer Herran, ty att låfwa vår Gudh är et kosteligt ting» etc.

»På denne dagen — synes wara beqvämligast at Promotio Doctorum förrättas wid Academierna i Rijket. Widh Gymnasierna kunna några Baccalaurei eller Candidati Academici publice renunciernas med någon skickelig Solennitet uthi en Actu Oratorio, hwarom een wiss method föreskrifwas kan på det att wid alla orther ordentligen och med

lika ceremonier alltsammans må kunna företagas och fullbordas till Guds äbra, Konungens behageliga nöije, Academiernas och Gymnasiernas florerande upkomst och den studerande ungdomen till förkofran och upmunt- ring uti allehanda dygder, bokeliga konster och berömmeliga wetenska- per, hwarmedb de i framtijden kunna blifwa skickeliga att tjena Gudi, Konungen och Fäderneslandet».

Med hänvisning till det 1621 firade Jubilæum Gustavianum inskräftes ytterligare i en »*Slutelig Påminnelse*» vigten af ett Ju- bilæi Carolini värdiga firande.

Eburu Heysig-Ridderstjerna ej hade glädjen se detta sitt »pro- ject» följas vid jubelfästens firande, vann han dock konungens be- vågenhet så väl genom det varma intresse han lagt i dagen ge- nom dess framställande som genom det samtidiga öfverlemnandet af en »relation öfver Upsala concilio 1593», enligt hans egna ord i ofvannämnda project: »för 100 åhr sedan sammanfattat och opskref- wen af en då tillstädes warande nijtälskande Prästman».

Denna »*Relation*» eller som den också kallas *Kårt Underwijs- ning och besked om det Concilio, som förhandlades i Upsala och hwad som i synnerhet skedde på hwar dag och hwad såsom uti hwar session talat och handladt wardt, som skedde A. D. 1593 och gick an d. 25 Febr.* hade Heysig funnit »bland andra wahngömda papper; der han icke kommit i tijd, hade det också blifvit anwändt til Kryddekrämarens bruk»¹⁾. Af denna »relation» lät han taga en mängd afskrifter, hvilka han straxt före jubelfästens firande öfverlemnade till myndigheter och högtstående personer²⁾. Utom en ofta egenhän-

1) Enligt Urb. Hjärne's Orthographia Svecana s. 7.

2) Af dessa finnas på Kungl. Bibl. i blått siden bundna exemplar dedice- rade till Konungen och »Swea Rijkets Arf-Printz», ett i gredelint siden till »Præ- sidi och samptelige Assesores af Stockholms stads Consistorio» samt ett till »Öfverståthållaren Chr. Gyllenstjerna». I Riksarkivet finnes från Skoklosters ar- kiv ett till »Öfvermarskalken Grefve Johan Stenbock». I Ups. Univ. Bibl. finnes ett till »Öfverste Hastfehr» [K. 59], ett med egenhändigt skrifven utan- skrift »Til Hans Excellens Högvälb. Baron Dahlbergs egne händer ödmjukel.» [B. 127 g], ett till »Prins Friedrick af Holstein» förutom flera i senare tid tagna afskrifter. På en af dessa [N. 39] har egaren J. E. 1751 antecknat, att han sett däraf 2 ex., ett i Kungl. Bibl., dedicerat till Arfprinsen, dett i Dr. Haus- wolffs händer, dediceradt till Consist. Holm».

digt skrifven tillegnan voro alla dessa afskrifter försedda med följande anteckning: »Denna relation är ord ifrån ord rätteligen afskrefwen, alldeles lika lydande med dhett exemplar, som för hundra år sedan är afskrifwit och antecknat uthi en gammal skrefwen Bok om åthskillige angelägne kyrkiohandlingar, hwilka medh dhett liturgiska wäsende under konung Johan den tredjes Regementstijder så ock efter dess död uthi Upsala concilio A. 1593 äro förfallne och nu tillijka med flera andra tänckwürdiga Historiska documenter till fäderneslandets tjänst förwarade af Ridderstjerna. Stockholm den 1 Febr. Anno 1693».

Denna skildring af det ryktbara mötet, som trycktes 1768 af S. Loenbom i »Historiska Märkvärdigheter til Uplysning af Swenska Häfder» I, s. 131—134, har njutit ett större anseende än den förtjenar på grund af det troligen först af Stjernman¹⁾ framställda obevisade påståendet, att den vore författad af mötets ordförande Nicolaus Olai Bothniensis. Detta påstående, hvars grundlöshet tydligt ådagaläggas af Karl Hildebrand i Historisk Tidskrift 1893, vederlägges äfven däraf att Heysig-Ridderstjerna ingenstädes namngifver författaren, hvilket han med sitt utpräglade historiska och bibliografiska sinne säkerligen ej skulle underlåtit, i fall han varit öfvertygad om att det varit själfva mötets ordförande, ett förhållande, som ju i hög grad var egnadt att kasta ökad glans öfver hans fynd²⁾. Att ej håller de ledande männen vid jubelfästen 1693

1) Stjernman anföres som sagesman härtill redan i L. Arrhenii och P. Strandmans 1724 tryckta disputation »de Concilio Upsaliensis».

2) Att Heysig-Ridderstjerna värligen från förstörelse räddat denna relation samt haft den i sin ego framgår tydligen dels af ofvannämnda yttrande i »Orthographia Svecana», hwilkens författare var hans intime vän, dels af hans egna yttranden i tillegnan till konungen af »Projectet»: » — — — Upsala Concilio, hvilket Concilium och dess dagliga handlingar merkeligen beskrifvas uthi den medföljande och särskildt i underdånighet insinuerade Relation — — — » Den finnes äfven upptagen i det »Register på de handskrefne Tractater och små Skrifter måstadels angående det orolige Liturgiska wäsende under Konung Johannis III Regements-Tijder. Så ock the Handlingar som förhades och slöts uthi Upsala Concilio Anno 1593, med flit församlade för 100 år sedan af en nijt-älskande Prästman och uthi en Book till summans fattade, som nu finnes hos Ridderstjerna. Anno 1693», som finnes i Ups. Univ. Bibl. [U. 257 g].

Då Ridderstjerna ingenstädes uppgifver sig hafva egt originalet utan tvärtom uttryckligen säger att relationen är »lika lydande med dhett exemplar, som

tillerkände relationen detta märkliga ursprung, framgår äfven däraf att rector magnificus Jesper Swedberg, då han skulle inleda fästen med att måndagen d. 27 Febr. »i en stor och högförnäm församlings närvaro» meddela »protocoll et acta» vid mötet, ej begagnade sig af densamma utan uppläste det »publicum protocollum in regni Archivos», som där 1689 afskrefs af Cl. Örnghjelm och som begagnats af A. J. Messenius och Werwing¹⁾.

Den nyfunna relationen blef dock föremål för både erkännande och aktningfull omvårdnad, då »*Ett Uttåg af några tänkvärda ordh som talades uthi det allmänna Upsala Concilio Anno 1593*» och »*Kort Extract om Upsala Concilii Handlingar A. 1593*», enligt anteckning tagna ur den »märkeliga Relation», som »finnes uti en gammal Book med andra flera tänkvärda kyrkiohandlingar hos Adjutanten Ridderstjerna», nedlades i det silfverskrin, som Carl XI lät till jubelfästen²⁾ förfärdiga för att i Riksarkivet tjena som förvaringsställe

för hundra år sedan är afskrifvit — — —», så kan ju originalet eller någon annan afskrift hafva anträffats af A. J. Messenius, hvilken enligt hvad Dr. Emil Hildebrand visar i »*Handlingarne från Upsala möte 1593*» begagnat denna relation i sitt arbete om oenigheten mellan Sigismund och hertig Carl.

1) Enligt benäget meddelande af Dr. Emil Hildebrand, som i Riksarkivet bland Prästeståndets arkivs handlingar funnit just den af Swedberg uppläste relationen.

I en »Kort Relation om Jubelfesten som A:o 1693 i Upsala celebrerades» [Ups. Univ. Bibl. K. 100] hvilken är författad af en vid fästen närvarande, nämnes endast »då förelästes af Rectore Magnif. Swedberg Protocoll et Acta som ock Decreta Concilii». I en annan »Kort Relation» som försedd med ändringar och tillägg af Palmeskölds hand, förvaras i dennes samlingar [Ups. Univ. Bibl. N:o V Tom. VIII] säges: »Bland annat uplästes ock samma gång ett Uthtåg af det som sig på Mötet i Upsala A:o 1593 tilldragit hade». Den i Wallquiets Ecol. Samlingar 1 Flocken 21 intagna »En kort dock utförlig Relation etc.» nämner blott att rector »hölt — publice en utförlig relation om allt det som uti det förra Upsala Möte discureradt och passerat var». Enligt den äfven af Wallquist i Ecol. Samlingar 2 Fl. 64 meddelade »Berättelse om 1693 års Jubileum i Upsala, utdragen af — Prästeståndets vid 1789 års riksdag till Kongl. Maj:t afgifne — betänkande om det till 1793 utsatta Jubileum» upplästes »Magist. Nicolai Bothniensis egenhändig berättelse» uppletad och skänkt af Ridderstjerna.

2) I den ofvannämnda relationen om jubelfästen 1693 i Palmesk. Saml. N:o V Tom. VIII nämnes att »originalet af Concilii Upsal. slut» förevisades »jempte ett där till nyligen förfärdigat Sölverskrif» och i ett bref till Kansli-

Samlaren XIV.

för de dokumenter, som för eftervärlden skulle bevara minnet af Upsala möte och det sätt, hvarpå dess hundraårsminne firats. Utom ett exemplar i guld af jubelfästmedaljen nedlades i detta skrin den med hertig Carls med fleres egenhändiga namnunderskrifter och sigill försedda pergamentshandling, som innefattande mötets beslut undertecknades i Upsala d. 20 Mars 1593.

Äfven detta vigtiga dokument uppgifves Ridderstjerna hafva funnit och till jubelfästen öfverlemnat åt konungen. Äfven af denna uppgift tyckes Stjernman varit den förste framställaren. I sin 1755 tryckta Matrikel (II, s. 852) säger han näml. att Ridderstjerna reste utrikes 1693, »sedan han förut samma år hade till konung Carl den XI skänkt det igenom hans omsorg till rätta frambringade Originalen så väl af Upsala Mötes beslut år 1593 på pergament, som dåvarande Præsidis, sedermera Archie-Biskopens M. Nicolai Olai Bothniensis Stjernmans egenhändiga berättelse om förbemelte möte, hvilket Hans Maj:t så nådigt uptog, at Hans Maj:t lät för berörde Originaler förfärdiga ett stort fyrkantigt och väl utarbetat Silfverskrin märckt med des kongl. namn et dubbelt C, med befallning at de deruti beständigt skola förwaras uti Kongl. Maj:ts och Riksens Archivo, der de ännu i dag finnas». Denna uppgift eftersäges sedan af Appelblad i hans handskrifna *Svecia Illustris*, Schinmeyer, Warmholtz, m. fl., men synes ej vara mer grundad än den om Nicolai Botniensis författareskap. Om Ridderstjerna värkligen från förstörelse räddat detta vigtiga dokument, skulle detta hafva egt rum ej 1693 utan före 1686, ty från detta år finnes ett af Runell (Palmsköld) uppgjort kronologiskt register, hvari för 1593 förekommer: »Hert. Carls, Rikzens Rådz och Presterskapets förening om Religionen och Kyrcke Ceremoniernes missbrukz afhielpande, liturgien dhe Sacramentares och andre kättares villfarelser, dheres af en falsk religion sam-

kollegium af d. 13 Mars 1694 [orig. i Riksarkiv.] säger Konungen om ett bifogadt ex. i guld af jubelfästmedaljen: »— at I densamma uti wårt Rijks Archivo i godt förwar låten läggia, jämte dhe andre till Jubelfästen hörande handlingar, hvilka i ett här till af oss förordnat silfverskrijn blifwa förwahrade».

qwemder och som försmädeligen tala om den rätta religionen. och wedh dhenna afhandlingz förblifwande in i dödhnen. Actum Upsala 20 Martii 1593. Registraturet R. pag. 53 Orig.: F. på pergament och papper. Booken ij.»¹⁾). Häraf framgår alldeles tydligt att redan 1686 fans i riksarkivet samma dokument, som ännu där förvaras i det ofvannämnda silfverskrinet, sedan det vid jubelfästen 1693 varit framlagt till bescende i samma sal i »Gamla Academien», där det hundra år förut undertecknats. Skildringarne af jubelfästen säga nämligen med klara ord dels att då »framwistes sielfwa Originalet med dess sigiller underskrifvet af Carl IX och hela Concilio, och tagit uhr rijksens Archivo i Stockholm»²⁾, dels att då blef »för allom framtadt sielfwa originalet af Concilii Upsaliensis sluth de dato d. 20 Martii 1593 — — — — — eftersom dhett ock till den ändan ifrån Rijksens Archivo i Stockholm der det under förwahr legat blef dijthemptat och när allt war öfwerståndet dijt åter lefwererades der allt framgent att förwahr»³⁾). I sin dagbok omtalar också konungen att under fästen förevisades »Original underskrifter utaf Upsala Consilio» jämte »den låda utaf silfwer, som K. M. hafwer låtit göra för att förwara Upsala Concilium uti». Den enda beskrifning öfver jubelfästen, som sätter Ridderstjernas namn i förbindelse med mötesbeslutet, är den förut omnämnda i Wallquists Eccl. Saml. Fl. 2 n:o 62, där »Originalet af Mötets Beslut» och Bothniensis berättelse onnämnes såsom »bägge uppletade och skänkte till Konungen af Adjutanten vid Guardiet Ridderstjerna». Då tillförlitligheten af denna beskrifning, som förut är visadt, är tvifvel underkastad, och Ridderstjerna själf i ingen af sina skrifvelser till konungen straxt före eller efter jubelfästen omnämner den del han sålunda skulle tagit i originalbeslutets tillrättaskaffande, torde äran af att hafva för efter-

1) Enligt benäget meddelande af kand. Karl Hildebrand.

Bokstafven F är enligt dr. Emil Hildebrands uppgift ett vanligt arkivsignum, som står vid originalhandlingar; ij är däremot ett obekant signum.

2) »Kort Relation» etc. [Ups. Univ. Bibl. K. 100].

3) »Kort Relation» etc. [Ups. Univ. Bibl. Palmsk. N:o V Tom. VIII].

världen bevarat denna dyrbara handskrift¹⁾ ej vidare kunna bonom tillerkännas.

Det lifliga intresse Heysig-Ridderstjerna dock värligen lagt i dagen för den af konungen med förkärlek ombuldade bibelöfversättningen och jubelfästen väckte helt naturligt dennes uppmärksamhet och bidrog att öka den välvilja han att dömma af det utdelade adelskapet redan förut hyste för den vetenskapligt bildade adjutanten vid sitt lifgarde. Vid mottagandet af de kungliga ynnestbevis, som till följd häraf kommo honom till del, kände Heysig-Ridderstjerna utan tvifvel en stor tillfredsställelse öfver att han själf så snart fått tillfälle pröfva sanningen af sitt uttalande i suppliken af år 1689 huru »han nogsamt och med största förundran

1) Sedan ofvanstående redan var tryckt, har jag af Dr. Emil Hildebrand erhållit underrättelse om att han i Riksarkivet i en gammal arkivförteckning af E. Runell för åren 1523—1667 påträffat följande senare införda tillägg:

af secret. h.	{	Concilium Upsaliense af hertig Carl Riksens
Olivecrantz dhen		Rådhs Biskoperne och någre af presterskapet
24 julii neder-		underskrifvit och förseglat dat. Upsala 20
skickat.		maji (!) 1693. Original på pergament

Då detta »nedskickande» enligt Dr. Hildebrand ej kan hafva egt rum efter år 1676, då Olivecrantz, som dittills fortfarande tjenstgjort som statassekreterare, ehuru han d. 22 Sept 1674 utnämns till kansliråd, afgick som legat till Nimwegen, hvarefter han troligen ej vidare tjenstgjorde i svenska kansliet, år härigenom till fullo bevisadt, att Upsala Mötes hufvudbref redan före 1676 fans i Riksarkivet. Man torde äfven kunna våga den gissningen att öfverlemnandet af dokumentet egde rum d. 24 Juli 1674, då det ligger nära till hands att antaga att Olivecrantz funnit detsamma bland kvarlåtenskapen efter sin den 14 Mars samma år aflidne svåger Biskopen i Strengnäs Ericus Emporagrius. Att denne haft detsamma i sin vård framgår nämligen af Upsala Univ. Konsistorii protokoll för den 9 Maj 1672, hvarpå Bibl. Annerstedt fast min uppmärksamhet och hvilket lyder: »Första dokumentet af Upsala Concilio är borta, fins hvarken här i Archivo eller i Archivum regni. Secret. Hadorph berättar att 1661 lemnades originalet till Dr. Er. Emporagrius». Ytterligare bekräftelse finner man i Upsala Domkapitels protokoll för d. 17 Nov. 1692. När domkapitlet denna dag öfverlade med anledning af kanslerns bref af d. 8 Nov. om den stundande jubelfästen uppträdde nämligen professor Schütz och föreslog »att man skulle skrifwa K. M:t till det en befallning utginge, att där Acta Concilii Upsaliensis funnos, de måtte extraheras; han tycktes hördt de skulle vara hos Lilljeflyckt, kanske ock Olivecrantz torde weta något deraf».

Att hufvudbrevet ej fans hos Lilljeflyckt, d. v. s. den 1690 aflidne f. d. Histor. Professoren i Upsala, sed. lagmannen Gabriel L., Emporagrii son, utan hos dennes svåger Olivecrantz är nu genom ofvannämnda fynd ådagalagdt.

erfarit huru willig och benägen E. K. Mayt. är at mehr och mehr föröka des Nåde och Wälgärningar emot alla dem, som sträfwa efter Dygd och Manlighet». Efter att hafva frälst honom »uthur hårda Creditorers plågor»¹⁾ gaf konungen honom tillåtelse och medel att i utländsk krigstjenst »föröka sina studier med förfarenhet uthi krigshandlingar»¹⁾. Efter en afskedsuppvaktning vid Carlberg, då konungen enl. Ridderstjernas egna ord »med de mildaste ord» lofvade honom fortfarande understöd och kanske äfven förärade honom det »pourträt uthi gull infattat»¹⁾, som Riderstjerna sedan förklarade sig alltid »bära på sitt bröst» som sin »endaste klenod och skatt den jag äger och æstimerar här i werlden»¹⁾, lemnade Ridderstjerna d. 27 Juni 1693²⁾ fäderneslandet, som han aldrig mer skulle återse.

Huruvida han verkligen varit i dansk tjenst anställd, är osäkert, men »utur det Kgl Danske lägret wid Ratzeburg»³⁾ i Mecklenburg sände han d. 16 Sept. och d. 3 Oct. 1693 »tvenne Relationer» till kungen. Kort derefter begaf han sig »efter den danske arméens decamperande»³⁾ till Hamburg »i mening at med det första fortsättia — till Holland och blifwa winteren öfver i Brabant eller Frankrijke»³⁾ men några dagar efter sin ankomst till nämnda stad föll han »uthi en öfvermåttan swår qvartanfeber», som »uthi hela sju månaders tid»³⁾ höll honom vid sjuksängen, hvarifrån han först i Maj uppsteg. Af den långvariga sjukdomen hade hans krafter blifvit så försvagade att han ej, som hans afsigt varit, kunde under sommaren »bevista någon campagne» utan kvarstannade i Hamburg, hvarifrån han i bref d. 30 Nov. 1694³⁾ anhöll hos konungen om förlängd resetid. På sjukbädden återvände han till sina forna literära och vetenskapliga sysselsättningar. Hans nödtvungna vistelse i Hamburg upplifvades af besök af lärde vänner, liksom han själf tyckes någon gång hafva gjort utflygter för att gengälda dessa besök. I det närbelägna Stade, då ännu svenskt, knöt han bekantskap med

1) Bref från R. till kungen af d. 26 Apr. 1695, orig. i RiksArkivet (Biografica).

2) Stjernman: Matrikel.

3) Orig. i RiksArkivet (»Biografica»).

den lärde strängt antikatske generalsuperintendenten JOH. DIECMANN¹⁾, känd bl. a. som utgifvare af bibelupplagor, och den lärde forskaren i forntyskan konsistorie-sekreteraren sedan arkivarien DIETRICH VON STADE²⁾. Med anledning af att den senare i bref af d. 3 Dec. 1694³⁾ anhållit om Ridderstjernas hjälp vid uppsökandet i Hamburg af ett exemplar af Junii Ulfilas-upplaga uppmanar denne honom i sitt svar af d. 19 att låta »die gelehrte Welt doch etwas sehen von seiner mühsamen Etymologischen Arbeit in literatura Gothica» och upphöra att »in obscuro istud Sisyphe saxum volvere». Ville han blott framträda offentligen så skulle han säkert få hjälp att »purgare immensum illud antiquitatis stabulum». Här tillägger Ridderstjerna skämtsamt: »Ipse Apollo Hyperboreus fortassis Musas tibi faciet propotias, et Juno Lucina feret opem, modo ipse velis parturire. Sed cave, ne posteritas conqueri possit, Stadenium fuisse quidem egregio pignore a Musis inprægnatum, sed ut dolores partus evitaret, et sibi et foetui, veneno sumto, mortem attulisse. Prodeat ergo in publicum ingenii Stadeniani proles quædam, si non omnibus numeris absoluta, et plane ad parentis cultum perfecte exornata, sit catulus quidam, ex cuius tamen ungue leonem facile agnoscent, qui sunt naris emunctioris antiquarii».

I sitt svar af d. 24 Dec. visar Dietrich von Stade sig mycket smickrad och lofvar att följa de vänliga uppmaningarne, när hans tid tillåte honom det.

1) »I *Specimen Glossarii Msti. Latino-Theotisci, quod Rhabano Mauro etc. inscribitur illustratio*, som efter författarens död utgafs af Dietrich von Stade 1721, yttrar Diecmann s. 64 efter anförande af en del bevis för att ordet »kelt» skulle betyda »ceremonia»: »Præter hæc de *Kelt* mihi nihil exploratum, adeoque incertum est, ad nostrum *gelten*, an aliorum, pertineat. Ab illa celebre Celta- rum nomen, quod maiores quoque nostros gessisse constat, deflectebat nobilissimus Suecus. Ridderstierna, *ὁ ὡς μαχαίτης*, cum ante complures annos apud nos Stadæ aliquamdiu commoraretur, vir certe magno suo merito a Salano ad Hist. Egil. Asm. p. 160. 161. laudatus, quippe non literis minus quam armis editus. Causam appellationis dabat, quod Celtæ ceremoniarum admodum studiosi fuerint».

2) Denne studerade 1661–62 i Upsala, där han bodde hos Schefferus.

3) Brefväxlingen är tryckt i J. H. v. Seelen: *Memoria Stadeniana*. Hamh. 1725.

Den vänlighet, som Dietrich von Stade sålunda visade honom både genom besök och bref, utgjorde ock en af de få ljuspunkterna i hans lif under »den swåra wintern» då han enligt sina egna ord: »måste utstå mycken bedröfwelse och margehanda sjukliga anslötar, hafwandes den ena olyckan räkt den andra handen och således hållit mig uthi et stadigtwarande beklageligt tilstånd».

Nedtryckt af sjuklighet och bekymmer anropar han i bref af d. 26 April 1695 konungen om hjälp till att kunna följa läkarnes ordinationer att besöka »de warma baden, till hwilkas brukande iag fattige Lazarus dock icke kan komma uthan E. K. M:ts nådigste och mildaste hielp med några medels begåfwande til at fortsättia resan och til at kunna winna en fullkomblig helsa». Om han erhöile ett gunstigt svar på sin anhållan, ämnade han i Maj resa till någon badort, där han hoppades återvinna hälsa och krafter, som skulle tillåta honom att sedermera »bevista campagnen». Den långvariga sjukligheten och hans nödställda belägenhet väckte åter till lif hans forna mjältsjuka drömmar om »Irenæus den Förföljde i Swea-land» och kom honom att klaga »mine Patroner och förmän äro mot mig hårda och obarmhertige, icke willandes hoos E. K. M:t tala något för mig till någon min vidare befordran» men »E. K. M:t hafwer med dess gifmildhet satt mig uthi min frihet, frälsat mig ifrån många mine hätske förföljare och nu wäntar iag deruppå at E. K. M:t skänker mig mit lif och helsa». Hoppet om hälsans återvinnande framlyser äfven i brefvets slutord: »Den store Guden, som regerar konungarnes hiertan som wattuströmmar och leder dem hwart han will, han wille nu ock röra E. K. M:ts milda hierta och beweka det til nåd och barmhertighet mot mig, at iag uthi detta mitt trångmål och nödortfighet med E. K. M:ts mildhet må blifwa hulpen til at fortsättia min resa, återwinna min förlorade helsa och skaffa mig wijdare förfarenhet til at giöra E. K. M:t i framtiden gode och nyttige tienster, uthi denna önskning stannar iag och förblifwer intil min sidsta dödestund E. K. M:ts allerunderdånigst tropligtigaste undersåte och tienare».

Denna förhoppning om en värksam framtid i fäderneslandets tjenst blef ej förvärkligad. Hans dödsstund kom förr än han själf

tyckes hafva anat. Redan samma månad¹⁾ han nedskref detta bref till sin konungslige gynnare afled han i Hamburg²⁾.

I sina fäders land slutade han sitt lif, men alla dess sträfvan- den hade han egnat det land, där hans vagga stod. I dess arkiv och bibliotek förvaras ock de skrifter af hans hand, som bära vitne om hans varma fosterlandskärlek och hans lifliga literära och vetenskapliga intressen. Bekantskapen med hans skrifter och med hans lifs värksamhet bekräftar det omdöme, som för mer än ett sekel sedan om honom fälldes af en man, som med förkärlek skildrat hans oegennyttiga värksamhet för en svensk bibelöfver- sättning: »Sein charakter war rechtschaffen und edelmüthig, nur etwas zur Veränderung geneigt, welches denn auch seinen Schicksalen eine ganz andere Richtung gab, als er vielleicht anfänglich selbst vermuthet hatte. Seine Kenntnisse waren sehr ausgebreitet. Er war ein Liebhaber der schönen Wissenschaften, und sammlete gern alte Urkunden, die er oft theuer genug bezahlen musste. Daher arbeitete er auch viel im Archive — — — — —³⁾.

Om Johan Heysig-Ridderstjerna det oaktadt i vår bildnings- och vetenskapshistoria ej kom att intaga den plats, hvartill hans samtida ansågo honom kallad på grund af hans stora begåfning, omfattande bildning och mångsidiga intressen, egenskaper, som kommo en af hans beundrare⁴⁾ att ännu trettio år efter hans död kalla honom »Svecus arte et marte nobilissimus clarissimusque», så låg väl skulden härtill i den lust för ombyte och den brist på energi, hvilka tyckas hafva varit framträdande drag i hans karakter. I alla händelser är han dock värd att minnas som en af de ifrigaste deltagarne i det rastlösa arbete för bildning och vetenskap, som så fördelaktigt utmärker 1600-talets senare hälft och gör denna period i vår bildnings historia så särskildt tilldragande.

Eugène Lewenhaupt.

1) »Obit a. 1695 m. Maj. Hamburgi, ubi valetudinis curandæ causa dege- bat». J. Henr. v. Seelen: Memoria Stadeniana s. 175.

2) Enligt Schinmeyer vistades han vid dödstillfället »bey seinen Verwandten».

3) Schinmeyer: Versuch etc. III, s. 72.

4) J. H. v. Seelen: Memoria Stadeniana.

Bilaga I.

[Jmfr. Samlaren X. s. 77].

Summaria öfwer Memorlalet.

1. Sweriges Rijkes Ridderskap och Adel är mycket gammal och berömligh, men ganska lijtet beskrifwen.
2. Dhe skrifter som i hedendomen derom hafwa warit författadhe ähro bortkomne.
3. Såsom och uthij Christendomen för några hundradhe åhr sedan.
4. Konungh Johan den tridie lätte sig wårda derom att bringa Adelen i någon ordning.
5. Hwadh som i kung Carl den IX:des tijdb dertill giort är.
6. Kung Gustavus Adolphus distingverade Adelen aldraförst i 3 Classes och uprättadhe Riddarhuset.
7. The efterföljande regänter hafwa och altid sökt dhet Adelige ståndets honeur och bästa.
8. Ganska stora medel äro anwände så wäl af konungarne som sielfwa Adelen till genealogiernas beskrifwandhe.
9. Dhe som i dhetta seculo mäst hafwa arbetat dherpå ähre Johan Messenius, Jonas Buræus, och Johannes Widikindi.
10. Huru theras arbete är beskaffat.
11. Hwadh uthij dhem desidereras.
12. Behöfwes fördenskul et helt annat och nyt wärk.
13. Hwadh för arbete der till fordras.
14. Rådeligast wore att enn egen Historiographus dertill antages och huru han skal wara qualificerat.

15. Honom conjungeras enn Skrifware enn Rijtare och enn Pedell, och hwadh hwar och enn beställa skal.
16. Öfwer dhem hafwe Historiographus opsicht.
17. Alle tillsammans oblikeras att gifwa från sigh wissa Reverser.
18. Et wackert Archivum kan uprättas för Ridderskapet.
19. Såsom och et curieust Bibliothec.
20. Huru både Archivum och Bibliothecet skal hållas widh macht och godh ordning, och huru det kan snart förökas.
21. Historiographi arbete uthi dhet genealogiske wärket.
22. Han skall och colligera andra saker till Ridderskapets bästa.
23. Såsom först enn Historisk och uthförlig Matricel.
24. Item twänne wapneböcher.
25. Så och enn Historisk Jorde-boch.
26. Item enn Donations boch öfwer dhe Adelige donationer.
27. Kan och formeras enn titular boch.
28. Historiographus kan och blifwa brukat af Adelen till att correspondera medh dem och gifwa kundskap om dhet som han blifwer tillitat uthi och kan communiceras.
29. Han måste nödwändigt resa kring om landet, och huru dhen resan kunde anställas.
30. När han är på sin resa stadd måste han hålla här wid riddarehuset sin vicarium och huru den skal wara artat.
31. Huru man skulle kunna få medel till Historiographus och dhe andras belöningar.
32. Öfwer heela wärket förordnas wisse Inspectores af ridderskapet och adelen.
33. Dhee som arbeta på detta wärk, måtte dhet intet göra hemma uthj dheras huus, uthan på riddarhuset uthj et wisst rum, som dem kan förordnas.
34. Man förmodar att detta föreslagne upsåt lærer winna någon lyckeligh begynnelse och fortgång.

[Ups. Univ. Bibl. N. 72].

Bil. II.

[Jmf. Samlaren X s. 79].

Under titeln: »*Några Observationes om Hans Höggrefl. Excell:ces Högborne H:r Rijksdrotzens min nådigste Grefwes och Herres stora Bibliotheks i Stockholm tilstånd och Beskaffenhet, då detsamma effter högbe:te grefl. Excell:ces nådigste befallningh inventerades ifrån Mons. Laurentz Schartau til migh undertecknad, hwilket skedde uthi Secret:ns Mons. Neuhausens närwarelse och bijwistande an. 1680 uthi Novemb. och Decemb.*» finnes ännu i behåll i Lunds Univ. Bibliotek det af Heysig egenhändigt skrifna protokoll, som fördes vid ofvannämnda inventering¹⁾. Enligt detsamma förrättades denna med ledning af trenne register »hwaraf det första skrifwet är af Mag. Rudbergio och innehåller största delen af Bibliotheket, warandes delat uthi wissa Faculteter och discipliner. Det andra är också af Rudbergii hand och författat dhe böcker, som äro skrefne på främmande språk». Det tredje var skrifvet af L. Schartau och omfattade de böcker, som blifvit inköpte »uthi hans tidh neml. ifrån anno 1673 till 1680», bland hvilka särskildt nämnas de, som förvärfvats från »Sal. Doct. Rosenius»

Öfver biblioteket på Carlberg säger Heysig sig vid mottagandet d. 2 och 4 Nov. 1680 hafva uppgjort en katalog²⁾, ehuru »den, som Mons. Colvin uthi sin tidh författat hafwer» ännu var användbar.

1) Bland de i Ups. Univ. Biblioteks eget arkiv förvarade kataloger, som dit åtföljt M. G. De la Gardies bibliotek, finnes äfven en 1671 påbörjad »Catalogus librorum in majori Bibliotheca De la Gardieana», [n:o 65] försedd med anteckningar om en mängd inventeringar. Bland dessa finnas äfven sådana om ofvannämnda inventering från Schartau till Heysig liksom om den i Juli och Okt. 1682 företagna från denne till P. Lagerlöf och Lars Micander.

2) I ofvannämnda »Catalogus» (n:o 65) finnes en af Heysig egenhändigt skrifven »Förteckning på några böcker som tilförene hafwa warit på Carlberg och sedan — — — i Stora Bibliotheket i Stockholm».

Bil. III.

[Jmfr. Samlaren XIV s. 70].

Nästkommande 20 Majj (om Gudh wil) lærer ett lijtet Bibliothek föryttrad blifwa, som består aff några hundrade Böcker uthi åtskillige Faculteter och Språk, neml: Swenske, Tyske, Fransöske, Italienske, Engelske och Hollenske, hwar ibland många store och Kostbare Wärcck finnes, men serdeles aff Historiske, Politiske och Philologiske Materier. Methoden som man är sinnad at bruka til dhes richtigare och snarare föryttrande, är denne, at dhe gode Herrar, som Lust hafwa at wåga något på desse Böcker, kunna få 3 Zedlar för hwar Ducat, som dhem behagar att insättia, warandes på hwar Zedel en Book annoterat, och der som åthskillige Wärcck finnes, som bestå aff många Band eller Tomis, så reknas dhe doch allesammans allenast för en Book eller Numer. Inge blinde Zedlar skole dher ibland finnas, uthan åth minstone hafwer hwar och en säkert at förwänta för sin Ducat 3 Böcker, dher man doch vidh andre Speel och Lyckpottor somofftast ingen ting får för sine Penningar. Icke heller skole någre Predikningar, Disputationer eller någre oduglige små Charteker dher ibland finnas, uthan alt sådant smått Pläck skal ifrån dhe andre Böcker affsöndras och bortläggias. I hwilket anseende man förmodar, at dhe gode Herrar, som til Bookelige Konster icke aldeles obenägne äre, så wäl för theas egen nytta skul, som och til at bewijsa theas benägenheet och goda wilia emoot den, som denne olycklige Lyckpottan nödgas at anställa, läre icke ogärna wåga några Ducater, somblige mehr, och somblige mindre, hwar och en effter sitt Råd och Embne. Och på dhett ingen må kunna hafwa medh skäl dhen ringaste Orsak at befructa något undersleff, skole Zedlarna icke lönligen inläggias i Lådan, vthan i närwaru aff twenne Edhsworne Notarier, och dhe Zedlar, som hafwa på sig opskrefne dhe stoora och Kostbara Böcker, såsom Theatrum Europæum uthi

8 Band, som kostar några 100 Dal: Vrbium Præcipuarum Totius Mundi Theatrum i 6 Böcker full med Kopparstycken, Lipsii Opera in Folio. Malpigi Anatome Plantarum i 2 Delar, och medh några hundrade Figurer uthi. Item Doctor Morisons Historia Plantarum Oxoniensis, som kostar i England på Trycket aff första Handen 5 Pund Sterling, det är 150 Dal: Kopp: Mt: Corpus Iuris uthi ett wackert förgylt Band. [T]huani Opera Historica i 5 Band. Desse och några andre Zedlar aff dhe störste Böcker skole icke inläggas för än dhe gode Herrar mästadels äre församblade, at dhett må skee i theras påsyn och närwarelse, så at dhe måge desto säkrare grippa efter desse Fiskar, då dhe hafwa sedt dem insläppas uthi Dammen. Dhen som behagar at besee heela Bibliotheket, som dhett står tillsammans, kan några Dagar föruth nembligen den 12. 13. 14. och 19 hujus infinna sig när honom lämpligast är ifrån 9 till 12 för Middagen, och ifrån 3 til 6 effter Middagen, då han och kan låta hämpta til sigh Registret, hwar aff åthskillige exemplar till den Tijden skole färdige wara, och Böckerne i medlertijd i sin tilbörliche Ordning med Numrer och Zedlar inrättade. Den som nu lust hafwer at sättia op några Ducater, behagade sitt Nampn här på andra sijdan annotera, warandes föruthan dhenne närwarande också åthskillige andre sådanne här Intimations Zedlar omkringdelte til gode Gynnare och Wänner, som bielpa til at præsentera dem til underskrift. Stället der som Böckerne på ofwan sagde Dagar kunne besees, och förtyttras skole den 20 hujus Kl: 2. effter Middagen, är uthi Mons: Bonos Huus widh stoora Torjet, det första Huset på högre handen uthi Trägårdz Gränden. Dat: Stockholm den 4 Maj 1687.

Samma dag skole och efterföllliande Saker til den mästbiudande försällias, som för åthskillige Orsaker icke kuna förtyttras på samā Wilekor, som dhe andre Böcker.

1. Et exemplar af den första Booken, som nånsin är tryckt worden strax effter Tryckarekonstens påfinnande, nembl: Officia Cice-

- ronis tryckt på pergament genom Iohannem Fust Moguntinum A. 1466. En Raritet, som icke finnes mångestädes i Werlden¹⁾.
2. Philippi Cluveri Germania Antiqua tryckt i Leiden 1616, som therföre bör högt æstimeras, efter detta Exemplar är utur Konungens i Engeland Caroli I Bibliothec, och at Konungen sielf ofta uthi samma Book studerat. Bandet är i röt Saffian, medh Konungens Wapn vppå och helt öfwer förgylt.
 3. Conradi Gesneri Bibliotheca Vniversalis Tiguri 1545. i Fol. medh Proffessorens Christiani Ravii egenhändige förökningar och Annotationer i bredden skrefwne, innehållande dels hans omdömen om Lärde Mäns arbeten, dels och Nampn på många tryckte Böcker, som han på sine resor funnit uthi Bibliothecer.
 4. Ett exemplar aff den Höglärde och Nampnkunnige Hollenske Jungfruns Anna Maria Schurmans utgångne Wårck²⁾ i Leiden A. 1648. Hwar uthi hon medh sin egen Hand skrifwit både Latin och Grekiska så och dhetta exemplar sielf förährt til Erkebiskopen aff Irland Archibaldus Hamilton³⁾.
 5. En deel aff den stoore och kostbare Engelske Atlas, innehållandes Beskrifning öfwer Nordpolen, Muskou, Polen Sverige och Danmark. Tryckt i Oxford A. 1680 i Regal Folio⁴⁾.
 6. Den Rare och Curjeuse Engelske Globen, som är inventerat och inrättad aff Mylord Castlemaine med des tilhörige beskrifning.

1) »Diese zweite Auflage ist seltener wie die erste, die 1465 erschien, während die zweite schon im Februar 1466 die Presse verliess. Warscheinlich wurde nur ein kleinerer Vorrath mit ganz geringen Abweichungen im Texte nachgedruckt, weil Johann Fust im Frühjahr 1466 mit genügenden Vorräthen seine Geschäftsreise nach Paris antreten wollte, wo er in demselben Jahre an der Pest starb».

[H. Klemm.: Beschreibender Catalog d. Bibliogr. Museums. Dresden 1884].

2) Opuscula prosaica et metrica.

3) f. 1580 [?] Årkebiskop i Cashel och Emly 1630, flydde 1641 till Sverige, där han dog 1659 och uppgifves han vara begravnen i Upsala Domkyrka [Dict. of Nat. Biogr. XXIV. Lond. 1890].

4) Utgör Del. I af »The English Atlas» som utgifven af Moses Pitt, William Nicholson och Rich. Peers utkom i 4 delar i London och Oxford 1680, 81 och 83. Vol. I har till titel: »The English Atlas Vol. I containing a Description of the North Pole as also of Muscovy etc. Oxford for Moses Pitt. London 1680», och innehåller 42 kartor.

7. Åthskillige Länders och Provinciers Landkort, störste delen illuminerade.
8. Månge Lärde Mäns Pourtraiter i Koppar utstuckne.
9. En Quantitet aff allahanda slagz Kopparstycken.
10. Til ett slut ett roligt Original Breff, som Doctor Luther med sin egen Hand skrifwit til sin Hustru, Anno 1541 ¹⁾).

NB. Ingen får köpa något aff desse specificerade saker, som icke har wågat några Penningar och tagit ut Zedlar för 1 Ducat åt minstone.

[2 sidor i folio i Palmsk. Saml. N:o XV Tom. XXVI Suppl. Pars VII].

1) Jmfr. s. 44.

Tillägg.

Det i »Samlaren» X sid. 75 omnämnda tal, som Heysig på Upsala Universitets vägnar 1679 höll öfver J. Schefferus finnes i original å Upsala Univ. Bibl. i S. L. Gahms Biogr. Saml. Tom. VII [X 212]. Enligt anteckning hade Gahn förvärfwat det i Stockholm d. 13 Okt. 1784.

»Samlaren» XIV sid. 51 not. 1. Ol. Celsius d. y. citerar i sina handskrifna biografiska anteckningar. som finnas å Upsala Univ. Bibl. [X. 201], på flera ställen Heysigs bibliografiska arbeten.

Olof Swensson Lemwijk.

Bland teologiska författare under sednare delen af 1600-talet var Oloff (Oluff, Ole) Swensson (Swendssön) Lemwijk (Lemwig) en af de flitigaste. Hans arbeten äro dels af homiletiskt innehåll och då skrifna i tidens vanliga predikostil med hårdragna utläggningar af bibeltexten, späckade med mer eller mindre passande citat; dels allmänt moraliserande, och dessa sednare skrifter äro utan tvifvel de, som äro mest egnade att bringa hans rykte till eftervärlden.

Denne hittills nästan fullkomligt okände författare förde ett i hög grad vexlingsrikt lif, hvars begynnelse och ända fortfarande äro höljda i mörker; det är endast de händelser, genom hvilka han fördes till Sverige och som tyckas hafva utgjort den egentliga peripetien i hans tragiska lefnad, som — närmast genom hans egen berättelse — blifvit mig bekanta, och för hvilka jag nu går att redogöra.

Det är nämligen i väsentlig mon på tvenne hans inlagor, ställda till konung Carl XI, samt på en tryckt gratulationsskrift på konungens 17-åriga födelsedag som vårt vetande om Lemwijks öden grundar sig, och man nödgas således tyvärr medgifva, att detta vetande är skäligen ensidigt, då det naturligtvis legat i hans intresse att framställa sig såsom ett oskyldigt offer för sina fienders förföljelse. Anmärkas må dock, att hans berättelse, ehuru framställningen understundom är något oordnad, i det hela gör ett trovärdigt intryck¹⁾.

1) Mer än att gifva ett bidrag till Lemwijks biografi åsyftar jag gifvetvis icke, då jag endast varit i tillfälle att rådfråga de inom Sverige tillgäng-

Lemwijks födelseort och år äro obekanta. Han föddes någonstades inom Danmarks rike, dock ej på Bornholm, emedan han säges från annat håll blifvit dit förordnad såsom sogneprest. Han studerade i Köpenhamn och tjänstgjorde i sammanlagdt 7 års tid såsom huspredikant och informator i Själlands-biskopen Hans Wandals och hans svärfaders, Lunda-biskopen Winstrups, hus¹⁾.

Vare sig nu, att Lemwijks principaler voro nöjda med hans tjänst eller att, såsom han låter påskina, konungen hade fattat särskildt tycke för honom — alltnog, han kallades 1766 mot församlingarnas vilja, som efter den detta år afidne Haugen Bertelsen önskade en landsman till prest, att förestå Nexö och Bolskers församlingar på Bornholm, och han var äfven sedermera ifrågasatt till prost på Ön, en värdighet, som han dock aldrig synes hafva

liga källorna. Att åtskilligt om honom i danska arkiver är att hemta, lider knappast något tvifvel.

De Lemwijkska manuskripten å Upsala Bibl., på hvilka Aman. Grefve E. Lewenhaupt välvilligt fäst min uppmärksamhet, äro signerade *F. 149* och hafva tillhört hofpredikanten A. Westeen. Af dessa är det ena [*N 1*] odateradt, det andra [*N 2*] dat. d. 2 Maj 1672. Båda äro skrifna på danska. Med dem följär på ett särskildt ark ett »Extract af den ifrån Bornholm fordrefne Prästs hr Oluff Lemwijks (!) opsatt om hans persohn och förrättningar i Stockholm utbj dette åhr 1672», hvilket är skrifvet på svenska och dat. Stockh. d. 18 Sept. Å:o 1672. På ett särskildt ark är en förteckning uppsatt på de rådsherrar, inför hvilka L. predikat. — Å Riksarkivet (De la Gardieska brefsaml.) finnes en annan afskrift af *N 2* [*N 2b*], utförligare än U. B:s, men dat. d. 29 April 1672, sål. tre dagar tidigare. På samma ställe finnas jemväl åtskilliga skrivelser till M. G. De la Gardie, hvilka dock äro af ringa betydelse. Alla dessa mss äro skrifna med samma stil, säkerligen L:s egen.

Gratulationsskrifvelsen till Konungen är undertecknad af L. samt dat. Stockh. d. 4 Mars 1673 och tryckt förmodligen s. å. hos Joh. G. Eberdt. Det exemplar, som finnes i U. B., åtföljes af en handskrifven dedikation till M. G. De la Gardie, hvilken »ombedis uthi allerdiupeste ödmuuckheet dette litet carmen nååd-gunstelige at ville værdigas att revidera förblifvende Hans Høij-Excellentis underdånige tienere etc.» Äfven denna dedikation är egenhändigt skrifven af L.

1) Job. Wandal f. 1624, bisk. i Siælland 1668 † 1675; han var gift med en dotter till bisk. i Lund Peder Winstrup f. 1605, bisk. 1638 † 1679 (Zwergius: Det Siellandske Cleresie. Kjøbh. 1700; Haas: De evangel. Biskoppers i Siellands Stift, deres Portraiter. Kjøbh. 1761; Cawallin: Lunds stifts herdaminne). I *N 2b* talas ej om »biskopen» utan om »superintendenten».

erhållit¹⁾. Sitt prestgäld skötte han till 1671, då han instämdes för rätta och efter en lång process såg sig tvungen att lemna embete och fädernesland.

Anledningen härtill är, enligt hans egen uppgift, att söka just i den omständigheten, att han blifvit kallad till pastoratet mot församlingarnas vilja. I följd deraf gjorde befolkningen på Bornholm allt sitt till för att göra honom lifvet surt, både genom våldsamheter och processer. I spetsen för hans fiender stod en slägting till den förbigångne prestmannen²⁾, samme kapten, »som var hufvudmannen för mordet och rebellionen mot svenskarne, då de slogo Printzensköld» — hvarmed åsyftas kapten Jens Kofoed, som under danska kriget 1658 lät nedskjuta Printzensköld och tillfångata den svenska besättningen på Bornholm³⁾. Att börja med tog dennes förföljelse en mindre juridisk vändning. Han försökte nämligen en afton, då Lemwijk återvände från gudstjensten, att skjuta honom, och då detta ej lyckades, lejdes en lönnmördare, hvilken »i ett samqväm, der Lemwijk hade trolofvat ett par folk, kom och satte sig bredvid honom vid bordändan, framtog en knif, som han hade gömd i ärmen, skar honom och for mycket ogudeligen med honom, så att han sedan aldrig återfick sin helsa, samt hade alldeles tagit lifvet af honom, om ej en rask ung karl kastat sig emellan, hvilken ock blef skammeligen skuren och illa lem-lästad⁴⁾.

Då emellertid dessa mordförsök ej fingo den åsyftade verkan, tillgrep man lagens tveeggade svärd, och Lemwijk instämdes inför landstingsrätten⁵⁾, denna gång med bättre framgång, ty han suspen-

1) Jfr de Thura: Bornholms Beskrivelse. Kjöbenh. 1750. Wiberg: Dansk Præstehistorie, Odense 1870, uppger honom som prost.

2) Hvem denne var, är ej känt.

3) Jens Kofoed Pedersøn f. 1628 † 1691 uppsteg i följd af sitt förhållande mot svenskarne från simpel ryttare vid ryttmästar Knud Urnes kompani till kapten (1661). — I *N* 2 ser det ut som Kofoed och den förbigångne prestmannens slägting skulle varit 2 olika personer.

4) Berättelsen härom något vidlyftigare i *N* 2 b.

5) I Danmark funnos vid denna tid 3 instanser: By- eller Herredstthinget, Landstthinget og Herredagen (efter 1661 Høiesteret; det gamla namnet bibe-

derades omedelbart derefter af biskopen¹⁾ från sitt embete, och alla hans inkomster deraf blefvo honom fräntagna. I stämningen, som väl gick ut på att få Lemwijk afsatt, torde hafva ingått flera anklagelser; Lemwijk omnämner dock blott en enda, och den förefaller i sanning ej att hafva varit särdeles graverande, den nämligen, att han falskeligen skulle anklagat en gosse (»Tolderisdreng») för att hafva slagit ihjäl hans hund (!). Oaktadt landstthinget frikände honom, upptogs saken dock vid herredagen, och man hade nu skaffat falska vittnen, nämligen 2 mot Lemwijk fientliga Bornholmsprester, hvilkas fiendskap mot honom, enligt hans utsago, skulle grundat sig på att »han fått gäldet från den ene och hustrun från den andre» — således en medsökande och en rival. Och får man tro honom, så skulle dessa båda herrar hafva låtit åtskilligt komma sig till last. Den ene hade gjort sig skyldig till ett grufveligt mord »i det han langfredag forleden lod binde it fattig Uschydigt Moders barn til it Vilt bæst»²⁾, den andre kunde icke dö, förr än han för sin confessionarius bekänt, att han och hans kamrat beljugit Lemwijk, hvilket sednare dock icke föranledde till någon ny åtgärd. Dessa prester vittnade högst besynnerliga saker, bland annat att Lemwijk skulle hafva sagt, att »biskopens sväger» Griffenfeld sökte sak med honom, emedan han ej ville gifta sig med hans (Griffenfelds) syster, en anklagelse, som Lemwijk dock karakteriserar såsom en bisak³⁾, hvilken ej rörde hufvudsaken. Denna åter gick ut på hvad vi närmast skulle kunna kalla *landsförräderi*. Han förevitades nämligen »att hafva handlat mot en trogen undersåtes ed och pligt» eller, såsom annorstädes

hölls dock ofta). Det var på 1600-talet intet ovanligt, att man hoppade öfver någon af dessa instanser; särskildt vid viktigare mål gick man genast till högre rätt (Vedel: Høiesterets historie. Kjøb. 1888).

1) I *N* 2 b: »Superintendenten».

2) *N* 1.

3) Den omtalas ej heller i *N* 2 b; der anspelas endast på Griffenfelds »privata hat». Att G. skulle varit sväger med biskop Wandal beror på något misstag, hvilket är desto mera påfallande, som en af G:s systrar i nov. 1674, sål. 2 år efter denna relation, gifte sig med Själlands-biskopen Bagger, sedermera Wandals efterträdare. (Rothe: Peder Griffenfeld, Kjøb. 1745).

säges¹⁾, »att med oförsvarligt och emot en trogen undersåtes ed och pligt stridande tal i högsta måtto hafva försett sig», i det han tagit en svensk tjänare, som vittnade för honom, i försvar och »förklarat och låtit protokollera, att en svensk icke måtte föraktas, men att *det lika väl kunde finnas en ärlig svensk i Danmark som en ärlig dansk i Sverige*». I sina inlagor till Carl XI fäster han naturligtvis en alldeles särskild vikt och betydelse vid denna anledning till sitt fällande, *hvilket också följde*. Ehuru han ej expressis verbis säger det, utan blott i annat sammanhang flera gånger anspelar derpå, äger man dock rätt att antaga, att han, som redan förut af biskopen, såsom ofvan nämnts, suspenderats ab officio, nu af högsta domstolen dömdes till afsättning från sitt embete²⁾. Sjelf nämner han endast, att »domen blef funderad på billig omkostnad», d. v. s. att han dömdes till betalning af motpartens utlägg i och för rättegången.

Redan innan denna dom expedierats och kommunicerats den exekutiva myndigheten, tingfogden på Bornholm, exeqverades den derstädes, dels af obehörig myndighet, nämligen af tingfogden i ett härad, der Lemwijk ej bodde³⁾, dels i en mycket strängare form, än herredagsdomen gaf anledning till, i det man af honom utkräfd e ett ersättningsbelopp af 600 sp.daler för »kost og tæring»⁴⁾. Det sätt, hvarpå detta belopp utkräfdes, är synnerligen karakteristiskt för rättstillståndet på Bornholm under denna tid. Lemwijk berättar härom: »Til dend dombs execution komme udi min gaard, ej allene tingfogden og

1) I *Nº 26*.

2) Detta uppgifves ock af Thura (a. a.), Worm (Lexicon over danske, norske og iøndanske lærde Mænd, Nyerup og Kraft (Dansk-norsk Litter.Lex.) samt citeras efter Worm i Wibergs Præstehistorie.

3) Anledningen härtill nämnes ej.

4) I 1670 Års Instruktion för Hølesteret bestämmes, att den part, som tappar saken, skall ersätta den vinnande dels efter omständigheterna »kost og tæring», dels »sin paa Processen billig anvendte Bekostning», och dessa omkostnader skulle beräknas från den dag landstingets dom fallit. (Vedel, a. a. sid. 87). Här synes H.R. dock endast hafva dömt L. till det senare, under det tingfogden på Bornholm egenmäktigt utmätt äfven det förra.

tingmændene, men hafde officerer og soldater med ghewær og brændende lunte med Sig, gjorde mig største ghewalt, bemegtede sig og bestormede mit huus, beröfvede mig alt mit gods og gode, end og mine böcher; og benechtade mig at faa een eneste schieppe råg til bröd til mine fattige smaa börn, ja icke en taar melch til mit spæde diendis barn til hvilehet moderen icke hafde die, hun som af hiertesorg over saadenn adferd og tyrannie var falden i een gruelig singdomb og blefven epileptica; og hvad disse icke toge, ded stal bönderne, ligesom de hafde været udi deris sædvaanlige Skib-vrag¹⁾, hvilket sednare tillägg kastar en bjert, om också icke smickrande, belysning öfver Bornholmarnes vanliga selsättning. — Öfver denna dom tilläts ej Lemwijk att klaga, ej ens lemnades honom på begäran någon afskrift af densamma.

I hvad mon nu Lemwijks relationer i detalj öfverensstämma med verkligheten, kan jag med mig till buds stående medel ej afgöra. Så mycket anser jag dock af handlingarne framgå med otvetydig visshet, att han såsom befolkningen påtvingad — möjligen ock på grund af sina svenska sympatier — gjort sig hatad af Bornholmarne, och att dessa sökt blifva honom qvitt dels genom att plåga honom med processande och allahanda våldsgerningar, dels genom att förtala honom hos myndigheterna, särskildt biskopen öfver Siällands stift och Griffenfeld. Han nämner nämligen i sammanhang med processen såsom sina specielle förföljare i Köpenhamn, hvilka i förening med Bornholmarne vållat hans öföfärd, *Schomacerus* och *Wandell*²⁾. I det förra namnet igenkänner man utan svårighet den store Peder Griffenfelds oadliga namn *Schumacher*³⁾, det sednare kan ej åsyfta annat än biskop Wandal, under hvilkens biskopstid Lemwijks process infaller.

Orsaken till Wandals hat mot honom är svårt att utgrunda, helst Lemwijk ju länge tjenstgjort i hans och hans svärfaders hus och naturligtvis äfven af dem blifvit rekommenderad till den plats, han erhål-

1) Efter *N* 2 och *N* 2b.

2) Extract.

3) Det latiniseras dock vanligen *Schumacherus*.

lit. Hvad anledning åter den mäktige statsmannen hade att förfölja den fattige landtpresten är ej heller lätt att utreda — ty att de 2 Bornholmspresternas ofvan anförda vittnesmål helt och hållet är gripet ur luften, är tydligt nog — såvida man icke får antaga att här föreligger ett af Griffenfelds vanliga försök att utpressa penningar vid tillsättandet af kyrkliga embeten. Det är nämligen en bekant sak, att den store statsmannen var en af tidens argaste pastoratshandlare, och hans ökända simoni ingick också såsom en af anklagelsepunkterna i den process, i följd af hvilken han 1676 störtades. Talrika skrifter bestyrka denna Griffenfelds svaghet, och den berömda satirikern Jacob Worm, som förföljde honom med sina pasquiller, har flercaldiga gånger hånat honom därför. Så skref han i sin grofva men qvicka dikt »Studiosus lamentans eller Studente-Graad»:

Kirke-Nøglen undertiden
 Henger ved een Taskes Laar,
 Peders Nøgel Baand ved Siden-
 Belte bindes paa et Faar,
 Een Skoe-Magers Syel og Risper
 Kan nu giøre Proster, Bisper.

— — — — —
 Natte-Vagt, Studering, Reyse
 Agtes nu ey ved et Haar,
 Mangen Spytt-gøy kan kneyse,
 Høgt på Lykkens-Trin han staar,
 Han er dog et Sviin, en Abe,
 Lad kun Lykken paa ham gabe.

Och på ett annat ställe lägger skalden följande passus i storkanslerens mun:

Guds Kirke og Alter jeg sætter paa Spill,
 Til Kiøbs kand erlanges det Kald, som man vil,
 For hundred Ducater og fleere der til.

Då därför Bornholmarne kommo med sina klagomål öfver Lemwijk, och till på köpet kunde visa, att han vid något tillfälle

stält sig på de hatade svenskarnes sida — hans påstående att han »från predikstolen låtit Bornholmarne höra deras hjertans hårdhet emot det oskyldiga svenska blod» bär dock alla spår af att vara tillkommet för att förvärfva honom Carl XI:s sympatier — så var detta möjligtvis en kärkommen anledning för Griffenfeld att fiska i grumligt vatten och försöka att få hans pastorat till en ny inkomstkälla, en sak som var honom så mycket lättare, som han hade den största makt öfver embetsmännens tillsättande och dessutom sedan 2 år tillbaka var en inflytelserik bisittare i Høiesteret.

Vare sig nu Lemwijk genom en formlig Høiesteretsdom eller blott genom biskopens suspension skildes från embetet, så mycket är säkert, att han aldrig fick det igen¹⁾. Afsatt och utplundrad utan förhoppning att i Danmark kunna lifnära sin talrika familj, återstod honom intet annat än att vända sitt fädernesland ryggen, och det var naturligt, att han under sådana förhållanden skulle tänka på att styra sin kosa till Sverige²⁾.

Redan från början spekulerade han här på ett pastorat i någon af de danska provinserna. Det är känt, att vid Roeskilde-fredens afslutande det skånska presterskapet tillförsäkrades bibehållandet vid deras gamla privilegier, och denna försäkran blef till och med så liberalt följd, att flera prester från det egentliga Danmark fingo pastorat i Skåne, endast emedan de länge uppehållit sig i denna provins. Ja, den egenmäktige biskop Winstrup, som sjelf oaktadt sin stundom något tvetydiga politiska hållning fortfor att vara styresman för Lunds stift från 1638 ända till 1679, kunde t. o. m. *hota* innevånare i ett pastorat att »sätta dem en svensk prest på halsen», om de icke kallade den som han rekommenderade³⁾. I slutet på 60-talet förändrades dock detta förhållande, och en sträfvän gjorde sig gällande att besätta de skånska

1) Hans efterträdare i Nexö och Bolsker blef Claudius Predbiørnsen Langsted.

2) Han åtföljdes hit af sin hustru Martha Hansdotter, med hvilken han var gift sedan den 6 Febr. 1667 (Wiberg: a. a.), sina barn samt sin och sin hustrus moder.

3) Cavallin a. a. sid. 56 och 49.

pastoraten med uppsvenskar och i stället använda de skånska presterna uppe i Sverige, ty det danska språket synes här vid lag ej hafva lagt något hinder i vägen¹⁾).

Under dessa förhållanden kom Lemwijk till Sverge. De danska presterna i Skåne mottogo honom med öppna armar, och förföljelsen mot honom, som de synbarligen ansågo fullkomligt orättvis, synes för dem endast hafva varit föremål för medlidande, såsom af testimonierna i Lemwijks arbete »Safft aff Cederträerne på Libanon» kan inhemtas:

Welkommen, Lemwig, hiertens Wen,
 Dig Borringholmb förschyder:
 Welkommen med din Söde Pen,
 Som saa med Gudz Ord flyder.
 Welkommen hid til Swärrigs Land,
 Til Schaansche Strand och minde, .
 Welkommen byder Dig hwer mand
 Som Christlig er i Sinde.

sjunger presten i Borgeby, Jens Nyborg, och han liknar Lemwijk i sitt qvåde vid den oskyldigt förföljde Josef och hans fiender vid ormen, som vill stinga qvinnans säd; ja, han anser till och med, att satan velat förfölja Lemwijk, därför att denne försvagat hans välde. Lika vänlig är presten i Houby, Rasmus Christenssön, och äfven ett par hofpredikanter förena sina stämmor med skåningarnes.

Bland de skånska pastoraten kastade Lemwijk sina ögon på Färlöf och Strö, ett pastorat, som efter Stendorfs 1669 inträffade död stått ledigt på grund af de i prestvalet intresserade herrarnes tvistigheter²⁾. Kallelserätten tyckes närmast hafva tillhört Ebbe Ulfeld, till hvilken ock Lemwijk vände sig i denna angelägenhet. Det oakadt ansåg han säkrast att redan från början vända sig

1) Cavallin: a. a.

2) I Kongl. M:ts resolution vid riksdagen 1672 nämnes, att Färlöfs pastorat i några år varit utan någon viss pastor till följe af de i prestvalet intresserade herrars tvistigheter, och att K. M:t ville vara betänkt på att för framtiden skänka och betaga ett slikt procedere». Cavallin a. a.

till högsta ort. Han lemnade därför sin familj kvar i Skåne och begaf sig till Stockholm. Här fick han tillfälle att uppsöka flera af riksråden och predikade äfven inför åtskillige förnäma herrar och damer, särskildt för några af de 5 höge riksembetsmännen, bland hvilka Magnus Gabriel De la Gardie redan från början tyckes hafva intresserat sig för honom¹⁾. Hos Carl XI insinuerade han sig genom en gratulationsskrifvelse, i anledning af konungens myndighetsdag, skrifven dels på latinska, dels på dansk-svenska, äfven för den tiden särdeles dåliga verser.

Denna skrifvelse öfvergår i lågt och löjligt smicker allt hvad det servila 1600-talet i detta hånseende kunde åstadkomma. Författaren försäkrar här, att Stockholms herrliga slott förr skall omskapa sig till en liten råtta, att Gotland, Öland och Bornholm förr skola sopas bort af en liten båt, och att Drottningholm förr skall gå på sina egna fötter, än någon menniska skall glömma konungens födelsedag. Han begriper nu först hvarför alla människor i Stockholm frusit under konungens bortovaro: solen hade nämligen lemnat staden — ja, han går så långt att han t. o. m. kallar konungen Guds ståthållare på jorden. Mot slutet af skriften öfvergår han till skildringen af sina egna lidanden och beskriver dem på ett ganska sorglustigt sätt och på ett ännu sorglustigare språk. Så förekommer der följande klagobit:

Weg och borte det er itt,
Hwad är nu mitt gode litt?
Borte är alt Lust och fryd,
Derför höris Sorrigs liud:
Hustru kiär den sangnis nu,
Bort är iag från Sønner tu:
Som een fogl på taket så
Må iag stetze ene gå:
Borte är all gläd och ro,

1) På den hans inlagor till konungen åtföljande listan, som uppräknar de höga personer, inför hvilka han predikat, nämnas bland andra grefvarne Gyllenstierna, Gust. Banér, Christer Horn, Erik Flemming, Olaus Rålamb och Ebbe Ulfeld.

Ene må iag för mig bo,
 Eenlig går iag til min säng,
 Eenlig står iag up igen:

Huset dett är Skiönt och Vijt,
 Deraff är dog intet mit,
 Det war Fransche Residentz,
 Nu boer der min Excellenz¹⁾
 Som har intet på mit Bord,
 Iugen Säd uthi min Jord,
 Ingen kläder i min Sall,
 Ingen hest uthi min Stall.

Icke har iag Korn, ey Malt,
 Intet Suul, ey heller Salt.
 Huar är nu min slagte-nöd,
 Huar så fåår iag nu mit bröd?
 Kurfwen henger högtt för mig,
 Tanden öfwer litet sig.
 Kiällerhalsen min är laug,
 Kiöpe må iag än mit vand.
 Sielf så beddar iag min Säng,
 Bort er både pig' och dreng,
Nullus min dreng heter här,
Nemo hon min piga är,
 När iag dennem kallar på,
 Då må Oloff Sielfwer gå.
Nihil hafwer iag til Mad,
 Ingen kruke eller fad:
 Rätter min, förlorne är,
 Slig Vijn mine drufver bär
 Som sig Gååsen tuettar i,
 Deraff kan iag dricke fri:
 Intet gott är i mit spind,
 Det betungar modh och sind.
Thommas är nu i min pung,
 Det mit hierte giör så tung.

1) Rättadt till Eminenz, troligen såsom bättre öfverenstämmande med Lemwijks presterliga kall.

*Erat heter ald min löst,
Fuit kallas alt min tröst,*

— — — — —

Skriften afslutas med en anhållan om hjälp samt det sedvanliga hänvisandet till förf:s skrifter.

Sina önskningsar nämner Lemwijk i de kort förut ingifna skriftliga petitionerna, i hvilka han berättar sina öden i Danmark och under åberopande af sina skrifter anhåller, att efter att »i mund och penna nådigast hafva pröfvats, om han nådigast befinnes duglig», erhålla hjälp till fortsättande af sina arbeten, »ett stycke bröd» och möjligen i framtiden ett pastorat¹⁾, hvilket i »Extractet» preciseras såsom Färlöf och Strö församlingar i Skåne.

Det är så godt som säkert, att Lemwijk icke erhöi detta pastorat. I stiftets herdaminne nämnes, att en viss Jöns Joenson *torde* blifvit pastor der 1672, men var död 1674, då O. Wankijf af Ebbe Ulfeld kallades till pastor vid »Ferle, Arritzlöf och Strö församlingar». Denne afled, enligt samma källa, 1687. Denna uppgift utesluter visserligen icke alldeles möjligheten af att Lemwijk kunde fått pastoratet, men man hade vid denna tid redan begynt att sända de skånska presterna upp i landet, hvadan det är föga sannolikt, att man i Skåne skulle tillsatt en *dansk* prest²⁾. Ännu vissare blir denna sak genom det följande.

Det förekommer nämligen i Riksregistraturet under den 17 december 1674 ett bref till konsistorium i Linköping, hvarigenom Mester Olaus Lemwig, »som sig någon tijd här uti Wårt Rijke

1) N:o 1.

2) Om möjligen ett bref, dat. 15/10 1672 från Lemwijk till M. G. De la Gardie (i De la Gardieska brefsaml. å Riksarkivet) står i sammanhang med ansökningen till detta pastorat, kan jag ej afgöra. Det korta brefvet har följande lydelse: »Emoot mine hadsche Moot-standeris dristige påtale, beder jeg på det aller-ødmunkeligste, at mig udi naade motte forlofvis, at jeg mig udi ald underdanigheet ehrklære motte, og når E. H. N. sligt annorledes naadigst befinder, då hos E. H. E:s G. N. med prædiken, commiseration, og til H. K. M:t recommendation, naadigst benaades. Jag schal der emot prise denne E. H. E:s G. N:s fødselsdag salig og dende glædelige ønschelligheet udsprede og udbrede *sic ywede ywewnd* o. s. v.

uppehållit hafwer, och med Gudz Ordz predikande samt et skickeligt och Christeligt lefwerne och åtskillige wackre på trycket utgågne skrifter har gjordt sig till något wårt nådetecken wärdig», »efter han med dhe sine nu uti en långan tijd har warit tryckt aff Fattigdom» »på åtskilligas förbööner» utnämnes till kyrkoherde i *Säby* pastorat efter Mag. Magnus Levijn, »som nu är med döden afgången», och befaller konungen bäri, »at han så snart som nåntzin giörligit är och ett nådeåhr är förbij, må wärkligen komma till tiänsten, och i medlertijd heller han än någon annan få wara änkian till hielp och Församlingen till upbyggelse med Gudz Ordz predikande».

Detta bref utvisar temligen tydligt, att han aldrig erhöill det *skånska* pastoratet. Huruvida han någonsin tillträdde det *östgötska* är obekant. I Linköpings Stifts Herdaminne nämner Håhl honom ej, och hvad underligare är, han uppgifver, att sagde »Magnus Jonæ Livin»¹⁾, som Kongl. M:t i sitt kollationsbref förklarar med döden afgången, just 1674 tillträdde det ifrågavarande pastoratet och sedermera lefde och verkade såsom kyrkoherde och prost allt intill 1681, och att den stackars enkan (Margareta Clasd. Prytz), hvilken Lemwijk skulle vara till hjelp, gifte om sig med kyrkoh. Hedænius i Misterhult. Huruvida Kongl. M:t, som »förnummit» att Livin var med döden afgången, förnummit orätt, eller om Håhl är illa underrättad, kan jag med f. n. tillgängliga källor ej afgöra²⁾.

Sista gången vi hafva någon påminnelse om Lemwijk är, då hans homiletiska arbete »Een godh Måltijdh» 1677 utkom, och var detta säkerligen hans sista arbete och sannolikt hans enda goda måltid i Sverige.

Redan i Danmark började Lemwijk sin skriftställarverksamhet, och han berättar, att han af konungen i Danmark fått en god föräring och löftet om prostiet öfver Bornholm just i anledning af sina skrifter. Hans enda arbete, som af danska bibliografer

1) Enl. Håhl: a. a. efterträdare till Olaus Nicolai Marelander, som dog 1672.

2) Med Håhls öfverensstämma de uppgifter, som blifvit mig godhetsfullt meddelade af kyrkoherden P. N. Kallander i Säby, utom rör. Marelanders död, som enl. dessa uppgifter inträffade 1673.

omtalas från denna tid, är det från den engelske författaren Henry Smith öfversatta »Betenkninger for dem som agte at være Aegte-folk, med Forbedring och Tilleg udsatte af Ole Svendsøn Lemvig. Kbh. 1666». Tillägget består i skrifterna: 1. Mariæ val, 2. Gudfryctigheds och Fornøyeligheds Gafn, 3. It got Endeligt¹⁾. Smiths arbete öfversatte han sedan till svenskan under titel: Ett godt Giftermåål eller Honing för Jonathan, likasom också 1 och 3 öfversattes på svenska.

Lemwijks största och på sin tid mest berömda arbete är *Safft aff Cederträerna på Libanon*, betraktelser och utläggningar öfver en del skriftställen i tidens vanliga stil och indeladt i smärre afdelningar med särskilda titlar, af hvilka flera bilda ett helt för sig sjelf²⁾. — Detta vidlyftiga arbete började Lemwijk

1) Bruun: Biblioteca Danica.

2) *Safft aff Cederträerne på Libanon*: hwar igenom förstååes Sinn-rijke och Rött-flytande Betrachtelser öfwer Åttskillige, The grundigste och diup-sinnigeste, then helige Skrifts Sententier, genom Gudz Anda författade och Sammanskrifne aff Oloff Swensson Lemwig... Then förste Books förste Dehl... Stockholm. Keyser d. y., 1672, 8:o, 144 sid. Efter dedikation till Carl XI och företal till läsaren samt testimonier följer en förteckning på bokens innehåll. Derpå följa i ordning följande stycken: Himmelens anmodan til Jorden, Löpebaanen til Himmelen, Wacht öfwer Siälen, Förmyckin Rätferdigheet och Andans ovthälsackeliga Lampa.

Derefter med ny pagin. o. egna titelblad: *Ett godt Giftermåål*: Eller Honing för hwar Jonathan: hwar medh förstååes Nyttige och Nöd-wändige Betrachtelser för allom them som antingen äro, eller tänckia att blifwa Ächta Folck, Skrefne vthi Engelske språket aff then diupsinnige och grund-lärde Mannen M. Henry Schmith. Men nu medh kännelig förbättring ther vtaff vthsatte aff Oloff Swensson Lemwig. Stockh., 1672 — och *Ett godt Lefwerne* vthi Gudz-fruchtan: Eller Betrachtelser öfwer Frelsarens gyllende Språk, beskrefwen vthi Luc. 10 v. 42. Itt är nödtorfftigt... Framstelte... Aff Oloff Swensson Lemwig. Stockh., 1672. Båda tillsammans 152 sid. 8:o. Slutligen följer med ny pagin. o. eget titelblad: *En godh Endalycht*: Eller En liten Andeligh Calender, Hwilken een Nathanael wil bära hoos sigh, och ofta see vthi: Hwar medh iagh meenar Betrachtelser Om Döden, Framställande en godh och Gudfruchtigh man, liggjande på sin Sothesäng, och trohierteligen tiltalande sina kiere närmaste-anhöriga oc wänner i synnerheet; men alle Christne i gemeen: Författade Aff Oloff Swensson Lemwig. Stockh., 1672, 8:o, 34 sid.

Alla dessa arbeten utgåfvos tillsammans i en 2:dra upplaga, Stockh., Eberdt, 1674, med genomgående pagin. 520 sid. 8:o, och finnes deri tillagdt (utan särskildt titelblad) efter *Ett godt Giftermåål*: »Ny-Åhrs-Gåfwa...»

Safft aff Cederträerne på Libanon: Första Books Andra Deel: Hwar vthi är Een Låkedrick För alla Siuka och Sårade Hiertan: Tienlig på alla Tijder

före sin ankomst till Sverge; i en af sina inlagor (*N:o 1*) säger han sig »derpå uthi mange år have anvent ald sin flid, arbeyd, omkostning, hufvudbrud og Natte-Vagt, alt til den ende, at Guds ære motte forfremmis og Hans Rige här i disse Europæische lande, mercheligen opbyggis». På samma ställe uppger han, att det består af 30 böcker, men i »Extractet», som antagligen är af sednare dato än *N:o 1* (Sept. 1673), säger han sig »dels förra året i Skåne, dels detta år hafva fulländat 10 böcker deraf, af hvilka han låtit trycka den första bokens första del. Böckernas antal tyckes på båda ställena hafva betydligt öfverdrifvits. Han begär emellertid understöd till arbetets fortsättande och har tänkt sig detta så, att åtskilliga kyrkor mot 1 Rd. sp. skulle inlösa hvar sitt exemplar. Det är dock knappast troligt, att denna ansökan bifölls. Emellertid utkom 1:sta bokens 1:sta del 1672¹⁾, 2:dra uppl. 1674, 1:sta bokens 2:dra del 1673. Alla de öfriga uppgifna böckerna, om de existerade annat än i förf:s fantasi, tyckas hafva förblifvit otryckta. Detta arbete, som nu i likhet med förf:s öfriga teologiska verk, är fullkomligt onjutbart, är likasom de följande skrifvet på ganska god, förmodligen af annan person rättad, svenska, ehuru såsom i Lemwijks flesta arbeten uppblandad med en stor mängd främmande ord, för hvilkas användande han sålunda ursäktar sig:

»Somblige städes förekomma här wäl några fremmande ord, som hwar oc een aff the eenfaldige icke kunna wara så ganska och aldeles familiar; Men then gunstige Läsaren må weta, at som alle Blomster och örther som finnas vthi en Trägård, hafwa icke lijka Lucht, Smaak och Färga; så äro icke alla ord lijka lärsamme, Emphatiske, mærkelige och fyndige. Icke

när man befinner sigh ondt i sin Siäl och Samwete, och then tilböriligen brukas, förnembligen när man wil gå til thet Högwärdiga Altarens Sacramente: Then är öst aff Zions sanna och saliga Källa genom Gudz Andes Nåde Aff Oloff Swenson Lemwig, Stockh., Eberdt, 1673. 8:o.

På sidan 198: Ende på then förste Books Andra Deel. Derefter följa 2 predikningar utan särsk. titelblad: Predikan på Söndagen Judica och Långfredags Tanckar, slutande med »Tacksägelse Bönen efter Predikan». Verket afslutas med en latinsk »oratiuncula». 342 sid. med fortlöp. pagin.

1) K. B:s exemplar har en egenhändig tilläggnan från Lemwijk till kyrkoh. i Riddarholmen Olof Sparman dat. »Kal. Jan. Anni 1673».

tager iag mig den dumbdristighet på, at iag dierfves förkiuta oc vthrota alla the fremmande ord som wij bruka vthi vårt Swenska Språk. Jagh talar allenast om the ord som igenom långsampt Bruk äro bleffne våre så wäl som annars, ja ofta bättre förstås aff gemene man, än man på vårt eget Språk skulle vthnämna them, såsom *Evangelium, Religion, Profit, Testament, Maiestet, Author. Text, Vers, Adieu, Mirachel, Person*: och wäl hundrade flere, hwilke, om the skulle förswenskas, blefwo then gemene man mycket beswärligare at förstå, än elliest, ty icke kunde the eenfaldige så wäl förstå om iagh i stället för, thet står skrifwit i thet Nyia Testamente, wille säya thet står skrifwit i thet Nyia Sinnetz witnesbörd, som ordet i sigh sielff lyder. Någre fremmande ord måste wij för nöd skul bruka, antingen wij wilie eller icke, såsom *Wijn, Olio, Fijkon, Peppar* etc. Så oc när wij skola tala om the Diur, som ifrån fierran-belägne Orter föras här i Landet, och föra sina namn medh sigh, såsom *Elephant, Camel, Crocodil*, Hwilka namn wij måste nödwändigt bruka, efter wij inga andra hafva.

I sitt 1673 utgifna arbete *Salomons Ethica, Politica, Oeconomia*¹⁾ lemnar förf. en slags homiletisk handbok, i det han, indelande och underindelande sitt ämne i oändlighet, sammanställer sentenser, tagna ur Salomos Ordspråk och Predikare efter ett visst schema och under vissa rubriker, men så att de bilda en helhet. Något vidare intresse erbjuder naturligtvis icke detta sätt att så att säga torrlägga bibeln.

Ett något vidlyftigare predikoarbete är Lemwijks 1674 tryckta utläggningar och förklaringar af de trenne bönedagarnes ottesångstexter under namn af 1) *Sweriges Devotion*, 2) *Himmelens Nyckel* och 3) *Nödig Påminnelse*²⁾. De äro alla tre ottesångstexter, emedan, säger han, de andra två texterna (högmesso- och aftonsångs-) för-

1) *Salomons Ethica, Seders-Konst. Politica, Regerings-Konst. Oeconomia, Hwsbåldnings-Konst.* framsatt aff Oloff Swenson Lemwig. Stockh.. H. Keyser, 1673, 8:o, 102 sid.

2) *Sweriges Devotion* eller Betrachtelser och Förklarning öfwer innewarande åhrs Tree Allmenne Solenne Taksäyelse- Faste- och Böne-dagars heliga och vthwalde Texter, genom Guds Andes Nåd författade och sammanskrifne aff Oloff Swensson Lemwijk. Första Bönedagen. Stockh., Eberdt, 1674, 8:o. Specialtitelblad för 2:dra och 3:dje bönedagens ottesångspredikan under titel *Himmelens Nyckel* 1674 och *Nödig Påminnelse*, 1674 Genomgående pagin. 158 sid.

klaras af kyrko- och hofpredikanterna. Karakteristiskt för den första af dessa är det öfwerdrifna beprisandet af Sverige, dess regering och dess stora minnen. Egendomliga förefalla i en, om ock fördrifven och illa behandlad, dansks mun vid denna tid följande ord:

Tänck Sverige . . . huru Gudh nu hafwer vthwijdgat tina grenssor, huru tu nu besitter tina Fienders Portar, huru tu tigh genom thens alzmächtigas Krafftiga arm medh titt Swerdh och Boga så många och äthskilliga Landskaper oc Herredömer underkufwat hafwer. Huru Herren hafwer giort Hafsens willa Floder til Broo för tigh, huru han hafwer sat tine Fiender som itt hiul, och låtit them bortflyga som agnar för wädret, huru thet nu *icke höres orät vthi tigh eller skada och förderff vthi tina Grenssor*, huru tin Stad är som *Gilead Libanons Hufinud*, så tina Portar heta *Loff* och tina Murar *Saligheet*, huru man skäligen, när man täncker på tig, må göra en reflexion til the ord som förefinnas om then stora Gudinnones Dianæ tempel, at then war then hwilken hela Asia och heela Werlden dyrckade, och så vthbrista om tin *Majestätiske Härligheet*, at then är then hwilken hela Europa, ja hela Werlden dyrckar.

Arbetet är tillegnadt M. G. De la Gardie, och till honom vände sig ock förf. för att få tryckningsomkostnaderna betalda. I ett (odat.) bref till denne sin specielle gynnare¹⁾ skrifver han nämligen, att han fått ordre att »continuera bönedagstexternas förklaring», men »mig nu så vilt uthsat, så jag intet mehre krediterat är, om mig icke, effter nådigst tillsagn, skeer nogot nådigst subsidium», ty »icke een columnam kan jag theraff mehre få satt eller få papihr til; måste therföre, hurwähl intet aff tiden till Bönedagarnes tilstundande nu för mig var att gifva bortt, stutza med mitt arbete som länder till en god enda, med mindre E. H. G. E. aff Guds Anda bevekt hjälper mig med it nådigst ord».

Till Lemwijks predikoarbeten hör äfven hans *Strena Perpetua*, betraktelser öfver Petri 1 Epist. 1 kap. v. 2 med en vacker dedika-

1) De la Gardieska brevsaml. i Riksarkivet.

tion till Olof Sparman och hans hustru¹⁾. Eburu den i sin belhet är hällen i för:s vanliga torra predikostil, med infätade lärda, bibliska och klassiska citat på olika språk, saknas dock ej helt och hållet vältaliga och vackra ställen och lyckade bilder.

»Ju starkare öga», säger förf. »ju bättre syyn, ju mehr nådh, ju mehr glädje: när nåden groor i Roten, få blomstras glädjen på Grenarne». »Så länge olian brinner, förtära icke mössen olian, men thet finaste kläde multnas, thet som thet icke brukas, thet puraste guld rostas, thet som thet icke handteras, then sötaste balsam förderfwas, thesomet then icke omröres, then klaraste brundh wil stincka, om han icke röres, then fastaste vänskap vthgår och förgätes, om han icke widh lijka hålles och förökes, så ock Gudz nådh och fröjd, jemwål Christi begynnelses ord, endoch the i sigh sielfwe äro rene som thet puraste guldh, söte som thet sötaste balsam, klara som then klaraste brun, så äro the doch onyttige i anseende til oss, när wij icke förökes thet vthi och wandrom wijdare och wijdare fram til fullkomligheet.

Slutligen återstår att bland Lemwijks teologiska arbeten nämna hans sista, den ofvan berörda: *Een godh Måltijdh*, som är en betraktelse öfver nattvarden²⁾.

Det är med en viss belåtenhet man öfvergår från dessa alster af en torr och urvattnad teologi till Lemwijks moraliska skrifter, eller rättare sagdt skrift, ty den första af de 2 arbeten, vi skulle

1) *Strena perpetua*, År Städs-warande Nyåhrs-Gåfwa, Godh och Gagneligh, Tienligh och Trösteligh, Nyttigh och Nödigh hwar Dag i hwartt Åhr: Eller Betrachtelser, Medh Hiert-innerligaste Önskingar tilhopafogade, öfwer then Helige Apostels Petri Dyr-wärdige Önsk-Sententz, 1:a Epist. 1 Cap. vers 2. Nååd och Frijdh föröke Sigh i Eder! Författade och sammanskrifne genom Guds Andes Nååd aff Oloff Swensson Lemwijk. Stockholm, Eberdt, 1674, 8:o, 88 sid.

2) *Een godh Måltijdh* Bestående aff then bäste Maat och Dryck, som antingen fins i Himmelen eller på Jorden: Then wij Menniskior kunne niuta, men Englarna icke: Nembligh Wärs Herres och Frälsares Jesu Christi aldrabeligaste Lekamen och Blodh som vthi thet Högh-wärdige Altarens Sacramente Gifwes oss i, under, och medh Brödh och Wijn. Betrachtelserna här öfwer, samt förhadningens (!) måste Innehåld, hwarföre Brödh och Wijn och icke något annat Element brukas til Sacramentet? Föredrages then gode och Gudfruchtige Läsaaren till Tröst och Glädie i Gudi Aff O. Lemwijk [u. o.] 1677, 8:o, 74 sid.

kunna hänföra till denna grupp: *Anatomia Spiritualis*¹⁾), bildar en slags öfvergång till den följande. I *Anatomia Spiritualis*, tillegnad M. G. De la Gardie med anledning af hans moders död, söker förf. i 11 stycken²⁾) teckna huru en dygdig menniska framlefver sin dag; han följer henne uti hennes sysselsättningar, men under ständigt framdragande af moraliska och religiösa lärdomar. Predikotonen har här dock till stor del vikit för sedeskildringens och humoristiska och satiriska drag saknas ej. Vi se förf. således här för första gången från en ny sida: han har stigit ned från predikstolen och begifvit sig ut i lifvet för att måla människorna sådana de äro, ej blott sådana som de kunna framkonstrueras ur en samling bibelspråk. Arbetet har intet gemensamt med tidens likpredikningar, och Ebba Brahes namn står der endast såsom en dekoration utan någon som heldst betydelse med afseende på ämnets behandling. För att lemna ett prof på huru förf. förstår att måla, allt under det han lärer, må här det fjerde stycken, om människans måltider finna sin plats:

Hennes måltider äro sådanne som Naturen vthfodrar och Nåden måttelig-giör, icke twingande theni medh en nijdsk armodh, ey heller feet-görande sit Kiött medh öfwerdådigheet. Hon fråger efter inga delicatesser när Hennes Spise man är sundh. Hon torff icke föra sin Hand til Faten, för äh Hon fähr upseet i högden til Ägaren, och hatar at stinga een endaste o wälsignadt bijt i Munnen, och Hon weet at thet är Hennes skyldige plicht at tacka för thet som hon dock hafwer betalt, som wäll betänckiaude, at hwarken Maaten som hon äter, eller Handen som thet undfänger, eller Magen som thet förtärer, eller Metalet hwarföre hon

1) *Anatomia Spiritualis* eller En Christen i sin gauska disposition och omgånge öpenlagdh, Framstäldh på then Högh-Wälbohrne och nu mehra Salig hoos Gudh, Grefwinna och Frw, Fru Ebba Brahes, . . . Hennes Begravnings dagh, och Henne, medh alle Godas samtycke, så wijda Hennes Kiöhn widkommer, tilböriligen applicerat aff Oloff Swensson Lemwijk. Stockh., Eberdt, 5/4 1674, 8:o, 32 sid.

2) 1. Hennes disposition. 2. Hennes dags-fortsättiande. 3. Hennes recreation. 4. Hennes måltider. 5. Hennes Natte-Roo. 6. Hennes Comportement. 7. Hennes resolution nthi Religionens Saaker. 8. Hans (!) Discours. 9. Hans (Hennes) Andacht. 10. Hennes Lijdelser. 11. Hennes Strijdh.

thet köpt hafwer, är hennes egen giärningh. Och när hon hafwer mätat sin Buuk och icke sin Ögon, stähr hon vp från sitt Bordh, warande förnögd, icke öfwer-beladen, och besfitar så sigh Sielf i sin Bestälningh som en Persohn ther igenom sin Måhltijdh är blifwen wäderqweckt, men icke beswärat, och som then ther icke giärna sågo, at hennes Strupe skulle tilfoga hennes Fötter eller Händer någott hinder. Thersom hon effter tilfallet tracterar Sine Wänner något liberal, wil Hon doch icke förlohra Sigh Sielf i then Måhltijd, ty hon kan wara måtteligh lustigh och wijseligh liberal; Och i thetta söker hon icke wara så myckit sin egen, som Hon Sigh til sine Wanners tienster öfwergifwer. Hennes Dispensation är en wänlig sparsamheet, och hon sitter nederst widh bordet, och dehtar om til huar giäst förnöyeligheetz besta mätto, så mycket Hennes egen diette är angående. När Hon om en bepröfweligh differentz på Maat abnfrågas, sätter hon Knifwen på sin Strupe. Hon torff icke äta uthan undseelse, ty Hon weet hoo Henne anseer. Slemhet, Backdantning, Lättfärdigheet, äro från Hennes Taffel bortsände. Äntelig, så spisar hon, som hon vthi Maten sökte Sundheet, icke plaisir: Som hon allenast åht för at lefwa: och hon stäär up ey mehra upfyld medh Maat, än Tacksäyelse.

Det mest lyckade och för vår tid mest njutbara bland Lemwijks arbeten är dock den till Claes Rålamb och Edmund Gripenhielm dedicerade lilla skriften *Konst att känna folck, sigh sielff och andra*, som tillsammans med »Salomons Ethica» utkom 1673¹⁾. Ehuru af moraliskt innehåll, är denna bok i själfva verket något mera; den gifver nämligen en serie korta karakteristiker af dygder och laster, och dessa äro ej ensidigt och abstrakt tecknade, utan förf. söker i dem på ett så objektivt sätt som möjligt afmåla sin tids menniskor. Man får visserligen erkänna, att dessa skizzer vimla af högst naiva drag, men de äga också en stor mängd träffande, stundom verkligen humoristiska pointer och visa öfverhufvudtaget, att förf. haft blick för den menskliga karakterens egen-

1) *Konst Att Känna Folck, Sigh Sielff och Andra: Eller Dygdens och Odygdens Lefwande uthwijsning, Framsatt Aff Oloff Swensson Lemwig. Stockholm, Eberdt, 1673, 8:o, 118 sid.*

domligheter. Åt efterverlden skola de alltid gifva en intressant och trogen bild af 1600-talets människor med deras fel och svagheter.

Utan tvifvel stöder sig arbetet på Theofrastos' *Καρακτῆρες ἡθικαί*, den outösliga källa, som legat till grund lika väl för La Bruyères »Caractères et moeurs de ce siècle» som för Mörks »Målningar på människliga sinnen», men Lemwijk har alldeles icke slafviskt imiterat den grekiske författaren; han har t. o. m. karakterer, hvilka alldeles icke finnas hos förebilden, och de som äro gemensamma, äro tecknade på ett helt annat sätt och från en annan synpunkt än hos honom. Utan att som La Bruyère, hvars arbete utkom 14 år sednare än Lemwijks, förmå skapa en ny genre och ombilda den gamle grekiske författarens sedeskildringar till moderna kåserier, har Lemwijk i alla fall i vår litteratur åstadkommit något nytt, och då Mörk 80 år derefter framkom med sina sedemålningar, som både i omedelbarhet, koncishet och komisk kraft äro Lemwijks vida underlägsna, så räknar han denné, »hvilken långt för detta i vårt svenska språk, fast nog genom främmande och wridna ord förståldt, welat föreställa dylika bilder för den svenska werlden», såsom en af sina förnämsta föregångare.

Det är gifvet, att 1600-talets språk skulle förefalla en frihetstidens författare främmande, men betrakta vi stilen i förevarande arbete, så kan man väl säga, att den — fränsedt ett och annat osvenskt ord eller talesätt — står i paritet med de bästa författares under tidehvarfvet. Författaren behandlar först dygderna¹⁾, och derefter lasterna²⁾, hvilka sednare — såsom alltid inom litteraturen — äro bäst skildrade. I några få ord, ofta bestående af

1) Een wijs mans känneteckn, Een uprichtig Menniskia, Een trogen Menniskia, Een ödmuick Menniskia, Een försiktig Menniskia, Een Tålmodigh Menniskia, Een vprichtig Wen, Een rätt Adelsman, Een godh Öfwerbeetz Man, Een Bootferdigh Syndare, Een Lycksalig Menniskia, Een Gudhfruchtigh Menniskia.

2) Een Skrymtare, Een πολυπράγμονος, Een superstitiös Menniskia, Een ogudachtigh werldzens Menniskia, Een oförnöielig Menniskia, Een ostadig Menniskia, Om een Hycklare, Een Laat, Om Een Girigh, Een fåfängelig-Åbr-begärlig Menniskia, Een oförwägen Menniskia, Een wantrogen Menniskia, Om een Åbr-girigh och hög-stand-begärlig Menniskia, Een förslösare, Een Missunnare.

lyckade antitcser, gifwer han på ett pregnant sätt en bild af den last han gisslar, i det han i en eller annan situation tecknar dess representant. Så t. ex. skildrar han *den fåfänge*:

... Itt blottat hufwud på gatan gifwer honom mehra krafft änu een godh Måltidh. — I herberget håller han sigh som een Chevalier, och talar mycket om hofwet: än oc werdigas han icke til at tala vthan om the etoore, och thet icke uthan på it sätt, sin familiaritet med them at tilkenna gifwa: Och thet ståår honom heel wäl an, när tilhörarne honom medh förundring anskåda, ty thet synes honom wara, lika som the tå säya wille, huru lycksalig är then man som är så stoor boss the stoore! — Oc under then skiule-kappa it bref at eftersökia, hwaruthi thet kunde ståå något nytt, drager han een heel handfull breeff fram aff sin byxsäck, hwar på han sielf hafwer skrifwit utskrifterne medh the aldrahögsta titler: Och när han hafwer läst halfparten aff hwar uthanskrifft, löper han resten igenom med een mumlan: Och thet icke uthan at tilkennagifwa hwadh för een Herre som hafwer tilsendt thetta, hwadh för een ädel Matrona thetta, och hwadh the theruthi aff honom begäraudes äro: Thet sidsta stycke Papier är iust the nya tiender som honom öfwer-skreffne äro från hans Hög-werdige wen uthi hofwet i Frankerijke.

Mitt under måltid kommer hans Laquais swettigen in medh itt förseglat breeff från hans creditör som nu hooter honom medh thet företa at låta arrestera, och hwiskar tienaren thenua onda tiende i sin Herres öra. I thet nämpner han een aff Rådsherrarna öfwerliudt, och säger, then saak är honom wäl bekant. Och när han hafwer frågat honom, hwar han hafwer lemnat sin medhtienare, sender han honom uthi örat om itt paar nyja spårläder och hans strumpor han hafwer låtit försöla(?). Och när den nu halfwäges är bortgången, kallar han honom igen och säger öfwerliudt: Thet är intet angeläget, låt then största packen blifva ther til iag sielf kommer, och när han än tå får kallat honom något närmare till sigh, hwisskar han til honom (doch så man thet wäl kan höra öfwer thet ganska bord) om hans Carmosijn kläder blifwa heelt ferdiga til then bestämbda tidh, medh the andra är icke så stoor hast.

Han peetar sina tänder när hans maga ännu är heel tom, och frågar om phasaner i it gemeent herberge. ...

Att besluta. Han är alltid på skådeplatzen, och spelar een herlig person uthwertes, i then stadh ingen bäär ett ringare hierta i sitt bröst. Han är een Spansk Soldat på een Italiensk Skådeplatz. Een blåsa full aff wäder, it skin fult aff ordh, narrarnas under, och the wijsas Naar¹⁾.

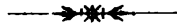
Den genre, som representeras af detta arbete, vann sin fullkomning först under frihetstiden. Om man icke kan erkänna Mörks ordrika »Målningar» såsom ett framsteg framför Lemwijk, så måste man deremot i så mycket högre grad lemna detta erkännande åt Dalin. Det är lärorikt att jemföra vissa moraliska teckningar i Argus med motsvarande skildringar hos Lemwijk. Man skall då finna, att det torra och klumpiga, som ännu finnes — och naturligtvis måste finnas — hos en det sjuttonde århundradets författare, fullständigt försvunnit, och att Dalins mästarhand förmått att åt karaktersskildringen förläna en liffullhet och en elegans, som Lemwijks »konst» endast låter oss ana. Ett instruktivt exempel erbjuder i detta afseende det Argus-nummer, som innehåller betraktelser öfver »Mellanlöpare, anhangsvärfvare och tidningeförare» jemfördt med Lemwijks kapitel om en *πολυπραγμωνος*.

Äfven i ett annat afseende torde dessa sedeschildringar hafva en viss betydelse. Det är nämligen lätt att se den likhet som onekligen råder mellan skildringen i Mörks romaner och hans »Målningar». Vore dessa ej sednare till tiden, så skulle man vara frestad att betrakta dem såsom skizzer och förstudier till romanerna. Det torde därför ej vara för mycket påstådt, att de tidigare karaktersskildrarne, med hvilka ju Mörk, såsom han sjelf erkänner, var förtrogen, utöfvat ett väckande inflytande på vår förste romanförfattare. Men äfven med frihetstidens karakters-komedi erbjuda dessa skildringar ganska många beröringspunkter. Då man ser, huru Lemwijk gisslar vissa fel och svagheter hos människan, så påminnes man ej sällan om Holberg och hans lustspel,

1) Flera utdrag finnas i Noreen och Meyers: Svenska Författare 1526—1732. Upsala 1893.

och det är alldeles obestridligt, att Dalins sedeskildringar i en förvånande grad bidragit att framkalla karakterskomedien i vårt land, likasom han också sjelf äfven på detta område var en af banbrytarne. Huruvida åter Lemwijk var känd och studerad af Dalin, är en sak som ej är bekant, osannolikt förefaller det i alla händelser icke.

Ernst Meyer.

1884—85.

- 1: 5. Samlaren, Tidskrift: V. Ej i bokhandeln.
 6². G. Benzelstjernas Censorsjournal: II. Pris i bokh. 2 kr.
 6³. " " " III. " " " " I "
 1500- och 1600-talens Visböcker:
 7: 1². I. Harald Oluffsons Visbok: 2 h. Pris i bokh. 1 kr. 25 öre.
 7: 2¹. II. Bröms Gyllenmärs Visbok: 1 h. " " " 2 "

1885—86.

- 1: 6¹. Samlaren, Tidskrift: VI, 1. Pris i bokh. 2 kr.
 1: 6². " " VI, 2. " " " "
 7: 2². 1500- och 1600-talens Visböcker: II. Bröms Gyllenmärs Visbok 2 h.
 Pris i bokh. 1 kr. 75 öre.
 8¹. Samlade Dramer af J. Messenius: 1 h.
 9¹. Bref rörande Nya Skolans historia: 1 h.

1886.

- 1: 7. Samlaren VII. Pris i bokh. 3 kr. 25 öre.
 8². Samlade Dramer af J. Messenius: 2 h.
 9². Bref rörande Nya Skolans historia: 2 h.

1887.

- 1: 8. Samlaren VIII. Pris i bokh. 4 kr.
 8³. Samlade Dramer af J. Messenius: 3 h.
 7: 2³. 1500- och 1600-talens Visböcker II. Bröms Gyllenmärs Visbok. 3 h.
 (sluthäfte.) Pris i bokh. 2 kr.

1888.

- 1: 9. Samlaren IX. Pris i bokh. 4 kr.
 8⁴. Samlade Dramer af J. Messenius: 4 h.
 9³. Bref rörande Nya Skolans historia: 3 h.

1889.

- 1: 10. Samlaren X. Pris i bokh. 3 kr. 25 öre.
 10¹. Sveriges bibliografi 1481—1600 I. (1481—1501). Ej i bokhandeln.
 7: 3. 1500- och 1600-talens Visböcker: III. Barbro Banérs Visbok. Pris
 i bokh. 1 kr. 50 öre.
 11: 1-2. Skrifter från Reformationstiden. I och II. Pris i bokh. 2 kr.

1890.

- 1: 11. Samlaren XI. Pris i bokh. 2 kr. 50 öre.
10². Sveriges bibliografi 1481—1600. II. (1501—1518). Ej i bokhandeln.
9⁴. Bref rörande Nya Skolans historia: 4 h.
12¹. Bref rörande teatern under Gustaf III. 1 h. Pris i bokh. 3 kr. 25 öre

1891.

- 1: 12. Samlaren XII. Pris i bokh. 4 kr.
10³. Sveriges bibliografi 1481—1600. III. (1518—1527). Ej i bokhandeln.
9⁵. Bref rörande Nya Skolans historia: 5 h. Pris i bokh. komplett
5 kr. 50 öre.

1892.

- 1: 13. Samlaren XIII. Pris i bokh. 3 kr. 50 öre.
10⁴. Sveriges bibliografi 1481—1600. IV. (1527—1530). Ej i bokhandeln.
12². Bref rörande teatern under Gustaf III. 2 h. Pris i bokh. 3 kr. 25 öre.
9⁶. Personregister till Bref rörande Nya skolans historia. Pris i bokh. 25 öre.

1893.

- 1: 14. Samlaren XIV. Pris i bokh. 3 kr.
13: 1. Wivallius I. " " " 6 kr.

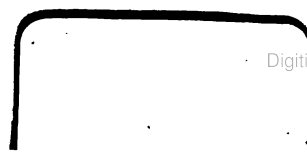
För angelägenheter rörande tidskriften samt sällskapets öfriga publikationer hänvände man sig till Grefve E. Lewenhaupt, Upsala.
Upsala i Maj 1893.

Svenska Literatursällskapets Arbetsutskott.

Obs.! Samlaren III. V. VII—XIV äro fullständigt utkomna hvar-dera i ett häfte.

Obs.! För att i sin mån bidra till det värdiga högtidlighållandet af Svenska Kyrkans jubelfäst till minne af Upsala Möte, kommer Svenska Literatursällskapet att i höst på vanligt sätt och till ett pris, motsvarande vanlig årsavgift, till sina medlemmar utdela dels ett extra-häfte af Samlaren, dels den svenska reformationens tvänne första skrifter, båda från år 1526 samt möjligen den äldsta bevarade svenska psalmboken af år 1530, samtliga ånyo utgifna af Dr. Aksel Andersson.

—*~*~*—

3 2044 105 200 497